

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

**APLIKACE VÝZKUMNÝCH METOD A TECHNIK
V KRIMINOLOGII**

Obecná část

Martin Cejp

Vybrané metody kriminologického výzkumu

Svazek 1

Praha 2011

Autor:

PhDr. Martin Cejp, CSc.

Technická spolupráce:

Petra Hnáťová

Recenzenti:

Doc. PhDr. Gabriela Lubelcová, CSc. (Katedra sociologie Univerzity Komenského, Bratislava)

JUDr. Michal Illner, CSc. (Sociologický ústav Akademie věd, Praha)

Řada:

Vybrané metody kriminologického výzkumu

Odborný garant: PhDr. Martin Cejp, CSc.

Svazek 1

Tento text neprošel jazykovou korekturou.

ISBN 978-80-7338-108-0

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011

www.kriminologie.cz

Obsah

1. ÚVOD	4
2. ZÁKLADNÍ VÝCHODISKA, POJMY, FÁZE A OBECNÉ PRINCIPY VÝZKUMU	7
2.1. ČÍM SE ZABÝVÁ KRIMINOLOGICKÝ VÝZKUM.....	7
2.2. ZÁKLADNÍ POJMY	10
2.3. FÁZE A ZÁKLADNÍ PRINCIPY VÝZKUMU	12
2.4. KOMBINACE VÝZKUMNÝCH POSTUPŮ.....	20
3. VÝZKUMNÉ METODY	29
3.1. HISTORICKÁ METODA	29
3.2. ANALÝZA STATISTICKÝCH DAT.....	34
3.3. MONOGRAFICKÁ METODA.....	39
3.4. TYPOLOGICKÁ METODA	41
3.5. TOPOGRAFICKÁ METODA.....	48
3.6. PROGNOTICKÉ METODY	51
4. VÝZKUMNÉ TECHNIKY.....	54
4.1. PŘÍMÉ POZOROVÁNÍ	54
4.2. EXPERIMENT	56
4.3. STUDIUM A ANALÝZA DOKUMENTŮ	58
4.4. DOTAZNÍK.....	70
4.5. ŘÍZENÝ ROZHOVOR.....	75
4.6. KRIMINÁLNÍ PREDIKCE.....	91
4.7. SELFREPORT	93
4.8. SOCIOMETRIE.....	95
4.9. ANALÝZA ČASOVÝCH ŘAD.....	98
4.10. EXPERTNÍ ŠETŘENÍ.....	100
4.11. SCÉNÁŘE	112
ZÁVĚR.....	114
SHRNUTÍ.....	116
SUMMARY	121
POUŽITÁ LITERATURA.....	128

1. Úvod

Cílem této studie je shrnout základní principy výzkumu, uvést přehled aktuálně používaných metod a technik a zmínit se o jejich aplikaci v kriminologii. U každé metody a techniky je uvedena stručná rekapitulace její podstaty, jsou připomenuta základní pravidla, která by měla být dodržena, jsou shrnuty její přednosti i nedostatky. Hlavně pak jsou vždy uváděny příklady, kdy byla metoda či technika použita v kriminologickém výzkumu. Jde o úvodní studii, ve které by měla být stručná zmínka o všech používaných metodách a technikách, pojednávané pole je tedy dosti široké. Vzhledem k tomu, že jde o přístup, který byl z důvodů konzistentnosti zpracován jedním autorem jako ryze autorský, není možné v něm obsáhnout veškerou zkušenost všeho, co bylo kde a kdy využito a publikováno. Příklady aplikace se tedy zaměřují zejména na výzkumy, které se uskutečnily v České republice, většinou na výzkumy Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, a převážně na práce z posledních deseti let. Nezabývám se příliš aplikací metod v blízké i vzdálenější minulosti, chci využít pokud možno co nejaktuálnější výstupy. Zaměřuji se na výzkumy, které proběhly po roce 1990 a hlavně na ty, které vyšly těsně před uzávěrkou tohoto rukopisu. Studie má být zhodnocením výzkumných metod používaných v posledních letech v české kriminologii, zahraniční zkušenosti jsou proto uvedeny pouze v těch případech, kde je tuzemských příkladů málo. V žádném případě nejde o učebnici, práce by měla mít nadstavbový charakter. Podrobný popis metod a příklady jejich použití v průběhu posledních staletí je možné nalézt v učebnicích a slovnících, tato studie je zaměřena hlavně na příklady, kdy a jak – a případně i s jakým efektem – byly v posledních letech různé výzkumné postupy použity. Cílem je přidat k lapidárním učebnicovým sdělením hodnotící úvahy. V tomto směru by mohla být publikace ke slovníkům a učebnicím určitým doplňkem. Kromě toho je užitečné se v situaci, kdy permanentně probíhají další a další výzkumy, alespoň občas zastavit a shrnout i zhodnotit dosavadní zkušenosti a vytvořit tak příležitost pro další hodnocení za pět, deset, patnáct let. Zhodnocení metod je také pro nás určitou zpětnou vazbou, při které si můžeme s určitým odstupem říci, co se osvědčilo více a co méně.

Na tomto místě považuji za nezbytné připomenout texty, ve kterých zájemce najde základní informace o metodách a technikách kriminologického výzkumu, na které tato studie navazuje. Na konci 70. let zpracoval kolektiv autorů učebnici kriminologie, v níž jsou

kapitoly o metodách a prognózách.¹ Po roce 1990 byl nejprve zpracována skripta Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze², vzápětí skripta Policejní akademie České republiky³. Na počátku 90. let vyšel i překlad publikace G. Kaisera.⁴ Následovala kniha o kriminologii, která v prvním, druhém a třetím vydání aktualizovala výše jmenovaná skripta⁵ a společná kniha Právnické fakulty v Plzni a Právnické fakulty v Brně.⁶ V roce 2009 vyšla nová verze skript Policejní akademie České republiky určená posluchačům magisterského programu.⁷ Ve všech těchto didaktických pomůckách jsou, kromě kapitol věnovaných metodám, uvedeny cenné informace týkající se metodologie nejen ve specificky zaměřených metodologických částech, ale i v mnoha ostatních kapitolách. S nadhledem zpracované postřehy o některých metodách kriminologického výzkumu jsou, kromě zmíněných učebnic, i v publikaci Jana Tomáška.⁸

Vzhledem k tomu, že ve studii o aplikaci výzkumných postupů v kriminologii jsou v hojné míře zmiňovány metody sociologického výzkumu, považují za vhodné uvést i některé publikace, které by zájemce z jiných oborů neměl přehlédnout. Ze starších je to zejména kniha Václava Lamsera⁹, i populárněji pojatá kniha Jaroslava Kapra a Zdeňka Šafáře¹⁰, z novějších pak Hynka Jeřábka¹¹, Miroslava Dismana¹². Zmínit bych měl i publikace Jiřího Buriánka, zejména jeho metodologickou kapitolu v textu právnických fakult v Brně a Plzni¹³. Vzhledem k tomu, že ve studii jsou často zmiňované i prognostické metody, považují za nezbytné odkázat alespoň na práci kolektivu autorů z Fakulty sociálních věd UK pod vedením Martina Potůčka.¹⁴ Příklady využitelných publikací by bylo možné uvést mnohonásobně více, včetně zahraničních. Účelem tohoto příkladu bylo ukázat, že učebních textů, které se přímo nebo nepřímo zabývají metodami kriminologického výzkumu a některými dalšími využívanými

¹ Nezkusil, J. a kol. *Československá kriminologie*. Praha: Panorama, 1978.

² Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Základy kriminologie*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 1993.

³ Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: Policejní akademie ČR, 1994.

⁴ Kaiser, G. *Kriminologie*. Praha: C.H. Beck, 1994.

⁵ Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001.; Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004.; Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI - Wolters Kluwer, 2008.

⁶ Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H.Beck, 2005.

⁷ Zapletal, J. a kol. *Aktuální problémy kriminologie*. Praha: Policejní akademie ČR, 2009.

⁸ Tomášek, J. *Úvod do kriminologie : Jak studovat zločin*. Praha: Grada, 2010.

⁹ Lamser, V. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Svoboda, 1966.

¹⁰ Kapr, J., Šafář, Z. *Sociologie nebo zdravý rozum*. Praha: Mladá fronta, 1969.

¹¹ Jeřábek, H. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Univerzita Karlova, 1992.

¹² Disman, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2007.

¹³ Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H.Beck, 2005.

¹⁴ Potůček, M. *Manuál prognostických metod*. Praha: SLON, 2006.

obory, je celá řada – včetně četných cizojazyčných. Smyslem této studie není jejich zaměření suplovat, ale rozvést ve výše naznačeném směru.

Studie je určena především kriminologům. Mohli by ji využít zejména ti, kdož v oblasti kriminologického výzkumu začínají nebo i ti, kdož se až dosud specializovali pouze na některou úzeji vymezenou oblast a potřebují získat širší rozhled. V oblasti kriminologie bádají absolventi různých oborů studia: právníci, psychologové, sociologové, ekonomové, v poslední době i politologové. Tím, že přicházejí z různých oborů, přinášejí si i specifickou vybavenost a zkušenost s metodickými postupy. Není proto na škodu shrnout dosavadní metodologické zkušenosti v poněkud širším a obecnějším kontextu. Publikace by mohla sloužit i badatelům z jiných oborů, kteří by se jejím prostřednictvím mohli orientovat v tom, jaká specifika má výzkum orientovaný na kriminalitu. Studentům, kteří se o kriminologický výzkum zajímají, by mohla publikace přinést podrobnější informace, než uvádějí slovníky a učebnice, které nemohou do takových detailů jít. Publikace by mohla být užitečná i pro pracovníky řídicích složek, kteří by výsledky kriminologického bádání měli umět využívat. Měli by vědět, co výzkum může přinést a jaké principy musí dodržet. Měli by mít představu, jak se k výsledkům dospělo – neměli by ani zbytečně podceňovat, ani neúměrně přeceňovat jejich platnost.

Ve studii jsou zmíněna obecná východiska s přihlédnutím ke zvláštnostem kriminologického bádání. Dále je zde celkový souhrn aktuálně používaných metod a technik. U každé metody jsou připomenuty její základní principy, přednosti a nedostatky (každá metoda má nějaké). Hlavně je zmíněna možnost jejich využití v kriminologii a uvedeny příklady použití z poslední doby. Příklady jsou vybrány tak, aby výstižně charakterizovaly aplikaci, u některých metod a technik bychom mohli uvést desítky dalších a dalších. Na druhé straně máme i takové postupy, které byly v posledních letech použity ojediněle, a příklady jsme hledali dosti obtížně. Tuto část by bylo možné charakterizovat tak, že jde o pojednání ve smyslu: něco o všem.

Na obecnou část postupně naváží specifické studie, ve kterých hodláme podrobně analyzovat použití vybraných metodologických postupů. V první fázi se zaměřujeme na statistiku a psychodiagnostické metody. V dalších dvou až třech letech by postupně mohly být podrobněji uvedeny i další výzkumné procedury: například analýza dokumentů, obsahová analýza, dotazníková šetření a řízené rozhovory, využití výzkumů veřejného mínění,

typologická metoda, pozorování, expertní šetření, sociometrie, selfreporty, kriminální predikce, prognostika, analýza časových řad, metoda scénářů a další.

Jak už předchozí text napovídá, nemůže být tato verze považována za konečnou a práce, směřující k hodnocení aplikace metod a technik, by měla pokračovat. Souběžně s probíhajícím výzkumem by měly být nestále shrnovány a vyhodnocovány výzkumné postupy. Tímto způsobem by se jednak mělo použití výzkumných metod a technik neustále vylepšovat a jednak by mohlo plynule docházet k předávání zkušeností novým generacím kriminologů, tak aby zbytečně netápali a neopakovali naše chyby. Do další práce se může zapojit i širší nebo obměněný soubor autorů. Zejména k dalším specializovaným tématům by se mohli rozepsat ti, kdo s nimi mají nejbohatší zkušenosti. Není vyloučena ani možnost reedice, kdy by bylo možné po určité době aktualizovat všechny výstupy, zaměřit se na podstatné, vypustit nepodstatné a zpracovat jednu souhrnnou publikaci.

2. Základní východiska, pojmy, fáze a obecné principy výzkumu

2.1. Čím se zabývá kriminologický výzkum

Kriminologie získává prostřednictvím výzkumu poznatky o:

- ❑ stavu, struktury a vývoji kriminality,
- ❑ pachatelích,
- ❑ obětech.

Jestliže vycházíme z právního pojetí kriminality a chápeme kriminalitu jako souhrn trestných činů spáchaných za určité období na určitém území, pak můžeme čerpat základní ukazatele o stavu, vývoji a struktuře kriminality ze statistiky o počtu a struktuře evidovaných trestných činů. Naším hlavním úkolem je přesně interpretovat, o čem tyto údaje vypovídají a hlavně posuzovat, do jaké míry mohou mít některé změny – například právní úpravy – vliv na pokles či vzestup kriminality. Podobně můžeme ze statistických evidencí sledovat počty a strukturu pachatelů a obětí trestné činnosti. V kriminologii však potřebujeme znát nejenom

tento typ dat, ale chceme poznat jak širší, tak i hlubší souvislosti. Kromě souhrnu trestných činů nás – v poněkud širším sociologickém pojetí – zajímají i činy, které nemusí být zrovna činy trestnými, ale jsou společensky škodlivé, antisociální, či sociálně deviantní. V rámci studia pachatelů sledujeme nejen jejich počty a strukturu podle demografických charakteristik, ale i jejich osobnost, vlastnosti, zájmy, dispozice ke kriminální činnosti, kriminální kariéru, osobní a rodinnou anamnéza, motivaci. Můžeme se například podrobněji zabývat i pohnutkami pachatelů, zajímá nás, jestli konkrétní trestná činnost byla důsledkem jejich individuálních zvláštností nebo sociálního působení a v jakém byly obě tyto složky poměru. Chceme vědět, jestli byl konkrétní trestný čin v souladu s dosavadním stylem života pachatele nebo jestli byl radikálním vybočením, zda byl spáchán v důsledku psychické poruchy nebo návykové látky. Zkoumáme možnosti nápravy pachatelů, efektivnost terciární prevence, účinnost programů působení. Podobně i u obětí trestné činnosti můžeme, kromě počtu a struktury podle demografických charakteristik, zkoumat dispozice obětí stát se oběťmi. Zabýváme se tím, jaké mají ti, kdo jsou více ohroženi, psychické vlastnosti a sociální či profesní charakteristiky, analyzujeme, zda chování oběti bylo stimulační či tlumivé, věnujeme se vztahu mezi pachatelem a poškozeným. Zajímá nás i újma způsobená oběti, primární, sekundární i terciární viktimizace, prevence i možnosti odškodnění.

Kromě těchto základních charakteristik se kriminologický výzkum věnuje:

- ❑ společenským i individuálním **příčinám** kriminality, **kriminogenním faktorům**, které vedou k ohrožení jednotlivců i společenského systému a jeho institucí,
- ❑ možnostem **obrany proti těmto ohrožením** – nalézáním možných protiopatření, sloužících k obraně společnosti i jednotlivých občanů před kriminalitou,
- ❑ analýze účinnosti právních prostředků, preventivních i dalších opatření,
- ❑ předvídání možných variant dalšího vývoje.

Nalézáním kriminogenních faktorů můžeme eliminovat možná ohrožení a přicházet na reálně uskutečnitelná protiopatření, sloužící k obraně společnosti i jednotlivých občanů před kriminalitou. Můžeme analyzovat účinnost právních prostředků a preventivních i dalších opatření. Můžeme hledat návrhy řešení problémů, zjišťovat názory pracovníků justice, bezpečnosti a dalších složek společnosti, můžeme sledovat názory veřejnosti na problémy kriminality a na vše, co s ní souvisí.

Kriminologický výzkum spěje k poznání tak, že:

- shromažďuje konkrétní data,

Takto je například vyčíslen absolutní počet evidovaných trestných činů, spáchaných na určitém území za určité období, nebo struktura kriminality prezentovaná podle jednotlivých typů (majetková, hospodářská, násilná, mravnostní, ostatní, zbývající) v procentech. Podobně může být vyčíslen poměr něčeho k něčemu – např. cizinců a českých občanů ve skupinách organizovaného zločinu – nárůst nebo pokles něčeho ve vztahu k něčemu jinému, například souvislost nárůstu či poklesu kriminality a nezaměstnanosti.

- zjišťuje strukturální skutečnosti,

Například jsou zjišťovány sociálně demografické charakteristiky pachatele jako pohlaví, věk, vzdělání, národnost, informace o jeho společenském a sociálním začlenění, osobní, rodinná a kriminální anamnéza, trestně právní charakteristiky spáchaného činu, struktura osobnosti, styl života. Podobné skutečnosti můžeme – i když kvůli ochraně osobních údajů v omezenější míře – sledovat i u obětí.

- zjišťuje názory, postoje, argumenty, návrhy řešení.

Jako konkrétní příklad lze uvést argumentaci expertů pro nebo proti snížení hranice trestní odpovědnosti. Oslovení experti, kteří jsou pro snížení hranice trestní odpovědnosti, uvádějí argumenty, proč jsou pro a vyjmenovávají dopady, které by mohly nastat, kdyby ke snížení hranice nedošlo, a naopak, experti, kteří jsou proti snížení, uvádějí argumenty, proč jsou proti a vyjmenovávají dopady, které by mohly nastat, kdyby ke snížení hranice došlo. Ten, kdo rozhoduje, pak může zvážit všechny argumenty: pro i proti.

Důležité je, aby se badatelé nepohybovali pouze ve striktně vymezeném rámci, ale aby se pokusili tvůrčím způsobem tento rámeček překračovat. Je-li například ekonomická kriminalita zkoumána pouze v rámci toho, co je jako ekonomická kriminalita vymezeno zákonem, nezachytí se včas vznik nových forem. Právě nové – dosud nezaznamenané inovace trestné činnosti – mohou být pro pachatele výhodné právě proto, že zákonná úprava na ně reaguje se zpožděním. Kdyby výzkum zachytil jejich vznik včas, mohla by i protipatření vzniknout a začít působit rychleji. K tomu je nutné, aby byl prostřednictvím výzkumu analyzován celý ekonomický systém a byly v něm nalezeny kriminogenní faktory, které by

mohly být zneužity. Podobně je nutné zkoumat například zneužití komunikačních technologií. Nelze vycházet pouze ze stávajících zákonných norem, ale příslušní kvalifikovaní experti by měli analyzovat celý systém a hledat v něm možné zneužitelné prvky.

Tak jako každý výzkum, má i výzkum v oblasti kriminologie určité **limity**. Ve společenských vědách není žádná metoda sama o sobě natolik dokonalá, aby mohla vést k absolutně přesnému poznání. Analýza zločinnosti je navíc často složitější než analýza většiny společenských jevů a procesů. Kriminální prostředí je pro aplikaci takových metod, při kterých by docházelo k přímému kontaktu badatele se zkoumanými objekty, obtížněji dostupné. Trestná činnost je páchána tak, aby byla co nejvíce skrytá, výzkumný pracovník může jen ve výjimečných případech pozorovat pachatele při činu nebo komunikovat s aktivními pachateli o jejich trestné činnosti. Dosti komplikovaná je i komunikace s oběťmi. Omezení souvisejí hlavně s tím, že při kriminologických výzkumech jsou často shromažďovány, zpracovávány a uchovávány osobní údaje o fyzických osobách, které jsou chráněny **zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů**. Podle tohoto zákona jde mnohdy o tzv. citlivé údaje, zejména týkají-li se trestné činnosti (§ 4 písm. b/). U chráněných údajů nemusí jít pouze o údaje o pachatelích, může jít i o údaje o obětech, svědcích, příbuzných, někdy i o spolupracovnících, známých a dalších osobách. Při zpracovávání údajů je třeba dbát na to, aby tyto osoby neutrpěly újmu na svých právech a nebylo neoprávněně zasahováno do jejich soukromého a osobního života (§ 10). Pro instituci provádějící výzkum a pro jednotlivé badatele plyne z tohoto zákona i řada dalších povinností. Přes některá nejasná ustanovení tohoto zákona je pak nepochybné, že i pro kriminologické výzkumy platí oznamovací povinnost. Podle ustanovení § 16 odst. 1 ten, kdo hodlá zpracovávat osobní údaje, je povinen tuto skutečnost předepsanou formou předem oznámit Úřadu pro ochranu osobních údajů (výjimku tvoří případy uvedené v ustanovení § 18).

2.2. Základní pojmy

Metoda je cesta za poznatkem. Je to návod, jak se získávají poznatky, jak se uspořádávají, jak se z nich vyvozují nové poznatky.¹⁵ Jde o obecnější výzkumný postup, při němž analyzujeme, uvádíme do souvislostí a zobecňujeme do ucelené podoby konkrétní

¹⁵ *Malý sociologický slovník*. Praha: Svoboda, 1970, s. 208.

poznatky získané prostřednictvím výzkumných technik. Nalezení metody a její ověření může být – zvláště v základním výzkumu – samo o sobě poznatkem. Obecná metoda vědy je v jednotlivých oborech tvůrčím způsobem přizpůsobována realitě těchto oborů. Stejně tak využívá kriminologie obecné postupy a aplikuje je vzhledem ke zvláštnostem svého oboru.

Technika je konkrétní výzkumný nástroj, uplatňovaný v konkrétních podmínkách (v terénu). Je zaměřena na zjišťování, sumarizaci a vyhodnocování měřitelných (kvantitativních) skutečností i (kvalitativních) výroků, týkajících se konkrétního objektu. Měřitelná data jsou vyjádřena v číslech a prezentována v tabulkách nebo grafech, u kvalitativních výroků je poznatkem slovně vyjádřený postoj, názor, návrh nebo argument.

K rozdělení jednotlivých výzkumných postupů na metody a techniky musíme podotknout, že uváděné členění je takto stanoveno pracovní, pro účely této studie. Vycházíme z toho, že prostřednictvím techniky získáváme konkrétní kvantitativní a kvalitativní data a prostřednictvím metody tato data shrnujeme a zobecňujeme. V řadě případů se však můžeme setkat i s poněkud odlišným stanoviskem. Například delfská metoda je většinou nazývána metodou, ačkoliv v našem pojetí je jednoznačně technikou. Ve Velkém sociologickém slovníku konstatuje autorka hesla „techniky sběru informací“, že „místo termínu technika se v konkrétních případech často používá termín metoda“ a shledává, že „odlišení obou pojmů je obtížné“¹⁶. K členění je možné přistupovat i z jiného hlediska. V některých případech jsou rozlišovány „poznávací metody a tvůrčí metody“ přičemž u poznávacích je smyslem „odhalit, prozkoumat a pochopit prvky, procesy, souvislosti vyskytující se v reálném světě, příp. jej transcendující, druhé slouží k vytváření nových segmentů společnosti“¹⁷. V našem pojetí by „hledání souvislostí“ mělo patřit do metod (a ty vymezujeme spíše jako tvůrčí).

Jestliže jsme například výzkumnými technikami získali jednotlivé historické dokumenty, vytváříme z nich kompaktní celek, podobně můžeme z poznatků získaných z časových řad, delfské techniky, expertiz, vytvářet ucelenou prognózu. O metodě hovoříme i tehdy, srovnáváme-li jednotlivá statistická data z hlediska struktury nebo času.

¹⁶ Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996, s. 1281.

¹⁷ Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996, s. 612.

Metodologie je soustava obecných pravidel, podle kterých se poznatky shromažďují, třídí, analyzují a zobecňují. Je to nauka o použití metod a technik. Soustavně se zabývá ověřováním jejich vypovídací schopnosti, tím, jak a kdy je použít, s jakým účinkem, s jakou mírou spolehlivosti a objektivnosti. Analyzuje chyby či zkreslení a jejich příčiny. Řešitel výzkumu by měl vždy důkladně analyzovat problémy spojené s aplikací metod a technik a měl by vždy upozornit na všechny okolnosti, které mohly ovlivnit míru validity a reliability zjištěných dat.

2.3. Fáze a základní principy výzkumu

Výzkumná činnost prochází čtyřmi základními fázemi: první je přípravná fáze, následuje sběr výzkumných poznatků (dat, údajů, výroků, názorů, atd.), ve třetí fázi kontrolujeme, zpracováváme, interpretujeme data a začleňujeme je do teoretického rámce, a ve čtvrté fázi zveřejňujeme poznatky, hledáme způsoby řešení problémů a formulujeme nové výzkumné potřeby.

Přípravná fáze je velice důležitá. Je-li výzkum dokonale připraven, lépe se realizuje, využití výsledků je efektivnější a finanční prostředky na výzkum vynaložené jsou použity odpovědněji. Dříve než začne výzkumník činit jakékoliv další kroky, měl by si (většinou se zadavatelem) ujasnit: co přesně má být zkoumáno, proč to má být zkoumáno, zda je problém zkoumatelný, to znamená, zda je výzkum schopen odpovědět na otázky, které si výzkumník nebo zadavatel klade, zda není možné zjistit odpověď jinak a jednodušeji, zda věc není tak evidentní, že není třeba ji zkoumat. Jedním z nejdůležitějších kroků přípravy je **vymezení teoretického rámce**. Ve fázi teoretické přípravy řešitel shromažďuje, třídí a studuje teoretické poznatky obsažené v odborné literatuře a všechny dostupné informace o problematice. V rámci teoretické přípravy bychom měli co nejpřesněji vymezit oblast, do které zkoumaný jev patří, měli bychom tuto oblast definovat, vymezit vůči ostatním oblastem, přesně ohraničit (co tam patří, co ne, co částečně), modelově zobrazit možné uspořádání systému a vztahy v něm.

Budeme-li například zkoumat korupci, musíme znát, jaký rozsah korupčních chování nás zajímá, jaký model vztahu mezi korumpovaným a korumpujícím bereme v úvahu. Zejména si musíme ujasnit, zda budeme zkoumat korupci v plném rozsahu nebo pouze její vybranou

část. Bude-li to jen část, pak nesmíme výsledky vztahovat k celku, ale pouze k oné vybrané části. Podobně musíme například u výzkumu organizovaného zločinu vědět, zda do této oblasti budeme zahrnovat pouze ty skupiny, které beze zbytku naplňují znaky „zločinného spolčení“ nebo i méně organizované skupiny. Musíme si ujasnit vtahy mezi organizovaným zločinem, terorismem, ekonomickou kriminalitou apod.

Na základě teoretické představy bychom pak měli přesně vědět, jakou část celku jsme zkoumali a k čemu se výsledky vztahují. Chybou není to, že si výzkumník výzkumné pole zúží – to je většinou nezbytné – chybou je, když tuto skutečnost opomene při sdělování výsledků zdůraznit. Zcela chybný je i postup, kdy není teoretický rámec vůbec stanoven a prostřednictvím výzkumu jsou zcela nahodile sbírána, popisována a někdy i analyzována nějaká data, která nevycházejí z žádného rámce a nejsou do něj zpětně zařazována. Nedodržíme-li toto pravidlo, může se stát, že budeme výsledky, které se týkají pouze části určitého celku, prezentovat tak, jakoby vypovídaly o celku. *Pokud jsme si například vymezili, že se budeme zabývat výzkumem korupčního selhání úředníka, pak nemůžeme výsledky vztahovat na celkovou korupci ve státní správě, protože jsme se nezabývali druhou stranou – ohrožením úředníka korupcí.*

Dalším nepominutelným krokem teoretické přípravy je **stanovení předmětu a cíle**. Předmět i cíl musí být stanoveny přesně a jednoznačně. Nemohou být mlhavé, rozmělněné, nemohou se překrývat. Úskalí spočívá v tom, že se často předmět a cíl zaměňují. Platí zásada, že předmět je pole, ve kterém se bude výzkum pohybovat, cíl je to, co v tomto poli chceme zjistit.

Předmětem výzkumu je tedy například územní rozložení kriminality v okresech České republiky podle jejích základních typů a cílem je stanovení rozdílů mezi jednotlivými okresy a jejich typologie podle rozsahu a druhů kriminální zátěže. Nebo je například předmětem výzkumu právní úprava institutu trestu domácího vězení a cílem je získání podrobnějších poznatků o zavedení institutu trestu domácího vězení do praxe a posouzení možností dalšího využití systému elektronického sledování v rámci trestního řízení. Předmětem může být například mladý delikvent či predelikvent ve svém sociálním poli a cílem může být posoudit význam sociální prevence jako nástroje dlouhodobějšího odklonění nebezpečí sociální „nákazy“. Předmětem může být závažná trestná činnost a cílem analýza ohrožujících kriminogenních faktorů a nalézání efektivních protiopatření. Nebo může být

předmětem kriminalita a cílem stanovení možných variantních scénářů vývoje kriminality, vycházejících z různých způsobů řešení problémů.

Otázky, na které hledáme prostřednictvím výzkumu odpověď, musíme ve většině případů **operacionalizovat**, to znamená, že pokud realizujeme výzkum, jehož výsledky chceme mít v kvantifikované podobě (čísla, procenta, poměry), musejí se otázky, které si klademe, převést na **měřitelné jednotky - indikátory**. V rámci indikátorů pak rozlišujeme znaky. **Znaky** jsou buď **nominální** (neuspořádané), *např. jakékoli vyjmenování možností*, **pořadové** (uspořádané v nepravidelných intervalech), *např. věk v nestejně velkých intervalech*, **intervalové** (uspořádané v pravidelných intervalech), *např. věk ve stejně velkých intervalech*, **poměrové** (vyjadřující vztahy mezi více proměnnými), *např. kombinovaný znak, ve kterém jsou zahrnuty věk a vzdělání a poté korelovány s jiným znakem, například průměrnou mzdou.*

S ohledem na usnadnění a zpřehlednění závěrečného vyhodnocení výsledků se doporučuje formulovat již v přípravné fázi **hypotézy**. Hypotéza je výpověď o předpokládaném (pravděpodobném) vztahu dvou nebo více jevů (proměnných), již lze testovat¹⁸. Formulování hypotéz, kterými ověřujeme platnost vstupních předpokladů výzkumu, bychom měli věnovat značnou pozornost i s ohledem na to, že usnadní a zpřehlední závěrečné vyhodnocení výsledků. Důležité je, aby výroky uvedené v hypotézách byly založeny na vztazích mezi proměnnými veličinami (něco působí na něco) a aby byly měřitelné a ověřitelné. Není nutné vytvářet hypotézy za každou cenu, využitelná data přinášejí i čistě deskriptivní výzkumy, ale formulace hypotéz činí bádání systematictější a umožňuje lépe pracovat se zjištěnými poznatky. Při interpretaci pak sdělujeme, že se náš předpoklad buď potvrdil, nebo nepotvrdil. Tím, že hypotézy buď potvrzujeme, nebo vyvracíme, provádíme analýzu věcných obsahů, zůstáváme tak u podstaty problémů a nepodléháme pokušení mechanicky popisovat všechna – tedy mnohdy i nepodstatná – zjištění. Hypotéza by neměla být formulována příliš striktně, protože pak by její potvrzení či nepotvrzení muselo platit bez výjimky.

Například při analýze azylové politiky¹⁹ byla jedna z hypotéz formulována tak, že azylová politika je zneužívána organizovaným zločinem. V rámci sledovaných případů

¹⁸ *Velký sociologický slovník*. Karolinum: Praha, 1996, s. 395.

¹⁹ Brabcová, K. *Azylová politika ČR*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2005.

se v jednom případě potvrdilo, že tomu tak skutečně bylo. Jeden případ však dostatečně nepotvrzuje platnost hypotézy. Nemůžeme jednoznačně říci, že je azylová politika zneužívána. Kdyby byla hypotéza formulována ve smyslu, že azylová politika může být v některých případech zneužívána organizovaným zločinem, pak by její potvrzení bylo jednoznačné.

Ve vztahu k volbě metod a technik kriminologického empirického výzkumu je třeba respektovat dvě základní kritéria: validitu a reliabilitu. Validita je spolu s reliabilitou základním měřítkem platnosti poznání, tj. platnosti vztahu mezi empiricky zkoumaným předmětem a výsledkem zkoumání. Pokud se předmět zkoumání nezměnil, mělo by být při opakovaném použití metody či techniky dosaženo stejných výsledků. Naplnění kritéria **validity** (platnosti) znamená, že zvolené metody a techniky zjišťují skutečně to, co jsme zjišťovat měli a chtěli, a nic jiného. Jde tedy o správnou volbu výzkumných metod a správné vytvoření výzkumných technik, ale i o jejich vhodnost a případnost pro měřený jev²⁰. *Může jít například o posuzování určité situace prostřednictvím nevhodně zvolených ukazatelů.* **Reliabilita** (spolehlivost) se pak vztahuje ke spolehlivosti, přesnosti a stálosti empirických zjištění. Míra naplnění tohoto kritéria vyjadřuje stupeň stability nebo reprodukovatelnosti (konstantnosti) hodnot při opakovaných měřeních téhož druhu²¹. *Ze strany respondenta je nereliabilní například náhodně vyslovený názor, odhad nepodložený dostatečnou znalostí, výrok ovlivněný momentální aktuální situací, který nemá trvalejší charakter, povrchní výklad dat, porovnávání neporovnatelného apod.*

U mnoha výzkumů nastává situace, kdy hodláme zkoumat takový počet jednotek (nejen osob, ale i dokumentů), jejichž zdolání by bylo ve vymezeném čase naprosto nereálné. *Například v případě výzkumů veřejného mínění, zaměřených na obyvatele České republiky starší 15 let, by to znamenalo oslovit více než osm milionů respondentů.* Kromě toho to není nutné, protože spolehlivé a zobecnitelné výsledky můžeme získat i od zlomku tohoto množství. Pokoušet se za těchto okolností zkoumat velké soubory by bylo zbytečným plýtváním. Ke zjištění validních poznatků nám stačí **výběrové soubory**. Abychom výzkum zvládli a aby byl efektivní, musíme striktně dodržet základní pravidla. Musíme přesně vědět, kdo patří do **základního souboru**, který nás zajímá. Ze základního souboru vytvoříme **výběrový soubor**, tj. takový soubor, u něhož je šetření z hlediska jeho velikosti reálně proveditelné. Členové výběrového souboru přitom musí zastupovat všechny členy souboru

²⁰ *Velký sociologický slovník*. Karolinum: Praha, 1996, s. 1363.

²¹ Tamtéž, s. 920 - 921.

základního a získané výsledky by měly být zobecnitelné (generalizovatelné) na celý základní soubor. Aby tomu tak bylo, musí být výběrový soubor **reprezentativní** vůči základnímu souboru. Reprezentativnost znamená, že v nejdůležitějších znacích je výběrový soubor přesnou zmenšeninou souboru základního. Výběr je dokonalejší, když každý jedinec má stejnou šanci být vybrán. Rozlišujeme několik možností výběrů. Nejčastěji bývá používán tzv. **kvótní výběr**, při kterém jsou vybrané kvóty (např. z hlediska pohlaví, věku, vzdělání, velikosti místa bydliště) stanoveny tak, aby jejich proporce byly pokud možno stejné v základním i ve výběrovém souboru. Preciznější jsou **náhodné výběry**, při nichž se vybírá podle stanoveného klíče (např. každý desátý, stý) z určitých seznamů. Náhodný výběr má přesná pravidla a nelze ho zaměňovat s postupem, při němž je náhodně vybrán kdokoliv. U menších souborů jsou výhodné **stratifikované** náhodné výběry, při nichž základní soubor rozdělíme do podsouborů („strat“) a v rámci nich pak provádíme náhodný výběr. Při stratifikovaném výběru rovněž dosáhneme toho, že jednotlivé podsoubory jsou stejně početné, takže můžeme výsledky lépe srovnávat.

Zkoumáme-li například postoje studentů středních škol k některým otázkám, týkajícím se kriminality nebo sociálně patologických jevů, můžeme provést náhodný výběr ze seznamu všech středních škol. Chceme-li však spolehlivěji zajistit možnost porovnání mezi jednotlivými typy škol, stanovíme si základní typologii a teprve v rámci jednotlivých typů provedeme náhodný výběr. Například při výzkumu v objektu poštovní přepravy v Malešicích, který realizoval v roce 1993 Institut pro kriminologii a sociální prevenci na žádost ředitelství Poštovní přepravy²², byli zaměstnanci dělení na tzv. vlakovou četou, automobilovou četou a údržbu. První dva soubory čítaly po více než sto zaměstnancích, údržba 38. Aby byly soubory dotázaných stejně velké, byli z početnějších souborů vybráni vždy desátí a z údržby každý třetí.

To, co bylo řečeno o výběru osob, platí i o výběru obsahů a jakýchkoliv jiných jednotek. Základním předpokladem je, že v reprezentativním souboru musí být naprosto přesně dodrženy proporce souboru základního. Jakákoli odchylka znamená naprosté znehodnocení výsledků. *K odchylkám mohou přitom přispět i vnější okolnosti, například to, že někteří vybraní jedinci odmítnou rozhovor, některé dotazníky se nevrátí, výzkumu se zúčastní pouze ti jedinci, které daná problematika zajímá, atd.* Zadavatelé a laici často považují striktní

²² Brabcová, I., Cejp, M., Janda, P. Zpráva z výzkumu byla zpracována pro zadavatele a nebyla publikována.

požadavky na dodržení reprezentativnosti za přehnané a jsou ochotni se spokojit s jakousi nereprezentativní sondou. Výsledky takového typu výzkumu nelze zobecňovat a nemají valný význam. V kriminologii je často problém i stanovení základního souboru. Ne vždy nastává situace, že bychom chtěli znát názory všech policistů, všech státních zástupců, soudců, obětí, ale zaměřujeme se pouze na určité skupiny osob v rámci těchto souborů. Stanovit pravidla pro výběr bývá často dosti obtížné.

V případě, že se pohybujeme v dosud ne příliš probádaném prostředí a vždy, když pracujeme s rozsáhlejšími soubory dotázaných, kdy jakoukoli chybu v postupech již nelze dodatečně napravit, musíme provést **pilotáž** a **předvýzkum**. Definice pilotní studie a předvýzkumu se u různých autorů liší. I většina slovníků charakterizuje rozdíl dosti nejednoznačně. V Malém sociologickém slovníku je pilotáž jednoznačně chápána jako posouzení výzkumného nástroje, tj. dotazníku a jednotlivých otázek.²³ V rámci hesla „dotazník“ pak jiný (nejmenovaný) autor v tomtéž slovníku zaujímá odlišné stanovisko: „*Na těch úsecích, kde dosavadní suma poznatků nestačí k formulování dostatečně přesných pracovních hypotéz, předchází formulaci dotazníku pilotní výzkumná akce*“²⁴. Určitý kompromis hledá autor hesla „předvýzkum“ ve Velkém sociologickém slovníku. Předvýzkum charakterizuje jako přípravu (ale v některých případech i jako ověření) a o pilotáži říká, že „*se většinou chápe jako ověření výzkumného nástroje*“ a konstatuje, že „*oba pojmy se ale často zaměňují*“²⁵. Naopak M. Disman nabízí „*definice používané ve většině americké literatury, i když jsou odchylné od definic užívaných u nás*“ a přisuzuje pilotní studii roli jakési seznamovací sondy a předvýzkumu roli ověření nástroje²⁶.

Přikloníme-li se k většině, pak **předběžný průzkum** používáme k sondování v prostředí, o kterém máme málo poznatků a potřebujeme se v něm předběžně zorientovat. Na nevelkém, nahodile vybraném (*nereprezentativním – protože výsledky nezobecňujeme, jsou pouze pomocné*) souboru se pokoušíme zjistit, jaké charakteristiky mohou mít jednotky, které hodláme zkoumat. U lidí zjišťujeme škálu názorů a postojů, které se ve vybrané populaci vyskytují, u dokumentů sledujeme, jaké typy skutečností se v nich mohou vyskytovat. Otázky volíme volné, co nejotevřenější, abychom se dozvěděli co nejvíce.

²³ Malý sociologický slovník. Praha: Svoboda, 1970, s. 274 – 275.

²⁴ Tamtéž, s. 68.

²⁵ Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996, s. 876.

²⁶ Disman, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2007, s. 120.

Naproti tomu při **pilotáži** ověřujeme metodiku terénního šetření. Zaměřujeme se na srozumitelnost otázek, měříme délku rozhovoru, snažíme se odstranit případné chyby.

Použití *předběžných / pilotážních šetření* je v kriminologii někdy složité. I při předvýzkumu musíme brát ohled na to, že se například u obětí trestných činů často zjišťují dosti choulostivé okolnosti. V souvislosti s výzkumem kriminality se rovněž většinou pohybujeme v obtížně přístupném prostředí zločinu, o němž je možné získávat informace pouze nepřímo. Za těchto okolností je nepředstavitelné, že by se předem mohlo něco v tomto prostředí ověřovat. *Pokud je ověřování nezbytné, mělo by proběhnout jinde, než bude probíhat vlastní výzkum. To znamená: v jiném objektu nebo u jiné skupiny, ale vždy s podobnými nebo stejnými charakteristikami. Při průzkumu, který proběhl v Poštovní přepravě v Malešicích, byl předběžný průzkum realizován v Poštovní přepravě na Hlavním nádraží v Praze. Zaměstnanci v Malešicích tak přišli do kontaktu s výzkumem až při vlastní akci.*

Předběžné ověření výzkumného nástroje je v řadě případů nezbytné. Pokud by došlo k chybě u rozsáhlých souborů dotazovaných, jejichž zkoumání je navíc finančně i organizačně velice náročné, nelze takovou chybu dodatečně napravit. *Nebezpečí spočívá například v tom, že část respondentů pochopí otázku jinak a odpovídají na něco úplně jiného než (dejme tomu) většina. Výsledky jsou pak zcela nepoužitelné, protože vyřazením těch, kdo odpověděli špatně, by byla hrubě porušena reprezentativnost.* Vynaložené úsilí i prostředky tak přicházejí tam, kde k chybě došlo, nazmar. Náročnost se násobí, jde-li o rozsáhlé mezinárodní výzkumy, při kterých musí použité výzkumné nástroje spolehlivě fungovat ve všech zúčastněných zemích.

Ve fázi **vlastního výzkumu** se buď zjišťují nové poznatky v terénu (pozorování, dotazování, sociometrie, experiment), nebo se získávají nové poznatky z těch, které jsou k dispozici (analýza dokumentů, analýza časových řad, historická, monografická, topografická, typologická a prognostická analýza). Tato fáze je velmi různorodá. Může probíhat buď za **přímé** účasti výzkumníka, nebo **zprostředkovaně**, kdy sběr dat provádějí podrobně instruovaní spolupracovníci (např. tazatelé, pozorovatelé, experimentátoři). V případě zapojení spolupracovníků musí být připraveny jasné a srozumitelné instrukce k provádění výzkumu. Nutné je, aby všichni postupovali ve všech případech naprosto stejně a prováděli vyhodnocení i záznam stejným způsobem (vysoká míra standardizace).

Ve fázi **zpracování informací** realizujeme několik kroků. První krok spočívá v kontrole **úplnosti** zjištěných dat a v ověření správnosti záznamů prostřednictvím logické **kontroly**. Chybí-li některá data v dotazníku, musíme celý dotazník vyřadit. Stejně tak musíme učinit, jsou-li uvedena data, která si vzájemně odporují. V některých případech můžeme do dotazníku záměrně umístit otázky, kterými ověřujeme konzistentnost výroků. Pokud je vyřazených dotazníků více, může být narušena reprezentativnost. Doporučuje se proto mírně nadsadit počty dotázaných, a pak případně vyřadit spolu se špatnými i některé vylosované správné, tak aby kvótní zastoupení skupin zůstalo stejné. Je-li chybějících informací více než 5-10 %, doporučuje se celý znak vyřadit. Dále prověříme, zda zjištěná data skutečně vypovídají o podstatě daného jevu. Po kontrole data **kódujeme** do podoby vhodné pro hromadné zpracování. Popisujeme znaky a vytváříme souhrnné ukazatele, které jsou kombinací několika znaků. Volným odpovídím přiřazujeme čísla podle zvolených typů.

Jako výstupy obdržíme většinou:

- **primární data** (první stupeň třídění) – jde o základní vyčíslení rozložení sledovaných jednotek v absolutních (počet jednotek) a relativních (procento) hodnotách – *např. počty trestných činů za určité období, vyjádřené absolutně i v procentech;*
- **četnostní data** (korelační tabulky) – vyjadřují vztah mezi dvěma (třídění druhého stupně), případně i více (vícestupňové třídění) znaky – *např. určitý trestný čin (nebo i všechny) podle věku, případně ve věkových skupinách, zvláště za muže a zvláště za ženy, nebo můžeme zjišťovat – víme-li, že pro obnovení trestu smrti jsou asi dvě třetiny dotázaných a stejný počet je i pro snížení věkové hranice trestní odpovědnosti – do jaké míry se oba soubory prolínají;*
- **časové řady** – ukazují vývoj určitého jevu v časových intervalech – *např. vývoj kriminality od roku 1990.*

Souvislosti mezi zjištěnými daty můžeme zpracovávat prostřednictvím vícerozměrných analýz, například shlukové analýzy, faktorové analýzy, diskriminační a korespondenční analýzy, korelační analýzy a vícenásobné regrese.²⁷

²⁷ Meloun, M. a kol. *Počítačová analýza vícerozměrných dat v příkladech*. Praha: Akademia, 2009.

V **závěrečné hodnotící fázi** prezentujeme nové poznatky a zároveň je začleňujeme do soustavy poznatků dosavadních. V případě, že jsme vycházeli z teoretického rámce, pak můžeme poznatky do tohoto rámce zařazovat. Tímto způsobem se vyhneme pouhému popisu a přiblížíme se k hlubšímu poznání. Důležité je, aby výzkumná data nebyla jen náhodně sebrána a bez hlubšího zamyšlení dána na vědomí čtenářům či uživatelům. Zsvěcený přístup řešitelů se projeví právě v tom, jak dokáží zjištěná data uřídít, propojit, najít souvislosti, porovnat ve vývoji, vyvodit obecnější závěry. Na tomto základě lze formulovat nové náměty pro výzkumnou činnost, nové hypotézy, lze navrhopvat i aplikaci získaných poznatků v praxi. Zjištěné poznatky bývají většinou shrnuty v **závěrečné zprávě**. Ta bývá poněkud rozsáhlejší, protože by v ní mělo být obsaženo vše, na co by případný jiný badatel potřeboval navázat. Obsahuje informaci o problému, metodice výzkumu, analýzu a interpretaci výsledků, závěry, bibliografii. Vzhledem k tomu, že nelze předpokládat, že by potenciální uživatelé výsledků (státní zástupci, soudci, policisté, úředníci ministerstev, samosprávy, politici atd.) podrobně četli obsáhlou zprávu, je vhodné publikovat výsledky ve zkrácené formě v příslušných odborných časopisech nebo zpracovat stručné informační přehledy s hojným využitím tabulek a grafů.

2.4. Kombinace výzkumných postupů

Pokud je to možné, neměli bychom spoléhat na to, že se k poznání dobereme pouze prostřednictvím jednoho zdroje informací. Při jednostranném použití jediného výzkumného postupu dojdeme většinou k výsledkům, které jsou poznamenány jeho vypovídacími možnostmi a neměli bychom proto podléhat dojmu, že naše výsledky jsou bezezbytku správné. Zvolíme-li ke zkoumání stejného předmětu výzkumu jiný výzkumný postup, můžeme dojít k jiným výsledkům. Někdy možná přesnějším, ale opět poznamenaným vypovídacími možnostmi toho druhého postupu. V tomto směru má každá metoda nějaká omezení. Je proto potřeba, abychom se vždy, kdy to je možné, pokoušeli kombinovat různé výzkumné postupy a nahlížet předmět výzkumu různými způsoby. Ani kombinace více metod nemůže vždy zajistit absolutní přesnost, ale může znamenat, že výsledky budou o něco přesnější a postižení skutečnosti bude plastičtější. Někdy můžeme dospět k tak rozdílným zjištěním, že o nich začneme pochybovat. I to je mnohem užitečnější, než kdybychom vydávali jednostranně zjištěný výsledek za absolutní pravdu.

Kombinace metod může mít tedy dvojitý význam. Při použití více metod je náš pohled na problematiku pestřejší. Obecné poznatky jsou doloženy tím, že se jednotlivé poznatky s nimi shodují, navíc někdy i tím, že se shodují i dotázaní odborníci. Výzkumný výsledek je doložen několika způsoby. V jiném případě může kombinace metod přinést pohled na zkoumanou problematiku z jiného úhlu, z pohledu, který by nám jen jedna technika neumožnila. Potom může dojít buď ke shodě poznatků, nebo k rozporným zjištěním.

Poznatky jsou v naprosté většině výzkumů zjišťovány prostřednictvím kombinace několika metod. Téměř vždy se vychází:

- z analýzy dostupných pramenů, jako jsou domácí i zahraniční odborné publikace,
- z analýzy různých zpráv, prohlášení, rezolucí, dokumentů a doporučení mezinárodních i domácích organizací,
- z analýzy policejních, soudních a vězeňských statistik, případně statistických dat týkající se zkoumaného problému,
- často jsou analyzovány relevantní právní normy ČR týkající se zkoumané oblasti,
- pokud je to možné využívá se analýza anonymizovaných údajů z Rejstříku trestů,
- analyzovány jsou uzavřené soudní spisy,
- občas se zpracovávají případové studie,
- údaje jsou většinou doplněny o dotazníkové šetření u pracovníků orgánů činných v trestním řízení, kteří jsou odborníky na zkoumanou oblast, u jiných odborníků, u pachatelů a obětí,
- probíhají ústní nebo písemné konzultace s vybranými experty,
- jsou zpracovávány expertní studie,
- mohou proběhnout výzkumné sondy, realizované prostřednictvím výzkumu veřejného mínění,
- bývají využívány informace z tisku, internetu a dalších otevřených zdrojů.

Naproti tomu stanovení prognózy dalšího vývoje nebo zpracování scénářů nebývá moc časté, občas se využívají psychologické posudky. Celkem výjimečně se realizuje experiment, někdy se uskuteční pozorování, někdy sociometrie, sporadicky selfreport, metodika kriminální predikce je spíše ve stádiu příprav.

Z produkce Institutu pro kriminologii a sociální prevenci bychom mohli uvést desítky příkladů kombinace výzkumných postupů. Vybírám výzkum ekonomické kriminality²⁸, při kterém bylo použito osm výzkumných postupů, ale podobných příkladů lze uvést celou řadu.

Ve zmíněném výzkumu řešitelé využili:

- analýzu policejních a justičních statistik,*
- sekundární analýzu dostupných relevantních studií, materiálů a pramenů,*
- rozbor relevantních právních norem ČR a dokumentů a doporučení mezinárodních organizací,*
- případové studie,*
- analýzu soudních spisů,*
- dotazníkové šetření u pracovníků orgánů činných v trestním řízení,*
- konzultace s vybranými experty,*
- analýzu tisku a zdrojů na internetu.*

Jako příklad výzkumu, ve kterém bylo nejen uplatněno použití více výzkumných postupů, ale výsledky byly i funkčně propojeny, lze uvést studii, která se týkala pachatelů drogové kriminality²⁹. Při tomto výzkumu byly využity následující metody a techniky:

- studium a analýza specializované literatury a dalších odborných pramenů (pro získání aktuálního přehledu o dosaženém stavu poznání předmětu výzkumného šetření),*
- analýza statistických údajů justičních orgánů o pachatelích drogové kriminality (k získání náhledu o vývoji registrované kriminality a počtu delikventů),*
- analýza údajů z Rejstříku trestů (která umožnila zmapovat dřívější i následnou kriminální kariéru pachatelů drogových deliktů),*
- analýza vybraného vzorku trestních spisů vyžádaných na základě údajů z Rejstříku trestů.*

²⁸ Scheinost, M. a kol. *Výzkum ekonomické kriminality*. Praha: IKSP, 2004.

²⁹ Trávníčková, I., Zeman, P. *Kriminální kariéra pachatelů drogové kriminality*. Praha: IKSP, 2010.

Kombinace širokého rejstříku metod byla použita i při výzkumech mediace. Tak například ve výzkumu z roku 2010 využili autoři³⁰:

- ❑ *analýzu domácích i zahraničních odborných pramenů k dané problematice,*
- ❑ *analýzu statistických údajů Probační a mediační služby ČR k problematice mediace,*
- ❑ *analýzu údajů z Rejstříku trestů u vzorku osob, u nichž proběhla v roce 2005 mediace, a tito odsouzení spáchali úmyslný trestný čin,*
- ❑ *analytickou sondu do soudních případů z roku 2007, kde proběhla mediace při spáchání úmyslného trestného činu,*
- ❑ *dotazníkové šetření mezi pachateli a poškozenými, kteří podstoupili mediaci,*
- ❑ *zpracování expertní studie spolupracovníkem z řad Probační a mediační služby ČR na téma Praktické zkušenosti probačního úředníka s mediací mezi obětí a pachatelem,*
- ❑ *výzkumnou sondu, realizovanou prostřednictvím výzkumu veřejného mínění, jejímž účelem bylo zjistit, jak veřejnost vnímá a hodnotí poslání mediační služby v rámci justice a pro jaké typy trestné činnosti i pachatelů považuje mediační službu za vhodnou.*

Podobně i při výzkumu trestného činu loupeže v Praze³¹ analyzovali řešitelé současné právní úpravy, statistické údaje, trestní spisy, psychiatrické posudky pachatelů a dostupné poznatky o obětech.

Například ve výzkumu, který byl sondou do problematiky ženské kriminality a zabýval se poprvé trestně stíhanými a poprvé vězněnými ženami, vycházeli řešitelé ze statistických údajů, příp. dalších materiálů ze zpráv Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR (včetně zpráv Nejvyššího státního zastupitelství ČR) o trestné činnosti žen, zpracovali kriminologickou analýzu poznatků o kriminalitě žen po roce 1990 a provedli výzkum, ve kterém chtěli zjistit příčiny trestné činnosti prvovězněných žen.³²

Příkladem toho, jak řešitelé dokáží zjištěná data utřídit, propojit, najít souvislosti, porovnat ve vývoji, vyvodit obecnější závěry, byla analýza postojů obyvatel k některým

³⁰ Rozum, J. a kol. *Uplatnění mediace v systému trestní justice II.* Praha: IKSP, 2010.

³¹ Rozum, J. a kol. *Výzkum trestného činu loupeže v Praze.* Praha: IKSP, 2005.

³² Marešová, A., Kotulan, P., Martinková, M. *Výzkum prvovězněných žen.* Praha: IKSP, 2008.

otázkám trestní politiky.³³ Autoři zde důkladně zpracovali sekundární analýzu výsledků výzkumů veřejného mínění k otázkám týkajícím se trestní politiky, realizovali vlastní široce pojatý a promyšleně koncipovaný výzkum, členěný do pěti oblastí: informovanost o stavu a vývoji kriminality v ČR, míra tolerance a punitivity mezi občany, názory na funkci a činnosti systému trestní justice a jeho orgánů. Díky tomuto, logicky a zasvěceně uspořádanému, členění mohli řešitelé utřídit přehledně výsledky podle jednotlivých okruhů. Kromě toho se autoři pokusili i o metodologické zhodnocení tohoto typu výzkumu, v němž mimo jiné konstatovali – ve shodě s tím, co bylo výše řečeno – že „kvalitu zjištěných výsledků podmiňují (...) správně položené otázky, které jsou také správně interpretovány³⁴“. S tím nelze než souhlasit: na interpretaci opravdu hodně záleží.

Prozatím uvedené případy kombinace výzkumných postupů vedly spíše k získání pestřejšího a plastičtějšího obrazu skutečnosti. Kombinací různých metod můžeme také ověřovat výsledky dosažené pomocí jedné metody jinou metodou a pokoušet se tímto způsobem o dosažení přesnějšího poznání.

Typickým příkladem, na kterém lze názorně doložit, jak je nutné kvůli přesnosti různé přístupy kombinovat, jsou zprávy o stavu kriminality. Statistické údaje o kriminalitě zaznamenávají pouze tu část zločinnosti, která vyjde najevo a je registrována orgány činnými v trestním řízení. Nezachycují latentní kriminalitu, která tvoří podstatnou část celkové kriminality. V důsledku toho dochází často k nepřesné interpretaci: evidovaná kriminalita je chápána jako kriminalita skutečná. Na základě toho se pak například traduje, že kriminalita po roce 1989 vrostla téměř čtyřikrát (takto vrostla evidovaná kriminalita, o kolik vzrostla skutečná kriminalita, nevíme) nebo že polovina pachatelů trestné činnosti je ve věku do třiceti let (opět jde o evidovanou kriminalitu, takže věkové složení pachatelů skutečné kriminality neznáme), atd.

Zcela jiný pohled na stav kriminality přinášejí viktimologické výzkumy. (Podrobněji o nich bude pojednáno v kapitole o řízených rozhovorech.) V nich je zjišťováno, u reprezentativních výběrů obyvatelstva, zda u nich došlo k ohrožení vybranými druhy kriminality v uplynulém roce, tzv. roční viktimizace, a v období uplynulých tří let, tzv. tříletá

³³ Zeman, P. a kol. *Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky*. Praha: IKSP, 2010.

³⁴ Tamtéž, s. 115.

viktimizace. Nespornou předností těchto šetření je, že mají širší záběr než statistika. Zatímco statistika zaznamenává počet registrovaných (evidovaných) trestných činů, lze dotazem, zda se v posledním roce nebo v období posledních tří let dotázaný stal obětí vybraných trestných činů, zaznamenat i ty osoby, které trestný čin neohlásily nebo nebyly evidovány jako oběti. Kromě evidované kriminality se tak může zachytit i značná část kriminality latentní. Podle průzkumu z roku 1996, ke kterému máme k dispozici mezinárodní srovnání, bylo vybraným trestným činem v České republice za rok poškozeno kolem jedné třetiny osob, v meziročním – tříletém – období pak kolem dvou třetin. V tomto směru byla podle těchto výzkumů Česká republika na přibližně stejné úrovni viktimizace jako svět i Evropa³⁵. Jestliže se v České republice tedy počet evidovaných trestných činů po roce 1990 více než ztrojnásobil, nesměřovali jsme – vzhledem k ostatnímu světu – nijak výrazně k horšímu, ale dá se spíše říci, že jsme se teprve dostali na evropský a celkem i světový průměr. Další viktimologické výzkumy z let 2005 a 2007³⁶ v podstatě potvrzují tento trend.

J. Zapletal v kapitole „Stav, struktura a dynamika kriminality“ z publikace „Kriminologie“ konstatuje, že „výsledky viktimitizačních výzkumů představují uznávaný zdroj informací způsobilých korigovat čísla kriminálních statistik“³⁷, ale zároveň prohlašuje (s odvoláním na Kaisera³⁸), že „podle jiných názorů však nelze odůvodněně tvrdit, že výzkumy latence podávají přesnější obraz fenoménu kriminality než oficiální kriminální statistika, spíše jde o dvě různé cesty, jak shromažďovat údaje“. Také M. Martinková³⁹ uvádí – s odvoláním na autorku české části mezinárodního viktimologického výzkumu z roku 1992 J. Válkovou⁴⁰ – že k nedostatkům viktimologických výzkumů patří mimo jiné to, že „měří omezený počet trestných činů, protože pokrývá pouze incidenty vyjmenované v dotazníku použitém při výzkumu. Přitom zde nejsou zahrnuty tak závažné delikty, jako je vražda, hospodářské trestné činy, organizovaný zločin a jiné. Nezabývají se také např. drogovou problematikou apod.“ Podle citovaného pramene upozorňují kritici viktimologických výzkumů také na to, že „respondenti vypovídají o svých zkušenostech, které nemusí mít nic společného se zákonem definovaným zločinem“, dále na to, že „šetření nezahrnují všechny incidenty, s nimiž mají

³⁵ Van Dijk, J. J. M. *Criminal victimisation and victim empowerment in an international perspective*.

In J. J. M. van Dijk, R. G. H. van Kaam, J. M. Wemmers (eds.), *Caring for crime victims : selected proceedings of the Ninth International Symposium on Victimology*. Amsterdam, 1997. Pp. 15 – 39.

³⁶ Martinková, M. *Oběti různých kriminologických deliktů v České republice v roce 2004*. Praha: IKSP, 2006.

³⁷ Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 48.

³⁸ Kaiser, G. *Kriminologie*. Praha: C.H.Beck, 1994.

³⁹ Martinková, M. *Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti v Praze v roce 2000*. Praha: IKSP, 2002.

⁴⁰ Válková, J. *Výzkum obětí trestného činu*. In J. Válková (ed.), *Oběti trestného činu*. Praha: IKSP, 1998.

oběti zkušenosti, nýbrž pouze ty, o nichž jsou ochotny hovořit; díky určité ztrátě paměti, mají-li respondenti vypovídat o případech, k nimž došlo před delší dobou, mohou některé zapomenout apod.⁴¹“

Jakým způsobem můžeme kombinací statistických dat o evidované kriminalitě s viktimologickými výzkumy zpřesnit naše poznatky o stavu kriminality? Jestliže je každoročně ohrožena 1/3 obyvatel starších 15 let, znamenalo by to, že necelými 400 tisíci evidovanými trestnými činy je zasaženo – v poněkud zjednodušujícím přepočtu – 2 700 000 obětí za rok. (Jedním trestným činem by tak bylo v průměru ohroženo téměř sedm lidí.) Když vezmeme v úvahu, že může docházet k souběhu více trestných činů a že v případě ohrožení majetku může být jedním trestným činem poškozeno i několik členů rodiny, tak se ten sedminásobný rozdíl mezi evidovanými trestnými činy a počtem obětí o něco sníží. Nevíme však přesně o kolik. Potíž je rovněž v tom, že je sledováno poškození pouze dvanácti vybranými druhy trestných činů. Nevíme tedy nic o zbývajících. Mimoto se složení těch dvanácti forem občas mění, takže bylo jednou například zařazeno i „poškození spotřebitele při nákupu nebo v pohostinství“, což mohlo zvýšit počet poškozených dosti významným způsobem. Problematický je i rozsah počtu poškozených osob. Kromě osoby bezprostředně poškozené kriminalitou se – zejména u majetkové kriminality – bere v úvahu majetková újma celé rodiny (záleží na tom, v jakém generačním i příbuzenském rozsahu), někdy i osob blízkých (záleží na tom, jak těsně). Tím se může počet poškozených neúměrně a bez možnosti zpětné kontroly zvyšovat.

I přes zmíněné výhrady je korekce statistických dat prostřednictvím viktimologických výzkumů užitečná. Viktimologické výzkumy ukazují na vysokou míru latence. Připočteme-li k tomu, že více než polovina evidovaných trestných činů je neobjasněna, daří se objasnit jen malý zlomek páchané kriminality.

Nebezpečí jednostranného pohledu hrozí i při výzkumu organizovaného zločinu. V silně zakonspirovaném zločineckém prostředí jsou vyloučeny ty metody, při kterých by docházelo k přímému kontaktu výzkumníka s tímto prostředím. Problematické je i využití statistik a spisového materiálu, protože oba zdroje v čs. podmínkách zachycují jen malou část organizovaného zločinu, navíc spíše tu část, která byla „méně úspěšná“ a byla odhalena.

⁴¹ Martinková, M. *Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti v Praze v roce 2000*. Praha: IKSP, 2002, s. 7.

Kromě toho jsou neuzavřené případy pro výzkumníka nedostupné. Značná část našich poznatků o organizovaném zločinu vychází proto z expertních odhadů. Vychází se z předpokladu, že specialisté z příslušných útvarů orgánů činných v trestním řízení mají přístup k příslušným podkladům a jsou schopni analyzovat hlavní problémy. Výzkumník, pro kterého je přímý kontakt s prostředím nedostupný, tak získává dotazováním příslušných expertů, kteří tyto poznatky mají, dosti významný zdroj poznání. Nevýhodou expertních šetření je to, že poznatky takto získané jsou na úrovni odhadů, tj. pouze pravděpodobných modelů organizačních struktur, možné míry výskytu aktivit, možných společenských vlivů. Experti se mohou mýlit. Možnost omylu je sice eliminována tím, že k problému se vyjadřují desítky odborníků, z nichž většina by se mýlit neměla, problém však může být tak složitý, že i to je teoreticky možné. Někdy mohou odborníci buď vědomě, nebo neúmyslně prosazovat zájmy skupiny, jejímiž jsou členy. Proto je vhodné konfrontovat názory členů různých skupin: například policistů, státních zástupců, případně i soudců. Výzkumník si musí však být stále vědom toho, že – byť by se shodli odborníci na něčem zcela jednoznačně – nemusí to znamenat, že to tak skutečně je. Výsledky expertních šetření nemůžeme zásadně prezentovat jako odraz skutečného stavu, ale pouze jako názor přesně definované skupiny odborníků na tento stav.

Vzhledem k tomu, že expertízy jsou založeny pouze na odhadech je naprosto nezbytné je verifikovat něčím zcela konkrétním. Nabízí se analýza dokumentů, většinou uzavřených soudních (u těch badatelů, kteří k nim mají přístup i vyšetřovacích) spisů, výpisů z rejstříku trestů, psychologických posudků. Potíž je v tom, že až do roku 1998 nebyly žádné případy účasti v organizovaném zločinu u nás soudně projednávány, a v důsledku toho bylo donedávna množství uzavřených spisů naprosto zanedbatelné. Konkrétní případy se objevily až po roce 1998 a z tak malého počtu nebylo možné zjištěné poznatky zobecnit. Kromě toho jsou ve spisech zahrnuty pouze případy, kdy došlo k obvinění pachatele, takže pokud bychom postupovali při výzkumu touto cestou, zabývali bychom se pouze analýzou té nepatrné části organizovaného zločinu, která byla odhalena, tudíž té méně úspěšné. Tím bychom nezískali žádné údaje o vyšších sférách struktury skupin.

I přes zmíněná omezení jsme se v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci o analýzu spisů pokoušeli. V letech 2004 - 2007 analyzovali M. Scheinost a S. Diblíková

dostupné soudní spisy a žalované případy zločinného spolčení.⁴² Autoři se mimo jiné zabývali i právní kvalifikací trestné činnosti, trváním a průběhem trestního řízení, dokazování a rozhodování justičních orgánů. Šetření ukázalo, že postih účasti na zločinném spolčení podle §§ 163a - 163c trestního zákona není příliš uplatňován. I když se počty stíhaných osob zvýšily z nuly přes několik desítek až po více než sto, tvořil v období let 2004 - 2007 podíl osob, které byly pro účast na zločinném spolčení stíhány, jen velmi malou část celkového počtu stíhaných osob v České republice – v procentech pouze 0,03 - 0,01 %. Zcela tristní je údaj o počtech odsouzených. Autoři uvádějí, že za sledovaných šest let byla odsouzena pouze každá 26. stíhaná osoba, tedy necelá 4 %. U obžalovaných a odsouzených osob byly zpracovány údaje o počtu žen, věkovém složení a podílu cizinců. Ve sledovaném období bylo žalováno 7,6 % žen, z toho 1/3 cizinek. Z hlediska věku bylo nejvíce pachatelů mezi 20-30 lety, osoby mladší než 20 a starší než 50 let se nevyskytly. Mezi obžalovanými bylo 30 % cizinců, nejčastěji Vietnamci, Slováci, dále Bulhaři, Arméni, Číňané, Poláci, Indové, Afghánci, Syřané, Moldavané, Ukrajinci a osm dalších.

Na příkladu analýzy prokázaných příkladů zločinného spolčení lze ilustrovat jedno dosti významné úskalí této metody. Jestliže se podle odhadů Policejního prezidia aktivně podílí na organizovaném zločinu více než 2000 osob, je více než 100 obžalovaných ročně pouze malé procento tohoto počtu (cca kolem 6 %), nemluvě o počtech uvězněných, které se pohybují kolem 1 % z celku. Autoři výše zmíněné analýzy konstatují, že „(...) žalována je jen část osob, které se na trestné činnosti podílely. Stíhány nejsou tzv. neustavené osoby, tedy pachatelé, jejichž existence a podíl na trestné činnosti je zřejmý, ale nepodařilo se je identifikovat a vypátrat, osoby stíhané v zahraničí, někdy osoby pohybující se na okraji organizace, jejichž konkrétní podíl a vinu by bylo obtížné prokazovat, atd.⁴³“

Máme tedy k dispozici pouze nepatrnou část celku, navíc tu část, která byla odhalena a prokázána. Skutečnost může být úplně jiná. Data získaná z tohoto typu podkladů umožňují doplnění a prohloubení informací o charakteru, projevech, strukturách a pachatelích organizované trestné činnosti. Můžeme jimi doložit, že i v konkrétních případech platí závěry, které vyvozujeme z jiných pramenů. Neměli bychom však na základě těchto analýz

⁴² Scheinost, M., Diblíková, S. Zločinné spolčení z pohledu České republiky - právní rámec, definice, postih, pachatelé. In Cejp, M. (ed.), *Obrana proti ohrožení společnosti závažnými formami trestné činnosti*. Praha: IKSP, 2009, s. 61 - 79.

⁴³ Tamtéž, s. 75.

zobecňovat a pokoušet se vypovídat o celku, protože dílčí – i když zcela konkrétní – poznatky zachycují jen nepatrnou část tohoto celku a nelze je tudíž zobecnit. Jako konkrétní ilustrace k poznatkům obecnějšího charakteru jsou však potřebné.

3. Výzkumné metody

3.1. Historická metoda

Analýzou minulosti objektu, který je zkoumán, by měl začínat každý výzkum. Stejně tak by měl být v každém výzkumu učiněn pokus o předvídání dalšího vývoje. Historickou metodou analyzujeme minulost zkoumaného objektu. Zaměřujeme se na buď na faktory, které vedly k celospolečenským změnám nebo změnám v rámci určitého teritoria (a zajímáme se, jak tyto změny ovlivnily stav a úroveň kriminality), nebo na určité skupiny (většinou zločinecké nebo patologické), případně na jednotlivce (většinou pachatele nebo poškozeného). V kriminologii se často zaměřujeme na souvislosti mezi společenskými změnami a stavem a úrovní kriminality. Účelem je stanovit **klíčové události**, které vedly ke změnám, a pokusit se zjistit **příčiny** těchto změn. Historická metoda může přispět k pochopení současného stavu jevů a procesů a je nezbytnou součástí předvídání budoucnosti. Odhalení těchto faktorů, má i značný význam pro prevenci. Výchozím materiálem jsou **prameny**, včetně statistik. Aplikace této metody je obtížná zejména proto, že k posouzení minulých struktur a činností nestačí pouze dílčí poznatky, ale analýza má být co nejúplnější, což je velmi náročné a u některých jevů obtížně splnitelné.

Do první skupiny patří tedy historická analýza zaměřená na **změny v celé společnosti**.

Příležitostí pro takovouto analýzu byly zásadní společenské změny, které se u nás uskutečnily po roce 1989, jež byly navíc doprovázené značným nárůstem kriminality. Například ve výzkumu příčin a důsledků organizované kriminality, který se v IKSP realizoval

v letech 1998 - 1999⁴⁴, jsme analyzovali vývoj společnosti po roce 1990 a hledali v něm prvky, které mohly mít vliv na vznik a fungování organizovaného zločinu na území České republiky. Vycházeli jsme při tom zejména z odborných publikací, ve kterých se jejich autoři pokusili shrnout poznatky o vývoji společenských podmínek, využili jsme některé informace z tisku – spíše autorské články, analyzovali jsme statistická data vypovídající o vývoji celé společnosti, využili jsme některé výsledky výzkumů veřejného mínění. Informace jsme dále rozvedli prostřednictvím expertíz, které se realizovaly u dvou souborů: mezi akademickými odborníky z oblasti společenských věd a mezi pracovníky, kteří se potlačováním organizovaného zločinu profesně zabývali.

Výzkumné postupy se týkaly i analýzy jednotlivých kriminogenních faktorů a jejich důsledků, ale v první fázi šlo o aplikaci historické metody při hledání charakteristiky společenských změn po roce 1990. Vývoj po roce 1990 jsme sledovali v mezinárodním kontextu i v oblasti vnitřních změn na území dnešní České republiky.

Pokud se týká mezinárodního vývoje, vycházeli jsme z dokumentů mezinárodních společenství a v hojné míře jsme využili poznatky Centra pro sociálně ekonomické strategie Univerzity Karlovy. Registrovali jsme změny v oblasti globalizace i prohlubujících se rozdílů mezi vyspělými zeměmi a zaostalými chudými regiony. Vzali jsme v úvahu růst společenského bohatství v části světa a s ním související konzumní způsob života a masovou kulturu, sledovali jsme ohniska regionálních, etnických, náboženských a dalších konfliktů, včetně těch, které souvisí s rozdíly mezi bohatstvím a chudobou. Specificky jsme se zabývali začleňováním zemí bývalého východního bloku do demokratických struktur.

Z hlediska vývoje vnitřních poměrů České republiky jsme charakterizovali změny v politice z hlediska koncepcí, strategií, zájmů, a to nejen v celku, ale i přihlédnutím k dílčím politikám souvisejícím s kriminalitou (vázová, imigrační). Z literárních pramenů zde byly hlavním zdrojem práce M. Potůčka⁴⁵, P. Machonina⁴⁶, J. Kellera⁴⁷ a stať I. Gabala⁴⁸. V oblasti státní správy jsme charakterizovali nové normy, principy a vztahy, úroveň organizace a řídicí práce, personální politiku, včetně negativních prvků v této

⁴⁴ Cejp, M. *Společenské příčiny a důsledky organizovaného zločinu*. Praha: IKSP, 1999.

⁴⁵ Potůček, M. *Nejen trh*. Praha: SLON, 1997.

⁴⁶ Machonin, P., Šťastnová, P., Kroupa, A., Glasová, A. *Strategie sociální transformace čs. společnosti*. Brno: DOPLŇEK, 1996.

⁴⁷ Keller, J. *Dvanáct omylů sociologie*. Praha: SLON, 1995.

⁴⁸ Gabal, I. *Občanská společnost nebo trh bezpečnosti*. In F. Gál (ed.), *Násilí*. Praha: EGEM, 1994.

oblasti: nedostatek kontroly, podceňování odborných analýz, přílišná politizace státní správy, patologický byrokratismus a centralismus. Podrobněji jsme charakterizovali zejména změny v resortech financí, spravedlnosti a vnitra. Z odborných publikací byly v této oblasti hlavním zdrojem poznatků práce J. Kellera⁴⁹, M. Purkrábka⁵⁰. Změny v právním systému, charakter legislativních změn i úroveň právního vědomí většinou posuzovali experti. Z publikovaných studií jsme využili práce O. Osmančíka⁵¹. K podstatným změnám došlo v oblasti ekonomiky. Ta procházela po roce 1990 transformací, jejímž základním regulátorem byl trh. Proběhl proces privatizace, nastal rozvoj soukromého podnikání. Byly přidělovány licence, živnostenská oprávnění, poskytovány úvěry. Zásadně se měnily majetkové poměry. Poznatky o změnách v této oblasti jsme čerpali z prací J. Večerníka⁵², M. Potůčka⁵³, M. Sojky a B. Konečného⁵⁴. Po listopadu 1989 došlo rovněž k dosti podstatným změnám v sociální struktuře. Kvantitativně zůstala podle P. Machonina většina (79 %) ekonomicky aktivních lidí při porovnání let 1984 a 1993 ve své statusové kategorii, 14 % prošlo vzestupnou mobilitou a 7 % sestupnou⁵⁵. Vyměnili se lidé na rozhodujících místech, v souvislosti s majetkovými restitucemi a malou privatizací se vytvořily skupiny lidí disponující majetkem nebo peněžním kapitálem. V oblasti kultury jsme sledovali změny v životním stylu, v hodnotových orientacích, v mezilidských vztazích, morálce, výchově, v prostředcích masové komunikace a ve vědě. Po roce 1990 se vytvořil vzor náročného životního stylu, založeného na materiálním bohatství a hédonismu, tolerován byl i styl, který se pohyboval na hranici zákona. Přitom byla zároveň nejvýznamnější hodnotou pracovitost⁵⁶. V mezilidských vztazích dominovalo odcizení.⁵⁷ Kariéra i postavení ve společnosti závisí často na známostech a protekci. J. Keller uvádí v této souvislosti soudržnost bývalých svazáckých funkcionářů⁵⁸. Sdělovací prostředky neplnily dostatečně úlohu veřejné kontroly, často prezentovaly pochybné vzory životního stylu, nezobrazovaly násilí s dostatečným odstupem.⁵⁹ V zájmu zvýšení efektivity prošla věda po roce 1990 výrazným snížením počtu pracovníků. Společenskovědní analýzy však v mnoha oblastech chybí, a pokud jsou, tak nejsou téměř vůbec využívány.

⁴⁹ Keller, J. *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha: SLON, 1996.

⁵⁰ Purkrábek, M. *Veřejná politika – faktor a výsledek formování demokratického politického režimu*. In *Analýza událostí veřejné politiky v ČR*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 1996.

⁵¹ Osmančík, O. *Etiologie a prevence kriminality*. In O. Novotný, J. Zapletal a kol. *Základy kriminologie*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 1993.

⁵² Večerník, J. (ed.), Matějů, P. a kol. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 - 1998*. Praha: ACADEMIA, 1998.

⁵³ Potůček, M. *Nejen trh*. Praha: SLON, 1997.

⁵⁴ Sojka, M., Konečný, B. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. Praha: LIBRI, 1996.

⁵⁵ Machonin, P., Tuček, M. *Česká společnost v transformaci*. Praha: SLON, 1996, s. 144.

⁵⁶ Tamtéž, s. 42, 231, 247.

⁵⁷ Keller, J. *Dvanáct omylů sociologie*. Praha: SLON, 1995, s. 150, 151.

⁵⁸ Tamtéž, s. 19.

⁵⁹ Gál, F. (ed.). *Násilí*. Praha: EGEM, 1994, s. 62 - 72.

Analýza **historie skupiny** se většinou týká konkrétní přesně ohraničené skupiny s víceméně stabilním počtem členů. Většinou jde o zcela konkrétní skupinu pachatelů, která delší dobu působí v oblasti organizovaného zločinu.

Poněkud širěji je chápána historie některých známých skupin organizovaného zločinu, které zastřešují pod společným názvem i více dílčích podskupin. *Jde například o italské: Kalábrijskou N'Dranghetu, Neapolskou Camorru, Sicilskou Maffii, v USA působící Cosa Nostru; ruské: Mogilevičovu skupinu, Solncevskou mafii; ukrajinské: Luhaňskou brigádu, Kyjevskou brigádu, Mukačevskou brigádu, Lvovskou brigádu, Užhorodskou brigádu, Iršavskou brigádu a další. Podobně lze zkoumat historii konkrétních skupin čínských, japonských, albánských, vietnamských, kosovských, japonských, jihoamerických, skupin ze středního východu, z Afriky, a dalších⁶⁰.*

Historie skupiny může být míněna i ve smyslu historické analýzy určitého typu skupiny. Tak může být v oblasti organizovaného zločinu zkoumána historie skupin mafiánského typu nebo ruskojazyčného. V tomto smyslu může být analyzována i historie čínských triád, japonské Yakuzy, mexických a kolumbijských drogových kartelů, nigerijských skupin, skandinávských Mc.gangů. Historie některých typů skupin je stoletá, některých i několikasetletá. *Zajímavým společným jmenovatelem mnohých je to, že původně vznikly na ochranu některých marginalizovaných skupin obyvatelstva. Tak například japonská Yakuza vznikla na ochranu potulných kejklířů a obránců měst, neapolská Camorra na ochranu vězňů před zvláštní dozorců. I mnohé další měly původně ochránářský charakter. Sicilská Maffia chránila chudé obyvatele Sicílie, Cosa Nostra v USA chránila zájmy italských migrantů. Konkrétní příklad takového ochránářství uvádí ve své bakalářské práci M. Jelínková⁶¹. Autorka uvádí, že „před sjednocením Itálie, v první polovině 19. století, se mafie formovala jako skupina obyvatel bojující proti útlaku ve chvílích, kdy se nedostávalo dostatečné podpory z oficiálních míst. Mafiáni vzali spravedlnost do svých rukou a stanovili vlastní pravidla, mezi nejvýznamnější platí zákon omerta, tedy mlčenlivost vůči policii a státním orgánům, i pokud by se jednalo o nepřítele, a zákon vendety, odvetného boje. Tradiční mafie ve svých počátcích má možná blíže k jakési kulturní ideji než k organizované kriminální skupině.*

⁶⁰ podle Nožina, M. *Mezinárodní organizovaný zločin v České republice*. Praha: THEMIS, 2003.

⁶¹ Jelínková, M. *Srovnání italského a ruského organizovaného zločinu*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2010.

Příkladem historie skupiny ve značně širokém pojetí může být skupina migrantů. J. Šiklová v příspěvku, předneseném na semináři sekce sociální patologie, referovala o problematice migrace, přičemž přihlédla i k historickému kontextu postoje společnosti k migrantům jako skupině, která má některé společné znaky.⁶²

Použití historické analýzy **jednotlivce** (pachatele/oběti) se v čs. podmínkách většinou omezuje na záznam kriminální kariéry pachatelů. Ta je buď sledována krátkodobě, v souvislosti s jedním případem, nebo dlouhodobě jako životní příběh.

L. Gawlik ve výzkumu pašování drog uvedl několik případů drogových kurýrů⁶³. V prvním případě byl sledován pohyb kurýra v relativně krátkém období několika týdnů. Šlo o Tanzánce, který letěl nejprve z Kodaně do Tanzánie, odtud do Nairobi, z Keni do Bruselu, odtud cestoval vlakem do Londýna, pak letecky do Bombaje, kde nakoupil od Gamibijců heroin za 200 US dolarů. Odtud přeletěl do Nového Dillí a následně přes Moskvu do Prahy. Celou dobu sledovala jeho počínání policie v Kodani a na její vyžádání ho zadržela česká policie v roce 1990 v kempu v Nedvězí u Prahy. Kurýr byl synem tanzánského kmenového náčelníka, byl rozvedený s dánskou manželkou. Byl členem rozsáhlého gangu Gamibijců a Tanzánců, kteří pašovali heroin z Indie přes Polsko a ČSFR do Německa, Dánska, Norska, Švédska a Velké Británie.⁶⁴ Podobným způsobem popsal autor kurýrní činnost dvaceti dalších drogových kurýrů. Mezi nimi se vymykal jeden příběh, ve kterém byly – vzhledem k zajímavým okolnostem – zmíněny i některé skutečnosti týkající se celoživotní dráhy pachatele. Šlo o občana Kolumbijské republiky A.D.M., který získal vysokoškolské vzdělání v oboru ekonomie v Bogotě a v šedesátých letech absolvoval postgraduální studium národohospodářského plánování v Praze. Po návratu z Prahy v roce 1969 byl v Bogotě nejprve úředníkem na Ministerstvu zahraničního obchodu, od roku 1975 profesorem ekonomie na univerzitě v Bogotě, na které pak zastával na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let funkci děkana ekonomické fakulty. Mimoto byl i náměstkem ministra pro pozemkovou reformu a po roce 1986 byl jako poradce dovozní a vývozní společnosti vyslán do ČSFR. V Praze posléze založil obchodní společnost Yaros s.r.o., stal se jejím

⁶² Šiklová, J. Migranté jako marginalizovaná skupina. In *Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS ve Velkých Karlovicích*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2003, s. 32 – 41.

⁶³ Gawlik, L. *Tranzit drog na českém území*. Praha: IKSP, 1994.

⁶⁴ Tamtéž, s. 16 - 17.

obchodním ředitelem a začal obchodovat s dřevěnými paletami mezi Kolumbií, Českou republikou, Spolkovou republikou Německo a Nizozemím. Dne 30. září 1990 byla na hraničním přechodu mezi Polskem a Českou republikou objevena v paletách expedovaných jeho firmou droga. Ke stejnému nálezu pak po upozornění Interpolu v přístavu v Gdyni a ve skladech v Německu a Nizozemí došlo u jiné zásilky téže firmy.⁶⁵ A.D.M. uměl dobře česky, jeho první manželka byla Češka⁶⁶, znal tedy dobře prostředí.

3.2. Analýza statistických dat

Statistika poskytuje orientační přehled o kvantitativních znacích jevů a procesů. Umožňuje srovnání mezi jednotlivými prvky i posouzení jejich vývoje. Pokud používáme statistická data k porovnání vývoje v čase nebo pokud analyzujeme strukturu jevu, jde o zobecňování konkrétních zjištění a měli bychom hovořit o metodě. (*Naproti tomu shromažďování statistických dat lze spíše označit za techniku.*) Analýza statistických dat může poskytnout obraz o kriminalitě obecně i o některých detailech. Umožňuje srovnání s jinými společenskými jevy a porovnání vztahů mezi jednotlivými prvky. V rámci kriminologického výzkumu lze srovnávat stav a strukturu kriminality, regionální rozdíly, trendy vývoje kriminality, počty a strukturu jednotlivých trestných činů, počty a strukturu stíhaných, obžalovaných a odsouzených osob, počty a strukturu mladistvých pachatelů, počty stíhaných cizích státních příslušníků, počty a strukturu obětí, výši škod způsobených kriminalitou, stav vězeňské populace a řadu dalších momentů. Statistické údaje o kriminalitě lze rovněž porovnávat v mezinárodním měřítku.

Organizace spojených národů shromažďuje prostřednictvím národních zpravodajů kvantitativní i kvalitativní údaje o trendech kriminality od roku 1975. Evropská unie vydává pravidelně statistické přehledy. Poslední je z roku 2010.⁶⁷ Kromě toho existují statistiky Interpolu a Europolu, v evropském měřítku přechází tato činnost v poslední době na Eurostat, který hodlá shromažďovat všechny statistické údaje – včetně údajů o kriminalitě – prostřednictvím statistických úřadů jednotlivých zemí.

⁶⁵ Gawlik, L. *Tranzit drog na českém území*. Praha: IKSP, 1994, s. 33 - 34.

⁶⁶ Tamtéž, s. 53.

⁶⁷ *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2010*. Hague: Boom Juridische uitgevers, 2010.

Je však otázka, zda například mezinárodně srovnatelná data vypovídají o stavu kriminality v jednotlivých zemích či spíše o tom, jak důkladně je v těchto zemích kriminalita evidována. Jako příklad můžeme uvést tabulku z let 1998 - 2002, kde na prvních místech počtu evidovaných trestných činů na 100 tisíc obyvatel figurovaly Finsko, Švédsko, Anglie, Dánsko, Belgie a na posledních Rumunsko, Lotyšsko, Bulharsko, Chorvatsko, Ruská federace, Slovensko, Litva.

Tabulka č. 1:

Index úhrnu registrovaných trestných činů v Evropě na 100 000 obyvatel

Finsko	14526	Lucembursko	5866	Severní Irsko	2389
Švédsko	13350	Estonsko	4314	Španělsko	2365
Anglie	9928	Řecko	4145	Rumunsko	2207
Dánsko	9147	Maďarsko	4145	Lotyšsko	2159
Belgie	8598	Portugalsko	3782	Bulharsko	1853
Skotsko	8526	Itálie	3748	Chorvatsko	1756
Německo	7894	Polsko	3635	Ruská federace	1755
Holandsko	7808	Česká republika	3633	Slovensko	1692
Rakousko	7275	Slovinsko	3439	Litva	1629
Francie	6932	Irsko	2389		

Podle statistiky Interpolu z let 1998 - 2002⁶⁸.

Poznámka autora:

Jde o index počtu registrovaných trestných činů na 100 000 obyvatel v příslušných zemích za jeden rok. Vzhledem k tomu, že nebyl u všech zemí uveden jednotně stejný rok, jsou data shrnuta v rozpětí čtyř let, vždy za ten rok, ve kterém byla za jednotlivé země k dispozici.

Podobné byly i výsledky z roku 2003, kdy na prvních místech byly Švédsko, Anglie a Wales, Finsko, Belgie, Skotsko a na posledních, Rusko, Bulharsko, Rumunsko, Ukrajina, Kypr, Moldávie, Arménie a Gruzie (podle statistiky Interpolu)⁶⁹.

Výhodou je, že u řady kriminologií sledovaných jevů jsou statistická data k dispozici, a to i v dlouhodobých trendech. Nevýhodou je, že data jsou příliš formální a nezachycují jednotlivé případy v jejich mnohotvárnosti. Největším úskalím je, že statistické údaje o kriminalitě zaznamenávají pouze registrovanou kriminalitu a nezachycují kriminalitu latentní.

⁶⁸ Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 70 - 71.

⁶⁹ Tamtéž, s. 75 - 76.

Souhrn převážně statistických údajů o kriminalitě, s porovnáním různých statistik a s komentářem, je v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci pravidelně zpracováván od poloviny 90. let. Údaje jsou vždy publikovány za předchozí ukončený rok a většinou porovnávány v časových řadách za delší období. Využívají se všechny oficiální i vnitroresortní informační zdroje, někdy i odhady dalšího vývoje kriminality. Při zpracování Ročenky jsou maximálně využívány statistické údaje získané z Policejního prezidia ČR. Tyto základní údaje jsou doplněny o statistické údaje z resortu Ministerstva spravedlnosti ČR, o informace a údaje ze zpráv Nejvyššího státního zastupitelství, z ročenek Vězeňské služby a z některých dalších resortních i mimoresortních materiálů, hodnotících stav a vývoj kriminality a stav a vývoj počtu stíhaných, obžalovaných, odsouzených a vězněných pachatelů v tom kterém roce. Vydáváním usiluje IKSP o soustředění všech základních dostupných informací o stavu kriminality v daném roce, a to bez úzké resortní specializace a v kontextu delšího časového vývoje a vývojových trendů.

V základní kapitole jsou shromážděny a komentovány údaje o celkové evidované kriminalitě, jejím vývoji a míře objasněnosti, dále o struktuře kriminality, o trestné činnosti z hlediska územního rozložení, o vývoji jednotlivých druhů trestné činnosti: majetkové, hospodářské, násilné, mravnostní, ostatní a zbývající. Dále jsou zde pravidelně uváděny údaje o známých pachatelích: celkově i v členění podle pohlaví, věku, recidivy a národnosti, dále pak údaje o počtech osob stíhaných, obžalovaných a odsouzených. Nalezneme zde i data o sebevraždách. V dalších kapitolách jsou pravidelně uváděny statistiky o obětech trestných činů (M. Martinková), údaje ze statistik a kvantitativní odhady z expertíz mezi policisty ze speciálních útvarů Policie ČR o organizovaném zločinu s porovnáním za uplynulý rok a v trendech od roku 1993 (M. Cejp), data o hospodářské kriminalitě (V. Baloun). V některých letech byla uvedena data o kriminalitě v okresech (za rok 2007 J. Holas). V ročence za rok 2009 je navíc i kapitola o mediaci (J. Tomášek).⁷⁰

Užitečné údaje jsou i v přílohách. Jsou zde dlouhodobé časové řady o evidované kriminalitě (od roku 1973). Pravidelně jsou zde uváděna data o počtu vražd, policií evidovaných loupeží.

⁷⁰ Marešová, A., Cejp, M., Martinková, M., Tomášek, J. *Analýza kriminality v roce 2009 a v předchozím dvacetiletém období*. Praha: IKSP, 2010.

Jsou zde v časových řadách data o počtech obviněných a odsouzených ve věznicích v České republice, občas i indexy počtu vězňených osob na 100 000 obyvatel ve vybraných zemích (kolem 30).

Statistická data o kriminalitě bývají zužitkována téměř u každého sledovaného dílčího tématu.

Skutečnost, že téměř o každém jevu existují statistická data, je v kriminologii hojně využívána. Výzkumníci, kteří se zabývají jakoukoliv specifickou oblastí, využijí vždy všechny dokumenty a mezi nimi i statistiky.

Například při výzkumu kriminality žen shrnuli řešitelé data o podílu žen na kriminalitě, ze statistiky Policie ČR vybrali statistická data o stíhaných ženách, ze statistiky Ministerstva spravedlnosti data o odsouzených ženách a ze statistiky Vězeňské služby data o vězňených ženách.⁷¹

Při výzkumu trestného činu loupeže byly analyzovány statistické údaje z let 1985 až 2004. Zdrojem byly statistické ročenky Ministerstva spravedlnosti, ročenky Vězeňské služby České republiky, statistiky kriminality vydávané Policejním prezidiem a nestandardní statistické sestavy poskytnuté Policií České republiky.⁷² Konkrétně byly využity údaje o počtu zjištěných loupeží v Praze v daném období, procento objasněnosti, podíl Prahy na všech loupežích v České republice, počty stíhaných osob, zjištěná škoda, počty obětí a údaje o nich, časové rozložení podle hodin, dnů, měsíců, počty stíhaných, obžalovaných a odsouzených osob za trestný čin loupeže v daném období.

Statistická analýza ukládání krátkodobých trestů odnětí svobody v ČR⁷³ zahrnuje údaje o podílu jednotlivých druhů trestů, podílu jednotlivých skupin odsouzených, počtech odsouzených k nepodmíněným trestům odnětí svobody do jednoho roku podle trestných činů, podílu skupin odsouzených k nepodmíněným trestům odnětí svobody do jednoho roku ke skupinám odsouzených celkem podle jednotlivých trestných činů, údaje o ukládání

⁷¹ Blatníková, S., Netík, K. *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*. Praha: IKSP, 2007.

⁷² Rozum, J. *Výzkum trestného činu loupeže v Praze*. Praha: IKSP, 2005.

⁷³ Karabec, Z., Diblíková, S., Macháčková, R. *Krátkodobé tresty odnětí svobody*. Praha: IKSP, 2000.

krátkodobých trestů odnětí svobody podle jednotlivých okresů v roce 1997. Kromě toho zde byly rovněž uvedeny statistiky vybraných evropských zemí.

V některých případech je využití statistických dat omezené nebo obtížné.

Tak například při výzkumu domácího násilí na seniorech⁷⁴ narazili řešitelé na omezení způsobené tím, že v policejní statistice jsou evidovány pouze takové aktivity, které jsou považovány za trestné činy – v tomto případě týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domácnosti, nebo týrání svěřené osoby. Domácí násilí na seniorech je jednak v řadě případů latentní – a není tudíž nikde evidováno – jednak tam patří i řada jevů, které nejsou přímo nezákonné.

Jiná potíž souvisí pak s tím, že například v případě organizovaného zločinu zachycují statistiky pouze nepatrnou část pachatelů, kteří byli stíháni.

Pro kriminologický výzkum jsou, vedle údajů vykazovaných ve vlastních kriminálních statistikách, důležité též informace obsažené v jiných statistických systémech (zejména o sociálně patologických jevech nekriminální povahy, ale např. i data demografické statistiky).

Využívány jsou statistiky Helsinského výboru, Amnesty International, statistické záznamy o klientech a klientkách Bílého kruhu bezpečí, La Strady, Acorusu a dalších. Ve Statistické ročence České republiky jsou v kapitole 25. Soudnictví, kriminalita, nehody⁷⁵ uvedeny mimo jiné například: počty stíhaných, obžalovaných a odsouzených osob (kap. 25-3.), počty odsouzených osob za vybrané trestné činy (kap. 25-4.), odsouzené mladistvé osoby za vybrané trestné činy (kap. 25-5.), osoby ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody (kap. 25-6.), státní příslušnost vězňů (kap. 25-8.). V kapitole 25-17. jsou údaje o struktuře kriminality a o celkovém počtu zjištěných trestných činů v jednotlivých letech. Ze Statistické ročenky České republiky jsou dále pro kriminologii důležitá zejména data o obyvatelstvu, hlavně o složení obyvatelstva podle pohlaví, věku, o cizincích

⁷⁴ Martinková, M., Vlach, J., Krejčová, S. *Špatné zacházení s osobami pokročilého věku – se zvláštním zřetelem k domácímu násilí*. Praha: IKSP, 2009.

⁷⁵ *Statistická ročenka České republiky*. Praha: Český statistický úřad, 2008.

v České republice, o rozvodovosti, o míře nezaměstnanosti, dále o indexu spotřebitelských cen, vybavenosti domácností předměty dlouhodobého užívání.

3.3. Monografická metoda

Základem této metody je důkladné studium jediného případu. Účelem je najít podstatné prvky v chování a vlastnostech individua nebo skupiny, instituce nebo v průběhu konkrétní události. Podle šíře záběru tak můžeme rozlišit individuální nebo skupinovou případovou studii. **Individuální případová studie** se zpravidla zaměřuje na celý – tj. minulý, přítomný i budoucí – vývoj zkoumané osoby. (V této souvislosti je třeba zdůraznit právě tu časovou kontinuitu. Pokud bychom se zabývali pouze minulostí, je možné chápat takovouto studii jako historickou analýzu.) Všímáme si přitom jejích vlastností, jejího chování, jejích problémů i důležitých vnějších vlivů, které na osobnost působí. Takto může být zkoumán život známých zločinců. Výzkum se může pohybovat i v rozmezí několika generací zkoumaného jedince. **Případové studie, zaměřené na malé skupiny**, jsou v kriminologii dosti časté. Tímto způsobem lze zkoumat např. skupiny pachatelů podle druhu trestné činnosti (např. zloději, pachatelé loupeží, vrahové) nebo osoby podle psychologického nebo psychiatrického nálezu (neurotici, psychopati, agresoři), skupiny obětí (senioři, ženy, děti). Analyzovat můžeme také konkrétní **instituce**, jejich strukturu, strategii a cíle v dané oblasti, jejich efektivitu. Podobně můžeme analyzovat konkrétní **události** a jejich **aktéry**.

Vhodná je kombinace typologické a monografické metody. První se pokouší o vystižení obecných rysů, druhá může obecné ilustrovat na konkrétních případech. Uvedení konkrétních případů oživuje suché výčty dat.

Takto mohou být například porovnávány různé varianty skupin organizovaného zločinu. Můžeme srovnávat organizační strukturu, způsob provozu, napojení na obchodní a mocenské kruhy, demonstraci moci, míru používání násilí, způsob trestání provinivších se členů, získávání spolupracovníků, zapojení externistů, rozsah mezinárodní spolupráce, toky finančních prostředků, využití výpočetní techniky, a další charakteristiky sicilské Mafie, neapolské Camory, kalabrijské N'dranghety, japonské Yakuzy, čínských triád, skandinávských Mc.gangů, ruských, ukrajinských, kolumbijských, nigerijských, případně i dalších

zločineckých skupin. Porovnáváme, ve kterých znacích se tyto typy skupin liší a které znaky mají shodné.

V dotaznících, jejichž prostřednictvím zjišťovaly v 90. letech OSN a Rada Evropy stav organizovaného zločinu v různých zemích, byl kromě otázek, ve kterých byly sledovány kvantitativní údaje, vždy vznášen požadavek, aby byla data pokud možno doplněna konkrétními případy.

Výhodou monografické metody je to, že nevychází z povrchních výroků, ale z důkladné a hluboké analýzy. Poznatky uvedené v případových studiích ilustrují obecnější závěry. Nevýhodou je, že výzkumník může svým přístupem zkreslit objektivitu. Úskalí nastává v případě, že výzkumník začne konkrétní poznatky, které mají pouze dílčí a ilustrativní charakter, předkládat jako obecně platné. Pak může být nejen zkreslena objektivita, ale je s tím spojena i obtížnost kontroly a ověřování výsledků.

Případové studie jsou nejčastěji sestavovány na základě analýzy trestních spisů či jiných dokumentů. Mohou být rovněž sestaveny podle rozhovorů se zkoumanými osobami nebo na základě jimi vyplněných dotazníků, i selfreportových.

Například Š. Blatníková analyzovala trestní spisy pachatelů, kteří se dopustili trestného činu obchodování s lidmi nebo kuplířství spáchaného na osobě mladší 18 let jako členové organizované skupiny nebo zločinného spolčení. Analyzovala 19 skupin.⁷⁶ V nich bylo sledováno složení podle pohlaví, věku, národnosti, kriminální historie pachatelů, struktury a velikosti skupin, délky trvání trestné činnosti, případná další trestná činnost. Podrobněji pak popsala případové studie sedmi skupin, které byly soudem hodnoceny jako zločinné spolčení. U každé z těchto skupin konkrétně popsala jejich organizační strukturu s uvedením funkcí jednotlivých mužů či žen a jejich postavení, způsob provozování činností, způsob nábory, způsob obstarávání dokladů, výkonové normy, způsob dělení finančních prostředků, výši odměn pro jednotlivé účastníky a další okolnosti.⁷⁷

⁷⁶ Blatníková, Š. *Sexuální vykořisťování jako forma závažné organizované kriminality*. Praha: IKSP, 2010, s. 69 - 75.

⁷⁷ Tamtéž, s. 85.

Konkrétní kazuistiky též vhodně doplnily výzkumnou sondu věnovanou bezdomovectví.⁷⁸ Případové studie zde byly zpracovány na základě rozhovorů s bezdomovci, kteří byli stálejšími klienty azylových domů v Praze. Autorky zcela vyloučily jako nespolehlivou možnost, že by dotazníky vyplňovali sami bezdomovci, a provedly s deseti bezdomovci řízené rozhovory s využitím záznamového archu. Klienti se vyjadřovali ke svému sociálnímu zázemí, sociálním vazbám, vztahu k práci, ke vzdělání, k rodině jako celku i k jednotlivým členům, ke svým zájmům a zaměřením, ke své víře, zdravotnímu stavu, ke svým vztahům k mužům/ženám, ke své případné předchozí trestné činnosti, k tomu, jak se stali bezdomovci, k životu na ulici, ke vztahům mezi bezdomovci, k tomu, kdo jim pomohl. Nakonec mohli respondenti vyslovit i tři přání. Ve výzkumné sondě byly použity i jiné výzkumné techniky, byl využit rozbor dokumentů a statistická data. Přesto, že se nepodařilo zachytit všechny bezdomovce, ale jen část klientů azylových domů v Praze, patří autentické výroky o životě deseti zpovídaných k významným výsledkům výzkumu.

Při výzkumu pachatelů interetnických konfliktů⁷⁹ proběhla psychologická vyšetření u osmi pachatelů trestné činnosti s prokázanou rasistickou motivací. Na základě těchto vyšetření byly – po doplnění z dostupných spisů – zpracovány jejich kazuistiky. V nich byl uveden věk, kriminální anamnéza, údaj o současném trestném činu, osobní anamnéza, zdravotní anamnéza, testové vyšetření (pokud se podařilo).

3.4. Typologická metoda

Prostřednictvím typologické metody se pokoušíme vytvořit **abstraktní teoretické modely**, které zobecňují charakteristické vlastnosti nebo chování jednotlivců či skupin osob v určitých situacích, a ve zjednodušené formě tak vystihují skutečnost. V důsledku toho jsou tyto typy pouze přibližné, schematické. Na rozdíl od monografické metody, při které je podrobně analyzován jediný konkrétní případ, je při aplikaci typologické metody z mnoha případů vypreparováno to, co je pro všechny typické, co vypovídá o opakujících se podstatných vývojových souvislostech nebo vlastnostech. Na jejich základě můžeme předpokládat, že určití lidé nebo určité skupiny osob se budou za určitých okolností chovat

⁷⁸ Štěchová, M., Luptáková, M., Kopoldová, B. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: IKSP, 2008.

⁷⁹ Štěchová, M. a kol. *Interetnické konflikty*. Praha: IKSP, 2004.

určitému způsobem. Právě proto, že v kriminologii často pracujeme s jedinci, se skupinami osob nebo se situacemi, které se výrazným způsobem liší od společensky přijaté normy, je zde vytváření typů těchto odlišných jedinců i jejich chování poměrně časté. Zejména lze vytvářet typologii **pachatelů** či **obětí** nebo typologii **kriminálního chování**. Lze však hovořit i o typologii **skupin, kriminogenních situací, kultur, společenských útvarů**. Typologická metoda se přitom zabývá nejen jednotlivými typy, ale i vztahy mezi nimi. Nevýhodou je, že typy osob nebo situací jsou pouze přibližné, schematické. Jednotlivé případy bývají složitější. Proto je vhodné, ilustrovat jednotlivé skupiny prostřednictvím konkrétních poznatků, získaných na základě monografických případových studií.

Typologická metoda umožňuje v kriminologii především rozčlenit pachatele a oběti trestné činnosti podle určitých kritérií. *V minulosti patřila k významným pokusům o typologii pachatelů koncepce zakladatele italské pozitivistické kriminologické školy C. Lombrosa⁸⁰. V této koncepci – publikované v roce 1876 – byly stanoveny typy pachatelů podle tělesných znaků a vycházelo se z předpokladu, že těmto znakům odpovídají i konkrétní mentální vlastnosti. Lombroso stanovil základní typologii, ve které byl kromě tzv. „rozeného zločince“, i typ zločince příležitostného, zločince „z vášně“, typ kriminálního epileptika a morálně patologického delikventa. Kromě toho charakterizoval i pachatele různých druhů trestné činnosti podle některých vnějších tělesných znaků. Nevýhodou této typologie bylo, že byla stanovena pouze podle delikventních jedinců a nebyla ověřena na nedelikventní populaci.*

Podle Marešové existuje nepřehledné množství různých typologií pachatelů. Autorka doporučuje třídit typologie podle toho, zda rozhodující vliv na utváření osobnosti pachatele kriminologové přisuzují⁸¹:

- ❑ *biologickým dispozicím (včetně genetických),*
- ❑ *psychickým dispozicím,*
- ❑ *vlivu sociálního prostředí.*

⁸⁰ viz. Neumann, J. Základní kriminologické směry a školy. In O. Novotný, J. Zapletal a kol., *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 79 - 80.

⁸¹ Marešová, A. Pachatel trestného činu. In O. Novotný, J. Zapletal a kol., *Kriminologie*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 122.

J. Zapletal cituje v kapitole o násilné kriminalitě⁸² typologii pachatelů tzv. stalkingu podle německých autorů⁸³. Pachatele stalkingu⁸⁴ lze podle této typologie členit do pěti skupin:

- odmítnutý pronásledovatel (měl dříve k oběti vztah, zpravidla intimní),
- pronásledovatel hledající lásku (chce s obětí navázat vztah),
- nekompetentní pronásledovatel (nezkušený a neobratný v navazování a rozvíjení vztahů),
- mstivý pronásledovatel (pronásleduje a zastrašuje oběť na základě skutečného či domnělého bezpráví),
- pronásledovatel toužící po kořisti (zpravidla plánuje sexuální útok na oběť).

V. A. Polišenská uvádí typologii pachatelů vloupání⁸⁵:

- pachatel flexibilní – koná spontánně pod vlivem vnějších zdrojů,
- pachatel praktický – plánuje, má strategii, je obeznámen s prostředím,
- pachatel využívající příležitosti – krade každý den,
- pachatel objevující – objevuje nová místa,
- pachatel opatrný – věnuje se vloupání v oblasti domova.

Jiný druh typologie uvádějí autoři výzkumu, který se týkal závažné kriminality žen⁸⁶. Kromě rozsáhlých charakteristik, které se týkaly osobnosti pachatelek závažné trestné činnosti, zpracovali autoři přehled: trestných činů, za které byly pachatelky odsouzeny k NEPO trestům z hlediska typu (násilný/nenásilný), podle délky uloženého trestu, typu věznice, délky pobytu ve vězeňském prostředí, předchozí trestné činnosti pachatelek, věku v době odsouzení, předchozího uvěznění, recidivy.

⁸² Zapletal, J.: Násilná kriminalita. In O. Novotný, J. Zapletal a kol., *Kriminologie*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 299.

⁸³ Dressing, H., Kulner, Ch., Gass, P. Was ist Stalking? Aktueller Forschungsstand. *Familie, Partnerschaft, Recht*, 2006, N. 5, S. 176 - 178.

⁸⁴ V referátu, který přednesl J. Zapletal na semináři sociální patologie Masarykovy české sociologické společnosti v Kašperských Horách, uvádí autor, že původní anglické označení „stalking“ bývá překládáno – ne zcela výstižně jako „pronásledování“, jindy jako „slídění“. Jde o „jednání, charakterizovaná soustavným a cíleným sledováním a obtěžováním jiné osoby, která takovéto chování pocítuje jako ohrožující či budící obavy.“ (Zapletal, J. K problematice „pronásledování“. In K. Večerka (ed.), *Trendy sociálně patologických jevů*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2008, s. 51.)

⁸⁵ Polišenská, V. A. Vliv rodinného zázemí a vazby na místo na výběr cíle pachatelů vloupání. In K. Večerka (ed.), *Společenské podmínky vzniku sociálních deviací*. Seminář sekce sociální patologie MČSS v Kašperských horách (sborník příspěvků). Praha: Masarykova česká sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2007, s. 210 - 212.

⁸⁶ Blatníková, Š., Netík, K. *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*. Praha: IKSP, 2007.

Při výzkumu interetnických konfliktů⁸⁷ byla citována typologie pachatelů podle Willemse⁸⁸.

Podle ní se rozlišuje:

- ❑ ideologicky motivovaný, extrémně pravicový pachatel,
- ❑ xenofobní nebo etnocentrický pachatel,
- ❑ kriminální a marginalizovaný pachatel,
- ❑ společník.

Podobně jako u typologie pachatelů, existuje i u **typologie obětí** řada koncepcí. Z mnoha možností vybíráme příklad, kdy J. Musil uvádí, jako jedno z kritérií, třídění podle viktimologické „viny“, které navrhl B. Holyst⁸⁹ takto:

- ❑ Oběti, které zavinily svou viktimizaci
 - individuálně (např. provokatér),
 - příslušností k rizikové, negativně hodnocené skupině (například prostitutka).
- ❑ Oběti, které nezavinily svou viktimizaci
 - individuálně (občan vystoupí na obranu přepadené osoby a sám je přitom zraněn),
 - příslušností k rizikové, pozitivně hodnocené skupině (např. policista).“

Musil kromě toho shrnuje další typologii obětí⁹⁰:

- ❑ skrytá oběť – osoba, která zůstala utajena před policií a justičními orgány,
- ❑ predestinovaná oběť – osoba s vysokým rizikem viktimizace,
- ❑ předstírající oběť – osoba, která pouze simuluje (inscenuje) újmu,
- ❑ hypertrofující oběť – osoba, která zveličuje skutečně utrpěnou újmu,
- ❑ dobrovolná oběť – osoba, která vyslovila sama souhlas s poškozením (např. oběť masochistických praktik),
- ❑ oběť recidivista – osoba, která se opakovaně stává obětí (například svou naivitou, důvěřivostí, nebezpečnými aktivitami).

⁸⁷ Štěchová, M. a kol. *Interetnické konflikty*. Praha: IKSP 2004, s. 19.

⁸⁸ In T. Bjorgo. *Xenophobic Violence against Migrants: Perpetrators, Motives, and Community Responses*. Referát z konference Migration and Crime. Milan: ISPAC. UNICRI. IOM, 1996.

⁸⁹ Holyst, B. Rola ofiary w genezie zabójstwa. *Państwo i Prawo*. 1964, n. 11, s. 746 - 755.

⁹⁰ Musil, J. Oběť trestného činu. In O. Novotný, J. Zapletal a kol., *Kriminologie*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 160.

Podobně jako u jednotlivců – pachatelů i obětí – můžeme vytvářet i typologii skupin: pachatelů a někdy i obětí.

Pokud se týká typologie skupin organizovaného zločinu, uvádí například M. Scheinost tři základní modely⁹¹:

- *síťový model – v němž jsou jednotliví členové zločineckého seskupení propojeni relativně volnými vztahy vzájemné kooperace a podpory,*
- *buněčný model – v němž je organizace tvořena více souřadnými skupinami,*
- *pyramidální model – založený na vertikální hierarchické struktuře podřízenosti a nadřízenosti.*

Stejně tak můžeme vytvářet typologie zobrazující průběh **kriminogenních situací**.

Pokud se týká **kriminogenních situací**, můžeme uvést příklady členění korupce podle jednotlivých kritérií korupčního jednání.

Korupce může být charakterizovaná:

- *z hlediska frekvence jako systematická nebo nahodilá,*
- *z hlediska teritoriálního jako probíhající na rozsáhlém území nebo místní,*
- *z hlediska rozsahu jako probíhající v celém systému nebo v jednom oboru či odvětví,*
- *z hlediska „drzosti“ – nabízející zisk, neoprávněné výhody nebo výhody, na které má korumpující oprávněný nárok,*
- *z hlediska aktivity některého z účastníků – aktivnější je ten, kdo nabízí výhodu nebo je aktivnější ten, kdo požaduje výhodu,*
- *z hlediska časového posunu – k plnění dochází okamžitě nebo s časovou prodlevou,*
- *z hlediska transparentnosti – účel je zřejmý nebo je účel zamlžen,*
- *z hlediska způsobu kontaktu – kontakt a plnění probíhá přímo nebo přes zprostředkovatele.*

⁹¹ Scheinost, M.: Organizovaná kriminalita: In O. Novotný, J., Zapletal a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 405 - 406.

Korupční jednání může být:

- *sofistikované (promyšlené a kvalifikovaně prováděné) – to se dále dělí na:*
 - *jednodušší – neohrožující systém přímo, například obstarání dokladů, poskytnutí informací apod.,*
 - *složitější – přímo ohrožující systém, například zastavení vyšetřování, vydírání,*

- *banální*
 - *jednodušší – například dárky, zboží, služby,*
 - *složitější – cíleně získávané výhody.*

Pokud se týká typologie situací lze uvést i příklad, kdy Š. Blatníková uvádí typologii obchodování s lidmi. Rozlišuje tři základní kritéria, podle kterých řadí typické činnosti. Je to zaprvé podle toho, co bylo uskutečněno. Sem patří: nábor, najímání, předávání, poskytování útočiště nebo přijetí osob, přemístění, přeprava, převoz, přesun. Zadruhé záleží na tom, jak to bylo provedeno. Sem patří: nátlak, donucení za použití hrozby nebo síly, podvod, oklamání, uvedení v omyl, únos, zneužití moci nebo stavu bezbrannosti. Zatřetí záleží na tom, proč to bylo realizováno. Zde rozlišuje, zda za účelem nedobrovolné nebo nucené práce či prostituce, za účelem jiné formy sexuálního vykořisťování, kvůli otroctví, nevolnictví, adopci či sňatku, odběru orgánů, za účelem využití pro páchaní drobné trestné činnosti.⁹²

Typologie se může stanovit i před provedením výzkumu proto, aby se podle různých typů mohly stanovit skupiny (strata), ve kterých bude výzkum proveden a v rámci kterých pak budou porovnány výsledky. *Ve výzkumu, který se týkal zneužívání drog u žen⁹³, charakterizovala autorka různé typy “ženských” rolí spojených s užíváním drog. Rozlišila tři skupiny.*

- *Skupina A – problémové dívky*

zahrnovala dívky, jejichž názory, postoje a chování jsou sociálním okolím hodnoceny jako nežádoucí, a proto je snaha analyzovat hlavní příčiny jejich problému a pomocí výchovně-terapeutického působení dosáhnout změny. Ve skupině byly dívky pobývající v pražském diagnostickém ústavu pro mládež, v němž je na základě podrobné osobní anamnézy

⁹² Blatníková, Š. *Sexuální vykořisťování jako forma závažné organizované kriminality*. Praha: IKSP, 2010, s. 15.

⁹³ Trávníčková, I. *Specifické aspekty zneužívání drog u žen*. Praha: IKSP, 2001.

klientce stanoveno vhodné výchovně-terapeutické působení, případně zařízen další pobyt ve speciálním zařízení, např. výchovném domově pro mládež, léčebném zařízení apod. Druhou část této skupiny tvořily klientky speciálního nestátního zdravotnického zařízení “Cesta”, jehož účelem je motivovat tyto dívky k životu bez drog.

□ *Skupina B – prostitutky*

zahrnovala dívky provozující placený sex. Získat kontakt na tyto dívky se podařilo ve spolupráci s občanským sdružením R - R (Rozkoš bez rizika), jejíž pracovnice, v rámci své preventivní terénní práce, zadávaly dotazník.

□ *Skupina C – ženy toxikomanky ve výkonu trestu ve věznici Opava*

zahrnovala ženy, které svůj výkon trestu odnětí svobody vykonávaly ve specializovaném oddělení věznice Opava s tím, že se zde snažily zbavit svého zvyku užívat drogy.

Typologie můžeme vytvářet i na základě **kombinací různých měřítek**.

Například J. Smolík posuzoval osm různých typů subkultur mládeže podle osmi kritérií. Posuzovanými subkulturami byly⁹⁴:

- *neonacističtí skinheads,*
- *SHARP skinheads,*
- *RASH skinheads,*
- *Punk,*
- *Hard core,*
- *Graffiti,*
- *fotbaloví chuligáni,*
- *techno, taneční scéna.*

⁹⁴ Smolík, J. Subkultury mládeže a sociálně patologické jevy. In K. Večerka (ed.), *Trendy sociálně patologických jevů*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2008, s. 104 - 107.

Kritérii pro posuzování jednotlivých typů byly⁹⁵:

- *kritérium vzniku (přenesené – původní),*
- *kritérium rozšířeni subkultury v ČR (respektive: existence – neexistence),*
- *kritérium jednotnosti subkultury – případně existence několika proudů,*
- *kritérium politické angažovanosti (politické – apolitické),*
- *kritérium míry společenské přijatelnosti z hlediska ústavního pořádku (extremistické – neextremistické),*
- *kritérium společenské angažovanosti (angažované – neangažované),*
- *kritérium vztahu k násilí (násilné subkultury – odmítající násilí),*
- *kritérium vztahu k užívání drog (užívání drog charakteristické – výjimečné).*

3.5. Topografická metoda

Při aplikaci topografické metody zaznamenáváme na mapě vybraného teritoria (např. města, městské části, okresu, kraje, státu, světadílu, zeměkoule) výskyt určitého druhu trestné činnosti v určitém období. Na základě této analýzy můžeme určit tzv. **kriminogenní zóny** a vypracovat **kriminální mapu místa**. Znalost těchto zón je důležitá zejména v rozsahu konkrétní lokality pro stanovení programů prevence kriminality na místní úrovni. Při mapování lokálního charakteru jsou na mapě vybraného teritoria (např. města, městské části) vyznačeny body, kde byly spáchány trestné činy určitého druhu. Tímto způsobem jsou pak vytipována místa největšího ohrožení. U nich se zjišťuje i doba, kdy byly trestné činy spáchány a hledají se příčiny (např. blízkost nádraží, heren, hospod). Pomocí topografické metody můžeme sledovat nejen topografii kriminálního chování, ale také topografii rizikových faktorů takového chování. Topografická metoda se v posledních letech hojně využívá k zobrazení odstupňované míry kriminality (i jiných jevů) v evropském nebo světovém měřítku. Můžeme stanovit, které **země** jsou **zdrojové**, které **tranzitní** a které **cílové**. Zaznamenávat můžeme i **cesty**, kudy jsou pašovány drogy, kradené automobily, umělecké památky, obchodované osoby, lidské orgány, zbraně, alkohol, cigarety.

⁹⁵ Smolík, J. Subkultury mládeže a sociálně patologické jevy. In K. Večerka (ed.), *Trendy sociálně patologických jevů*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2008, s. 104 - 107.

Výhodou metody je, že poskytuje názorné a přehledné výsledky. Bývá používána i k získání podkladů pro situační prevenci. Nevýhodou je zejména to, že výsledky jsou platné pouze pro konkrétní (většinou dosti krátké) období a pro konkrétní území. Výsledky tudíž nemají obecnější platnost.

Takovým způsobem byla například ve Výzkumném ústavu kriminologickém v Praze v sedmdesátých letech zpracována kriminální mapa Prahy a v roce 1992 byl podchycen výskyt loupeží na území Prahy 1. Místa na mapě Prahy 1 byla označena podle toho, zda počet loupežných přepadení byl do 10, mezi 11-20 a nad 21. Nejvyšší výskyt byl kolem Hlavního nádraží, na Václavském náměstí, ve Vodičkově ulici, na Jungmannově náměstí, v Karlově ulici a v ulici U starého hřbitova.⁹⁶

Například při analýze výskytu kriminality v konkrétním městě⁹⁷ bylo zjištěno, že na poměrně nevelké územní části města se odehrává naprostá většina kriminality, až 90 %.

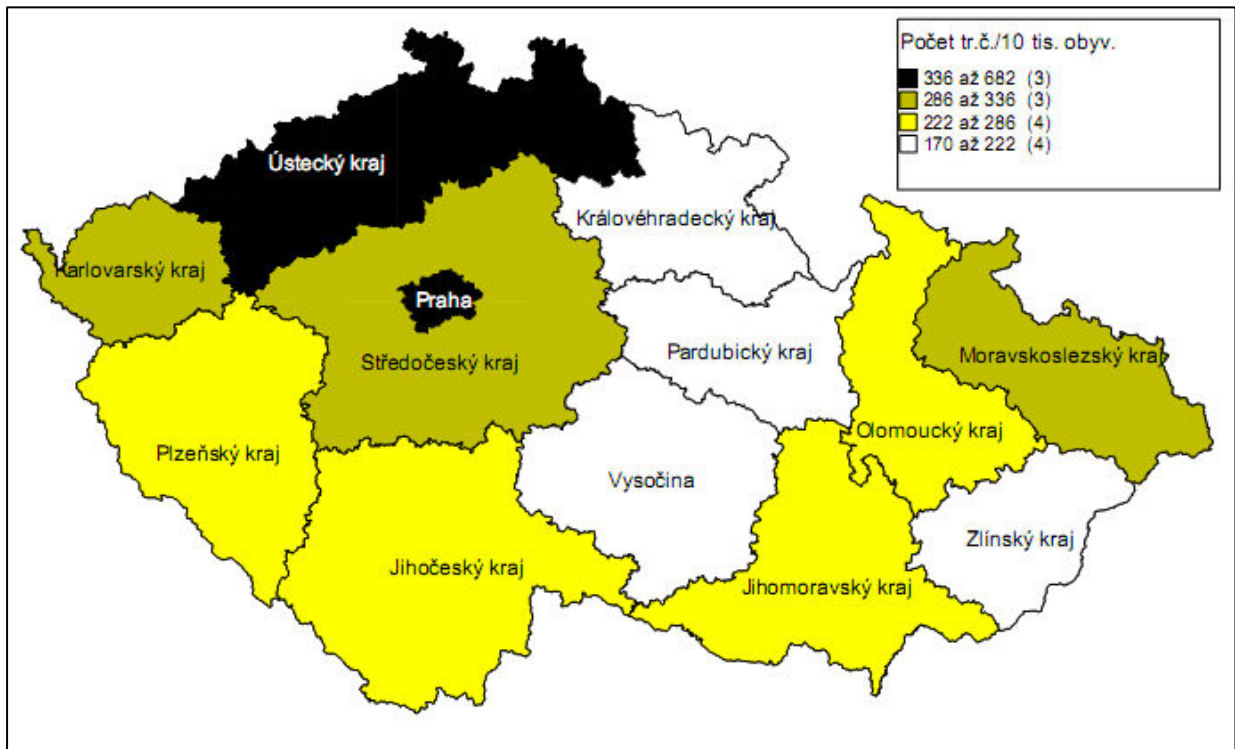
Příkladem může být i mapa České republiky, v níž je v relativních četnostech znázorněno zatížení krajů v roce 2009 podle počtu zjištěných trestných činů na 10 000 obyvatel.

⁹⁶ Osmančík, O. a kol. *Trestný čin loupeže v Praze*. Praha: IKSP, 1992.

⁹⁷ Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M. *Kriminologická analýza lokality*. Praha: IKSP, 1995.

Schéma č. 1:

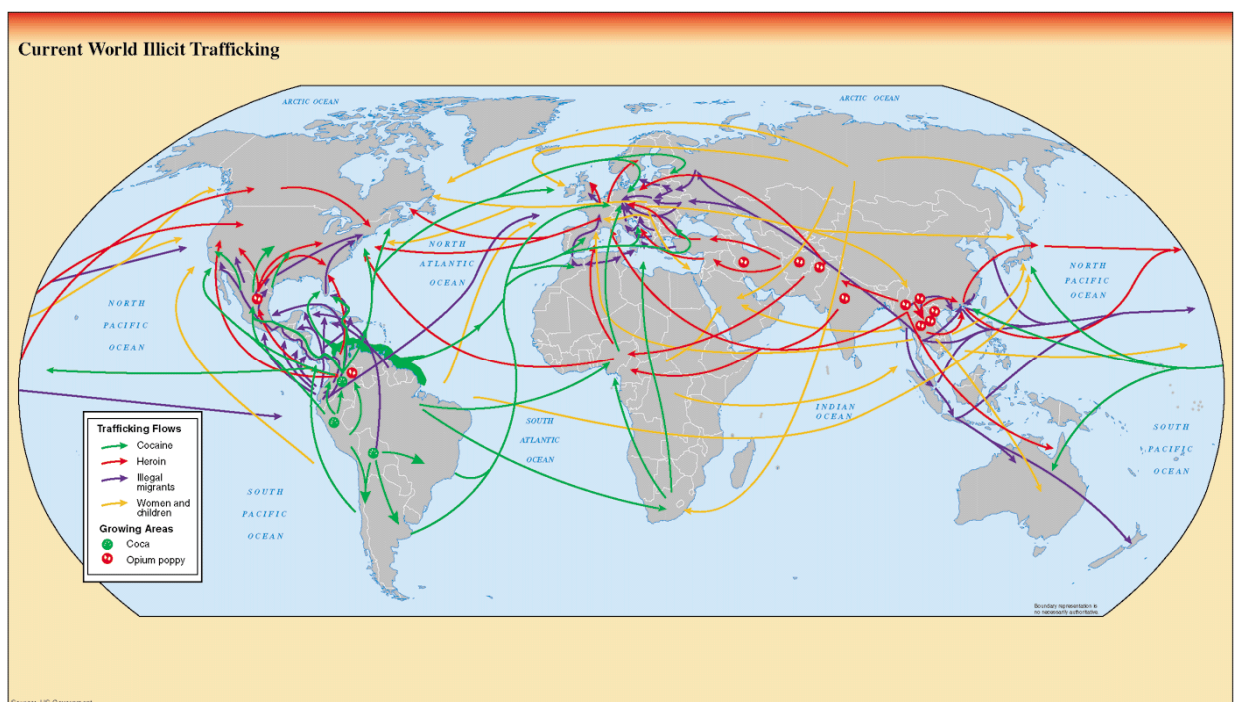
Zatížení krajů ČR (VÚSC) v roce 2009 podle počtu zjištěných trestných činů na 10 tis. obyvatel

Pramen: Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2009. Praha: Ministerstvo vnitra.

Schéma č. 2:

Drogové cesty - svět

Pramen: z osobního archivu J. Holase.

3.6. Prognostické metody

Kromě hodnocení minulosti nebo poznávání současného stavu bychom se měli pokusit i o odhad pravděpodobného dalšího vývoje. Kvalifikovaně lze tento odhad zjišťovat prostřednictvím prognostických metod. K tomu, aby tyto odhady byly opravdu kvalifikované, je nutné splnit řadu rigorózních požadavků.

Prognóza musí být za prvé co nejkompexnější, pokud se týká rozsahu prostorového či časového. Nelze analyzovat pouze jednu stránku problému, aniž bychom přihlédli ke všem okolnostem. Nemůžeme prognózovat lokální skutečnosti, aniž bychom brali v úvahu celostátní nebo celosvětové trendy. V rámci těchto trendů jde zejména o změny v mezinárodní a vnitřní politice, v životní úrovni, v životním stylu, v ekonomice, ve složení obyvatelstva a jeho sociální struktuře, atp. Za druhé musíme v dostatečně širokém rozsahu a dosti hluboko do minulosti analyzovat minulý vývoj. Analýza minulého vývoje je klíčem k pochopení budoucnosti. Jejím prostřednictvím můžeme odhalit, které změny podmínek ovlivnily vznik nových skutečností, můžeme zjistit, jak změny jednoho faktoru opakovaně znamenaly i následné změny jiných.

Prognóza je navíc vždy pouze přibližná. O budoucnosti nelze nikdy nic říci naprosto jednoznačně. Nikdy nelze dosáhnout toho, abychom mohli říci, že určitá událost nastane tehdy a tehdy. Prognostik nejen neví – a při nejlepší vůli ani nemůže vědět – kdy určitá okolnost nastane, ale neví ani to, zda vůbec vznikne. Může pouze analyzovat možné varianty vývoje a říci, že za určitých předpokladů by mohlo k určitému vývoji dojít. Stejně tak by měl říci, že za jiných předpokladů může dojít k jiné variantě. Prognóza je analýza možných budoucností. Výroky by měly být formulovány podmíněně. V žádném případě nemůže jít o nějaké nahodilé věštění budoucnosti. Prognóza není – a ani nesmí být – jednoznačnou předpovědí, ve které by bylo stanoveno, kdy a jak k určité události dojde, ale je **analýzou možných variant**, které by mohly v budoucnosti nastat. Takto koncipovaná předpověď pak slouží tomu, kdo chce v budoucnosti některé prvky prosadit (třeba vyšší kulturní úroveň) a některé (třeba kriminalitu) potlačit.

Předvídání se může zaměřit speciálně na vývoj trestné činnosti, na změny v účinnosti různých zákonných, organizačních nebo technických opatření v prevenci aj. Je možné zpracovávat podklady pro strategická rozhodování, prognózovat budoucí potřeby institucí, zabývajících se kontrolou kriminality, včetně počtu jejich personálu a změn v požadavcích na jeho kvalifikaci. Na základě těchto předpovědí lze pak zaměřit kvalifikační přípravu. Pokud dochází ke změnám trestní politiky a trestního zákonodárství, měla by předcházet i analýza možných důsledků těchto změn. Specifické otázky, související s kriminalitou, však musí být vždy analyzovány v souvislosti s celospolečenskými změnami – nikdy nemohou být pojednávány bez souvislostí.

V rámci rozsáhlé prognostické činnosti, která se začala v čs. podmínkách realizovat od poloviny 70. let, byla zpracována i prognóza vývoje kriminality⁹⁸. Po roce 1990 byl v první polovině 90. let při Akademii policejního sboru v Bratislavě ustaven stálý metodologický seminář pro prognózu kriminality a začaly pokusy o předvídání dalšího vývoje kriminality ve střeoevropském – postupně i v evropském – regionu. V rámci tohoto – z hlediska celoevropského pouze částečně úspěšného snažení – byla v IKSP v letech 2000-2001 zpracována prognóza za Českou republiku, nazvaná „Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality“⁹⁹. V dalších letech se prognostická činnost zaměřila na zpracování variantních scénářů vybraných druhů kriminality¹⁰⁰. Díky tomu, že v roce 1998 vzniklo při Univerzitě Karlově Centrum pro sociálně ekonomické strategie (CESES), které po roce 2000 publikovalo řadu souhrnných prognóz za celou Českou republiku¹⁰¹, bylo možné snahy o prognózu kriminality zasadit do širších souvislostí. Bez nich by bylo veškeré snažení zcela zbytečné, protože dělat prognózu kriminality bez přihlédnutí k celospolečenskému vývoji by bylo zhola zbytečné.

V souhrnné prognóze kriminality¹⁰² byly využity kvantitativní i kvalitativní metody. Autoři shromáždili data o dosavadních trendech v oblasti obecné, majetkové, násilné a mravnostní, hospodářské, drogové a organizované kriminality a sestavili je do časových řad. Na základě časových řad pak byly orientačně zpracovány regresní a autoregresní

⁹⁸ Karabec, Z., Musil, S., Zapletal, J. *Střednědobá prognóza vývoje kriminality*. Praha, VÚK, 1977.

⁹⁹ Cejp, M., a kol. *Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2001.

¹⁰⁰ Cejp, M. a kol. *Variantní scénáře vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2008.

¹⁰¹ Potůček, M. a kol. *Víze rozvoje České republiky do roku 2015*. Praha: Gutenberg, 2001; Potůček, M. a kol. *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Praha: Gutenberg, 2002; Potůček, M. *Putování českou budoucností*. Praha: CESES FSV UK, 2003.

¹⁰² Cejp, M. a kol. *Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2001.

varianty vývoje, který by mohl nastat při nezměněných podmínkách. Takto zpracované kvantitativní údaje byly základem pro písemné a ústní expertízy, v nichž se renomovaní odborníci pokoušeli o kvalitativní vyjádření možných změn v budoucnosti. Například v oblasti organizovaného zločinu vyjadřovali experti svoje názory na budoucí vývoj prostřednictvím kvantitativních i kvalitativních výroků. Takto se vyjádřili k míře růstu, stability či poklesu organizovaného zločinu, trendům ve složení skupin, zejména podílu cizinců a žen, ke změnám ve formách činností. V roce 1993 odhadovali například experti, jaké činnosti budou nejrozšířenější v roce 2000, v roce 2000 odhadovali, jaké činnosti budou nejrozšířenější v roce 2005. V šetření, které proběhlo v roce 2010, byl zjišťován odhad na rok 2015. Experti se rovněž vyjadřovali ke kvalitativním změnám v charakteru a struktuře organizovaného zločinu v horizontu do roku 2015.

V rámci prognostického výzkumu byly v roce 2007 na základě analýzy problémů, které mohou způsobit kriminogenní situace, zpracovány pravděpodobné scénáře vývoje kriminality. (Viz scénáře.) Nešlo pouze o dvě extrémní varianty: o scénář optimistický a scénář katastrofický, ale autoři vycházeli ze dvou variant: buď se problémy úspěšně řeší, nebo se neřeší či řeší se špatně. Ve scénářích nemělo být jen černobílé hodnocení. Vize není nikdy zcela optimistická a nemusí být vždy zcela pesimistická. Prognostik by měl říci, že za určitých okolností může dojít k tomu a k tomu, jiné okolnosti mohou mít jiné důsledky. Uživatel prognózy by se pak měl snažit, aby právě ty okolnosti ovlivnil tak, aby se nastolil žádoucí stav a eliminovaly se nežádoucí prvky.¹⁰³

¹⁰³ Cejp, M. a kol. *Varietní scénáře vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2008.

4. Výzkumné techniky

4. 1. Přímé pozorování

Pozorování umožňuje bezprostřední systematické sledování znaků určitého jevu, které jsou přímo dostupné smyslovému vnímání. Badatel – nebo jednotně instruovaní spolupracovníci – přímo (to znamená bezprostředně, nikoliv nepřímo či zprostředkovaně) pozoruje sledovaný objekt (věc, prostředí, jednotlivce, skupinu). Způsob pozorování nesmí být nahodilý. Musí být pevně stanoveno, co, jak, kým, kdy bude sledováno a jak bude prováděn záznam. Čím je pozorovatelů více, tím musí být postup standardizovanější, aby byly výsledky srovnatelné.

Pozorování může být:

- **zúčastněné** – kdy pozorovatel je (většinou fingoaně) členem pozorované skupiny,
- **nezúčastněné** – kdy pozorovatel zachovává od pozorované skupiny odstup,
- **skryté** – kdy pozorovatel sleduje objekt bez jeho vědomí (většinou jde zároveň o pozorování zúčastněné),
- **zjevné** – kdy pozorované osoby vědí, že jsou pozorovány,
- **bez záznamu** – kdy si pozorovatel nedělá poznámky (u zúčastněného a skrytého),
- **se záznamem** – kdy si pozorovatel dělá poznámky (u nezúčastněného a zjevného).

Výhodou je, že pozorování poskytuje bezprostřední vjem (na rozdíl od zprostředkovaných výpovědí o něčem). Největším úskalím je, nejsou-li stanovena přesná pravidla a pozorování probíhá nahodile. Nevýhodou je i to, že – zvláště při dlouhodobém sledování – může být pozorovatel pozorovaným prostředím ovlivněn a ztrácí tak objektivnost. Jiné nebezpečí spočívá v tom, že pozorovatel může svou účastí pozorovaný jev ovlivňovat.

Jde-li o pozorování zjevné, začnou se pozorovaní jedinci chovat nepřírozně nebo přinejmenším jinak než obvykle.

Zvláštním druhem pozorování je **introspekce**, tj. pozorování vlastních aktivit či pocitů. Badatel může introspekci provádět sám na sobě nebo může vyzvat další zkoumané osoby, aby mu své dojmy z určitých prožitků sdělily.

Pozorování lze v kriminologii aplikovat poměrně často. Pozorováním je možné zjišťovat mnohé kriminogenní situace. Je možné pozorovat chování vězňů, v úvahu připadá i pozorování potenciálních pachatelů nebo potenciálních obětí v určitých situacích. Použití zúčastněného skrytého pozorování přímo v kriminálním prostředí je obtížné zejména z toho důvodu, že výzkumník by musel participovat na trestné činnosti skupiny. C. Fijnaut, který shrnul bohaté výzkumné zkušenosti z oblasti pozorování podsvětí, považuje tuto metodu za málo efektivní, protože není pravděpodobné, že by se výzkumníkovi podařilo, aby byl fyzicky přítomen všem akcím a mohl je tak přímo pozorovat. Kromě toho považuje za zjevnou nevýhodu této metody skutečnost, že následná kontrola výsledků výzkumu je prakticky nemožná.¹⁰⁴

Při předběžném průzkumu extremismu¹⁰⁵ se mimo jiné uplatnilo zúčastněné pozorování, které proběhlo při zhruba patnácti veřejných vystoupeních radikálních skupin. Pozorování bylo nejdříve prováděno jako nestrukturované, později bylo na základě zkušenosti vytvořeno pozorovací schéma a bylo možné realizovat pozorování strukturované. Záměrem bylo navštívit co nejvíce akcí a popsat obecný mechanismus projevů masy i jejich jednotlivých složek. Současně šlo i o celkový přehled, který by vypovídal o frekvenci, masivnosti a agresivitě veřejných vystoupení různých radikálních proudů. K tomu účelu byly osloveny městské úřady všech větších a středních měst (celkem 68 úřadů) v ČR a byly požádány o spolupráci při monitorování veřejných vystoupení – tzn. demonstrací, manifestací, veřejných koncertů apod. – všech organizací, které lze označit za extremistické. Pozorovány byly následující charakteristiky veřejných akcí:

- ❑ počet účastníků,
- ❑ organizační zabezpečení akce,
- ❑ chování účastníků,

¹⁰⁴ Fijnaut, C. *Researching organized crime*. Rotterdam: Erasmus University, 1989.

¹⁰⁵ Kolektiv autorů. *Extremismus mládeže v České republice*. Praha: IKSP, 1997.

- *vzhled účastníků,*
- *policejní zajištění akce,*
- *účast sdělovacích prostředků a způsob prezentace akce v médiích.*

T. Čarnogurský aplikoval v rámci svojí rozsáhlé (209 stran) diplomové práce věnované problematice diváckého násilí celkem deset výzkumných metod. Na tomto místě se zmíníme o pozorování. Autor navštívil více než 70 fotbalových utkání v České republice i v zahraničí. Při té příležitosti prováděl zúčastněné, nestandardizované a skryté pozorování, jehož předmětem byly jak projevy diváckého násilí (ale i další fanouškovské projevy), tak následné reakce bezpečnostních složek. Základním cílem prováděného pozorování bylo identifikovat konkrétní formy diváckého násilí, k nimž na stadionech dochází (rámcově i jejich intenzitu), a také aktéry (divácké skupiny) zapojující se do těchto forem. Dalším cílem bylo ověření, jakým způsobem jsou formální bezpečnostní opatření (kontroly při vstupech apod.) realizována v praxi. O výsledcích pozorování byly průběžně vedeny zápisky ve formě dodatečného deníkového záznamu.¹⁰⁶

4.2. Experiment

Při experimentu navozujeme výzkumníkem řízenou situaci tak, že provádíme záměrné změny některých charakteristik a sledujeme, jak se tyto změny projevují. Abychom zjistili, zda existují souvislosti mezi znaky, musíme vytvořit experimentální skupinu a kontrolní skupinu a porovnávat rozdíly mezi nimi. Rozeznáváme experiment laboratorní (in vitro) a přirozený (in vivo). **Laboratorní experiment** probíhá v uměle vytvořeném prostředí, např. v psychologické laboratoři, často s využitím různých měřících a registračních aparatur. Jeho výhodou je přesná registrace výkonů a reakcí pokusných osob. Nevýhodou může být to, že chování většiny lidí v laboratorních podmínkách je odlišné od jejich běžných projevů. **Přirozený experiment** je přechodem mezi pozorováním a experimentem. V rámci přirozeného experimentu můžeme využít nějakou spontánně vzniklou situaci a při ní sledovat chování lidí. Tento experiment se provádí v přirozených podmínkách: ve třídě, na pracovišti, v kriminální skupině, na ulici, v obchodním domě apod. Při pozorování sociálních vztahů

¹⁰⁶ Čarnogurský, T. *Divácké násilí v České republice : veřejně politický problém*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2009, s. 35.

můžeme navodit i nějakou umělou situaci a zkoumáme, jak pokusné osoby reagují. Občas se může v celospolečenském kontextu vyskytnout i možnost využít nějakou zásadní reformu k tomu, že se porovná stav před zavedením nového opatření a po něm. Za obzvláště příznivé konstelace se taková situace může i uměle navodit.

Takto byl například v 60. letech v Anglii experimentálně zrušen trest smrti a sledovalo se, jaký vliv má toto opatření na stav a strukturu zločinnosti, zejména na vývoj trestných činů dříve postižitelných trestem smrti.¹⁰⁷

Výhodou experimentu je, že poskytuje nezvratné důkazy. Nevýhodou je, že v kriminologii nemůžeme zajistit, aby do hry nevstupovaly jiné faktory (např. jiné sociální faktory, osobnostní vlastnosti, postoje, motivy, psychické dispozice).

V oblasti prevence na místní úrovni bývá sledována účinnost kamerových systémů. Například J. Fritscherová sledovala účinnost kamerových systémů v Olomouci po jejich zavedení. Potvrdila tezi, že „kamerové systémy regulují kriminalitu ve smyslu monitoringu čím dál většího počtu protiprávních jednání“. K tomu, aby vyzkoušela, zda při zavedení kamerového systému dochází k přesunu kriminality do jiných míst a celkově zůstává kriminalita stejná, porovnála nápad kriminality v letech 2000-2003 v náhodně vybraných patnácti ulicích města Olomouc hlídaných kamerami (z celkového počtu 36 hlídaných ulic) s patnácti náhodně vybranými nehlídanými ulicemi. Ze zjištěných údajů bylo zřejmé, že „jak v souboru ulic hlídaných kamerami, tak v souboru ulic nehlídaných, dochází ke stejnému každoročnímu nápadu trestné činnosti“. Pro objasnění nápadu trestné činnosti se ukázaly rozhodnými jiné skutečnosti. Konkrétně: „vznik obchodních center, zvýšení dopravního zatížení a obsazení některých lokalit společensky hůře přizpůsobivými občany“. Na základě těchto srovnání potvrdila hypotézu, že jsou-li zavedeny kamerové systémy, kriminalita se nepřesouvá do míst, kde ještě zavedeny nebyly.¹⁰⁸

E. Havrdová uvedla příklad preventivního programu v USA, v jehož rámci riziková skupina mladistvých navštívila nápravné zařízení. Předpokládalo se, „že když bude

¹⁰⁷ Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI-Wolters Kluwer, 2008, s. 270.

¹⁰⁸ Fritscherová, J. Regulace kriminality a kamerové systémy. In K. Večerka (ed.), *Vybrané problémy sociální patologie*. Seminář sekce sociální patologie MČSS ve Šlovicích (sborník příspěvků). Praha: Masarykova sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2005, s. 159 - 164.

potenciálním delikventům ukázána tvrdá realita, která nastává po nepodmíněném odsouzení, přispěje to ke snížení jejich kriminálního chování“. Při porovnání s kontrolní skupinou obdobného složení, jejíž členové nápravné zařízení nenavštívili, se ukázalo, že kriminalita těch, kdo navštívili nápravné zařízení, byla vyšší.¹⁰⁹

4.3. Studium a analýza dokumentů

Analýza dokumentů, dotýkajících se zkoumaného problému, je nezbytnou součástí každého výzkumu. Výhodou této metody je to, že výzkumník většinou nepotřebuje zapojit větší množství spolupracovníků a může studium dokumentů zvládnout sám. Tím eliminuje případná zkrslení, která by mohla vzniknout rozdílným chápáním zadání. Nevýhodou je, že spisy jsou většinou hůře dostupné, v českých podmínkách nejsou některé centrálně archivovány. Kromě toho byly informace ve spisech původně shromažďovány pro jiné účely než výzkumné a jejich využití pro výzkum je tak poněkud limitováno. V souvislosti s využíváním dokumentů pro výzkumné účely je nutné znovu upozornit na určitá omezení, která souvisejí i s tím, že při kriminologických výzkumech jsou často shromažďovány, zpracovávány a uchovávány osobní údaje o fyzických osobách, které jsou chráněny **zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů**, o kterém jsme se již zmiňovali.

V rámci analýzy dokumentů můžeme v kriminologii využít veškeré **oficiální dokumenty**, které se týkají zkoumaného problému. Sem patří mezinárodní dokumenty jako usnesení, rezoluce, akční plány, charty, úmluvy, směrnice atd. Organizace spojených národů, Rady Evropy, Evropské unie. Využíváme i příslušné vládní a resortní dokumenty jako hodnotící zprávy, koncepce, pokyny, rozbor apod. Zaměříme-li se například na aktéry boje proti určitému druhu kriminality, jde často o státní instituce, občanská sdružení, nadace, veřejně prospěšné organizace, církevní iniciativy a další. Všechny tyto instituce mají na internetových stránkách údaje o své struktuře, zaměření, poslání, cílech, uvádějí aktuální úkoly, atd.

¹⁰⁹ Havrdová, E. Rizikové a ochranné faktory ovlivňující delikventní chování dětí a mládeže. In K. Večerka (ed.), *Společenské podmínky vzniku sociálních deviací*. Seminář sekce sociální patologie MČSS v Kašperských horách (sborník příspěvků). Praha: Masarykova sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2007, s. 37.

Například při výzkumu domácího násilí na seniorech¹¹⁰ byly připomenuty zásady obsažené v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, přijaté v Římě v roce 1950, byla zmíněna Evropská charta pacientů seniorů z roku 1997, Charta práv a svobod starších občanů z roku 1966. Dále byly zmíněny dokumenty Evropské unie: Charta základních práv EU z roku 2002, Evropská sociální charta z roku 1964, Komunitární charta základních sociálních práv pracovníků z roku 1989; i dokumenty OSN: Vídeňský akční plán stárnutí z roku 1982, Montrealská deklarace z roku 1996, Mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí, přijatý na konferenci v Madridu v roce 2002. Připomenuta byla rezoluce Evropské odborové konfederace „Zajištění udržitelnosti a kvality důchodu v Evropě“. Z národních dokumentů byl připomenut „Národní program přípravy na stárnutí, schválený vládou České republiky 15.5.2005.“

Při analýze vysoce mezinárodního fenoménu, jakým je organizovaný zločin, jsou důležitým zdrojem dokumenty OSN, Rady Evropy a Evropské unie. V edici IKSP jsou pravidelně publikovány překlady zásadních dokumentů, které mohou být využity jako studijní materiál. Tak například lze najít podklady z 9. kongresu OSN o prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli, která se uskutečnila v roce 1995 v Káhiře¹¹¹, nebo všechny zásadní podklady k organizovanému zločinu, korupci, jako například „Předvstupní pakt o organizovaném zločinu mezi členskými státy Evropské unie a žadatelskými zeměmi střední a východní Evropy a Kyprem“ z roku 1998 a návrh možného obsahu Mezinárodní konvence proti mezinárodnímu organizovanému zločinu¹¹², „Konvenci Rady Evropy o praní, vyhledávání, zadržování a konfiskaci výnosů ze zločinu¹¹³“, „Neapolskou politickou deklaraci a celosvětový akční plán boje proti organizovanému zločinu“ z roku 1994.¹¹⁴

V rámci analýzy dokumentů – chápané jako komparace v mezinárodním měřítku – mohou být porovnávány právní úpravy v oblasti, která je předmětem výzkumu. Například při výzkumu krátkodobých trestů odnětí svobody¹¹⁵ byla porovnána sankční politika v některých evropských zemích v historickém kontextu i v moderní legislativní úpravě. Pokud se týkalo tehdy současné úpravy, byl zmíněn trestní zákon dánský, řecký, portugalský,

¹¹⁰ Martinková, M., Vlach, J., Krejčová, S. Špatné zacházení s osobami pokročilého věku – se zvláštním zřetelem k domácímu násilí. Praha: IKSP, 2009.

¹¹¹ Materiály z 9. konference OSN. Překlad: Novotný, Č. Praha: IKSP, 1997.

¹¹² Scheinost, M. (ed.) Dokumenty Evropské unie a OSN k organizovanému zločinu. Praha: IKSP, 1998.

¹¹³ Scheinost, M. (ed.) Organizovaný zločin a korupce. I. díl. Praha: IKSP, 1995.

¹¹⁴ Scheinost, M. (ed.) Závěry neapolské konference k organizovanému zločinu. Praha: IKSP, 1996.

¹¹⁵ Karabec, Z., Diblíková, S., Macháčková, R. Krátkodobé tresty odnětí svobody. Praha: IKSP, 2000, s. 17 - 23.

rakouský, belgický, francouzský, italský, holandský, švýcarský, skandinávských zemí a německý.

Kromě oficiálních dokumentů využíváme v kriminologii nejčastěji **soudní a vyšetřovací spisy, znalecké posudky, obžaloby, rozsudky, záznamy z rejstříku trestů, osobní spisy** odsouzených ve vězeňských zařízeních, **zápisy** na městských i okresních úřadech, v institucích sociálního charakteru. Mezi dokumenty řadíme i příslušné **právní předpisy**. I u těchto materiálů je nutné upozornit na nutnost ochrany osobních dat (viz zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů). Z dokumentů získáváme především údaje o pachateli (osobní a rodinnou anamnézu, informace o rodině, majetkových poměrech, psychickém stavu, o různých závislostech, údaje o případné kriminální minulosti, o chování v průběhu vyšetřování) a dále o průběhu trestného činu. Můžeme analyzovat i charakter trestných činů, které byly ve zkoumaných případech projednávány, i to, jak postupovaly orgány činné v trestním řízení při stíhání zkoumaného druhu kriminality. V omezeném rozsahu se můžeme dopídit i některých údajů o oběti. Tyto skutečnosti pak zobecňujeme pomocí typologické metody nebo naopak individualizujeme prostřednictvím metody monografické.

Zejména u výzkumů, ve kterých je analyzována účinnost právních nástrojů, patří mezi analyzované dokumenty i **příslušná právní úprava**. Zároveň s tím jsou v těchto výzkumech využity všechny dostupné **statistické údaje** a analyzovány i **soudní spisy**, které se příslušné úpravy týkají. Pokud je konkrétních soudních spisů příliš mnoho, omezíme se na určité období a v něm stačí provést šetření na vybraném vzorku. Časové vymezení musíme stanovit tak, aby příslušná úprava již byla dostatečně zafixovaná.

Tak například ve výzkumu, ve kterém bylo sledováno, jak se naplňuje ukládání ústavní a ochranné výchovy, byl pro analýzu stanoven – tehdy aktuální – rok 2007. V něm byl analyzován vzorek 248 spisů, z nichž 113 se týkalo ochranné výchovy a 135 ústavní výchovy.¹¹⁶

¹¹⁶ Zeman, P. a kol. *Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy*. Praha: IKSP, 2009, s. 10.

Ve výzkumu, ve kterém byly analyzovány možnosti využití právních prostředků v protidrogové politice¹¹⁷, byly prostřednictvím analýzy trestních spisů zjišťovány poznatky o tom, jak postupovaly orgány činné v trestním řízení při stíhání drogové kriminality, o charakteru trestných činů, které byly ve zkoumaných případech projednávány, a o pachatelích projednávaných trestných činů.

V rámci analýzy dokumentů je vhodné využívat více zdrojů a zjištěné výsledky pak kombinovat.

V průběhu zkoumání ekonomické kriminality¹¹⁸ bylo využito široké spektrum výzkumných metod a technik. Na tomto místě zmíníme, co všechno bylo sledováno v rámci analýzy soudních spisů k uzavřeným případům hospodářské a finanční kriminality. Tato analýza byla provedena ve dvou etapách – v roce 2002 jako pilotáž na početně omezeném vzorku případů, které byly k dispozici v rámci spisového materiálu získaného IKSP pro výzkum dlouhodobých trestů, a následně v roce 2003 na základě záznamového archu zpracovaného podle poznatků z pilotáže na reprezentativním vzorku vyžádaných soudních spisů. Celkem bylo získáno a analyzováno 115 trestních spisů.

Ve spisech byla sledována:

- ❑ *právní kvalifikace trestné činnosti, případné změny právní kvalifikace v průběhu řízení,*
- ❑ *délka řízení (od podání obžaloby do vynesení rozsudku, případně do rozhodnutí v odvolacím řízení),*
- ❑ *problémy dokazování, charakter užívaných důkazů (listinné materiály, svědci, doznání obviněného),*
- ❑ *modus operandi – charakter a způsob páčání trestné činnosti,*
- ❑ *výše způsobené škody,*
- ❑ *vazba na netrestní oblast (související problémy, normy, jejich případné porušování atd.),*
- ❑ *napadené (poškozené) objekty (stát, peněžní ústavy, obchodní společnosti, podnikatelé atd.),*
- ❑ *subjekty poškozené zprostředkovaně (členové družstev, zaměstnanci apod.),*

¹¹⁷ Trávníčková, I., Zeman, P. *Možnosti trestní justice v protidrogové politice*. Praha: IKSP, 2008.

¹¹⁸ Scheinost, M. a kol. *Výzkum ekonomické kriminality*. Praha: IKSP, 2004.

- ❑ rozsudky (výše a charakter trestu, užití dalších sankcí kromě trestu odnětí svobody),
- ❑ zákaz činnosti, rozhodnutí o náhradě škody, připojení se poškozených s žádostí o náhradu škody, případně propadnutí majetku, pokuty atd.), podávání odvolání,
- ❑ pachatelé (individuální, spolupráce, skupina, dostupné sociální, případně osobnostní charakteristiky),
- ❑ případný širší okruh subjektů umožňujících páchaní trestné činnosti (přesto, že nebyli obviněni, vyšetřováni, resp. nebyla prokázána trestná činnost – nedbalost, zanedbání povinností, těžení z trestné činnosti jiných, neetické chování atd.).

Při výzkumu prvovězňených žen proběhla kromě analýzy statistických dat a dostupných informací o kriminalitě žen obecně i analýza údajů o prvotrestaných ženách, analýza trestních spisů vybraných dospělých prvovězňených žen, z toho pak zvlášť podskupiny žen, které spáchaly první trestný čin ve věku 40 a více let. Vše bylo pak ještě kombinováno s výsledky anamnestického a dotazníkového šetření prvovězňených žen, jejichž spisy byly analyzovány.¹¹⁹

Podobné postupy byly použity při výzkumu uplatnění mediace. Řešitelé analyzovali domácí a zahraniční prameny k dané problematice, statistické údaje Probační a mediační služby České republiky, z Rejstříku trestů analyzovali údaje o osobách, u nichž proběhla v příslušném roce (2005) mediace a tyto osoby spáchaly trestný čin. Navíc zde byly prostřednictvím dotazníku zjišťovány názory probačních úředníků a prostřednictvím reprezentativního výzkumu veřejného mínění i názory veřejnosti.¹²⁰ Podobně i ve výzkumu, který se zabýval opatřeními nahrazujícími vazbu, byly analyzovány české právní úpravy, včetně dostupné judikatury, statistické údaje Ministerstva spravedlnosti a Vězeňské služby České republiky, využity poznatky ze studia odborné literatury a relevantních oficiálních dokumentů, a byl analyzován vzorek trestních spisů ve věcech, u nichž došlo k nahrazení vazby alternativním opatřením. Také zde byla navíc realizována expertní dotazníková šetření mezi soudci, státními zástupci a probačními úředníky.¹²¹

Ve výzkumu, který byl zaměřen na kriminalitu mládeže, byl pro účely analýzy vytvořen záznamový evidenční arch, „který měl zachytit měsíční nápad všech známých pachatelů kriminální či jinak trestné činnosti mladších 18-ti let na vzorku okresních státních

¹¹⁹ Marešová, A., Kotulan, P., Martinková, M. *Výzkum prvovězňených žen*. Praha: IKSP, 2009, s. 4 - 5.

¹²⁰ Rozum, J. a kol. *Uplatnění mediace v systému trestní justice II*. Praha: IKSP, 2010.

¹²¹ Zeman, P. *Opatření nahrazující vazbu v trestním řízení*. Praha: IKSP, 2010.

zastupitelství ČR“. Badatelé se pak snažili ve spisech najít a analyzovat veškeré zprávy sociálních, probačních a školských pracovníků, posudky, výsledky lékařských a psychologických vyšetření i jiná odborná vyjádření. Ve zmíněném výzkumu byly analyzovány i konkrétní zprávy o mladistvých, připravované příslušnými orgány sociálně-právní ochrany dětí a mládeže (OSPOD) a případně též Probační a mediační službou (PMS). Z nich badatelé zpracovávali údaje o charakteristice osobnosti, dosavadním způsobu života mladistvého, stupni morální a mravní vyspělosti, povaze prostředí, zjištěném chování před spácháním provinění.¹²²

Při výzkumu interetnických konfliktů¹²³ bylo cílem analýzy trestních spisů zjistit:

- jednání obžalovaného, které mělo povahu interetnického konfliktu a které bylo obžalobou posouzeno jako trestný čin, jeho následek, příčiny a okolnosti, za kterých byl čin spáchán, vliv alkoholu nebo jiných návykových látek,
- použití právní kvalifikace u těchto jednání, souběhy s jinými trestnými činy,
- ukládání trestů a ochranných opatření, případně jiný způsob ukončení trestní věci okresními soudy,
- procesní postup před vlastním rozhodnutím soudů a zejména délky řízení do zahájení trestního stíhání, od zahájení trestního stíhání do právní moci soudního rozhodnutí a délka soudního řízení, způsob rozhodování soudů a forma jejich rozhodnutí,
- případné průtahy v jednotlivých fázích řízení a jejich hlavní příčiny,
- návrhovou činnost státních zástupců a jejich reakce na odchylné rozhodnutí soudů,
- využívání řádných opravných prostředků proti rozhodnutí soudů prvního stupně a jejich výslednost podle rozhodnutí odvolacích soudů,
- charakteristiky obviněných (pohlaví, věk, vzdělání, státní občanství, příslušnost k etnické či národnostní menšině, socioprofesionální status, recidiva, příslušnost nebo sympatie k extremistickému hnutí, osobní hodnocení apod.),
- zjistitelné údaje o obětech trestných činů.

Ve výzkumu násilí uplatňovaného organizovanými zločineckými skupinami šlo o dosti úzký předmět výzkumu, a tak bylo nutné hledat specifické informace. Autorka analyzovala dokumenty Ministerstva vnitra, Nejvyššího státního zastupitelství a další resortní podklady,

¹²² Večerka, K. a kol. *Mládež v kriminologické perspektivě*. Praha: IKSP, 2009, s. 7 - 17.

¹²³ Štěchová, M. a kol. *Interetnické konflikty*. Praha: IKSP, 2004.

pokud se o této oblasti zmiňovaly. Vyhledala údaje v resortních statistikách a musela použít i nestandardní sestavy policejní statistiky. Analyzovala 32 spisů o trestných činech vraždy a vydírání spáchaných za roky 1991-2000, u kterých bylo podezření, že souvisejí s organizovaným zločinem. Provedla dotazníkové šetření doplněné o rozhovory a analýzu informací z odborných časopisů.¹²⁴

V řadě případů je využívána **analýza údajů z Rejstříku trestů**.

Tak například ve výzkumu, který se týkal problematiky mediace, byly analyzovány údaje u osob, u nichž proběhla v roce 2005 mediace, a tito odsouzení spáchali úmyslný trestný čin.¹²⁵

Ve výzkumu, který byl zaměřen na pachatele drogové kriminality¹²⁶, umožnila analýza údajů z Rejstříku trestů zmapovat dřívější i následnou kriminální kariéru pachatelů drogových deliktů. Na základě údajů z Rejstříku trestů pak následně proběhla analýza vybraného vzorku trestních spisů u vytipovaných osob.

Jestliže byla u výše zmíněných šetření analýza dokumentů spíše základem a dotazníková expertní šetření jejich doplňkem, je u výzkumu organizovaného zločinu v České republice zatím situace obrácená. V České republice máme stále ještě omezené možnosti využití statistik a spisového materiálu. Konkrétní případy nebyly až do roku 1998 k dispozici a v souvislosti s tím chyběla i statistika. Od roku 1998 se situace změnila, konkrétní údaje již existují, ale stále ještě zachycují jen malou část organizovaného zločinu, navíc spíše tu část, která byla „méně úspěšná“ a byla odhalena. Jsme tedy odkázáni převážně na nepřímé poznatky. Značná část našich znalostí o organizovaném zločinu vychází proto z **expertních odhadů**. Tyto odhady sice vycházejí z konkrétních poznatků expertů, kteří se sledovanou problematikou přicházejí bezprostředně do styku, stále však mají dosti pravděpodobnostní charakter. Kromě toho jsou poznamenány i tím, že expert se pohybuje v určité konkrétní rovině poznání a chybí mu zobecňující vidění souvislostí. Zobecnění pak náleží výzkumníkovi, který má k dispozici strukturovaná východiska, vyjádření většího

¹²⁴ Marešová, A. *Násilí uplatňované organizovanými skupinami a organizovaným zločinem*. Praha: IKSP, 2004, s. 8 - 9.

¹²⁵ Rozum, J. a kol. *Uplatnění mediace v systému trestní justice II*. Praha: IKSP, 2010.

¹²⁶ Trávníčková, I., Zeman, P. *Kriminální kariéra pachatelů drogové kriminality*. Praha: IKSP, 2010.

množství expertů a další podklady. Stále však zůstává potřeba ověřit tyto poznatky na konkrétních příkladech.

V letech 2004 - 2007 analyzovali M. Scheinost a S. Diblíková dostupné soudní spisy a žalované případy zločinného spolčení. Analýza obžalob a spisů se zaměřila na zjištění informací o vzniku, vývoji, struktuře a zaměření zločineckých skupin, o charakteru trestné činnosti, o pachatelích organizované kriminality, o mezinárodním propojení, poškozených subjektech, výši zisku a případně jeho užití. Analýza se týkala konkrétních prokázaných případů. Podrobně byla analyzována velikost, složení a struktura skupin, zabývajících se organizováním nelegální migrace, včetně zapojení osob působících mimo zločinecké struktury (policisté, zaměstnanci letiště, přeavažeči).¹²⁷ Šetření ukázalo, že postih účasti na zločinném spolčení podle §§ 163a - 163c trestního zákona není příliš uplatňován. V období let 2004 - 2007 tvořil podíl osob, které byly pro účast na zločinném spolčení stíhány, pouze 0,03 - 0,01 %. Za sledovaných šest let bylo odsouzeno pouze 4 % stíhaných.¹²⁸

Ve spisech a ve statistice je zachycena jen ta část trestné činnosti, která byla odhalena. Data tedy nemohou při nejlepší vůli vypovídat o té – většinou větší – neodhalené části.

V rámci analýzy dokumentů můžeme v některých případech zkoumat a třídit též **informace z médií**. V některých výzkumech se hovoří o analýze tisku, ale to, co někdy bývá nazýváno analýzou tisku, by mělo být spíše chápáno jako analýza informací z médií. Analýza tisku je zaměřena na to, jak média informují a jak dodržují principy objektivity, pravdivosti, nestrannosti a další zásady. Měří kvalitu a způsob práce médií. Míněna jsou zřejmě nejen tištěná média, ale i jiné informační zdroje. Naproti tomu v kriminologii nemusíme hodnotit média, ale můžeme informace z médií využít jako jeden z pramenů v rámci analýzy dokumentů. Jde o pramen, který z výzkumného hlediska nelze považovat za spolehlivý, protože většinou nemůžeme nijak ověřit jeho pravdivost. Tam, kde je možnost získání spolehlivých dat omezená, mohou být informace z médií v některých případech určitým doplňkem. Jejich pomocí můžeme například ilustrovat obecné teze konkrétními případy nebo mohou novináři získat jinak nedostupné údaje. Měli bychom rozlišovat ne příliš spolehlivé

¹²⁷ Scheinost, M., Diblíková, S. Zločinné spolčení z pohledu České republiky – právní rámec, definice, postih, pachatelé. In M. Cejp a kol. *Obrana proti ohrožení společnosti závažnými formami trestné činnosti*. Praha: IKSP, 2009, s. 69 - 74.

¹²⁸ Tamtéž, s. 63.

zpravodajské informace, kde přesnost bývá velice malá, od autorských článků publicistů, kteří se na danou oblast specializují, mají často spolehlivé zdroje a osobní archivy. Nejspolehlivější pak mohou být články, které publikují odborníci, ale i tam je lepší, když si příslušnou informaci ověříme v jejich odborných publikacích, protože v článcích může v zájmu čtivosti docházet k nepřesné interpretaci.

Příkladem analýzy tisku, která byla skutečným rozbořem toho, jak tisk informuje, byla analýza aplikovaná při výzkumu interetnických konfliktů. Autoři chtěli zjistit, jaký je mediální obraz Romů. Vycházeli z toho, že „Romové a aktivisté vystupující na obranu jejich práv považují často média za původce negativního a jednostranného obrazu Romů a za jednoho z viníků protiromských postojů majoritní společnosti“¹²⁹. V rámci výzkumu byly analyzovány novinové a časopisecké články za rok 2002. Zaměření článků bylo rozděleno na následující témata:

☐ rasismus české majority/skinů proti Romům	72 %,
☐ rasismus Romů proti české majoritě	10 %,
☐ rasismus české majority/skinů proti jiné národnosti/menšině	10 %,
☐ rasismus jiné národnosti proti české majoritě	2 %,
☐ série událostí	3 %,
☐ zvláštní případy	3 %.

V rámci analýzy byly sledovány i další podrobnosti a pro ilustraci pak byly doslovně citovány některé pasáže. Nakonec autoři konstatovali, že „česká média jako celek k lepšímu česko-romskému souznění rozhodně nepřispívají“¹³⁰.

O analýzu informací z tisku šlo v mezinárodním výzkumu, který se týkal obchodování se ženami.¹³¹ V tomto případě se uskutečnila analýza obsahu tiskových sdělení, čili informací v médiích obsažených. Analýza informací z tisku proběhla za období 1.6.2003 - 31.12.2003. Rozsah byl dosti velký: 7 celostátních deníků, 17 regionálních deníků, 3 celostátní týdeníky, 3 další periodika a rozhlasové zpravodajství Radiožurnálu.

¹²⁹ Štěchová, M. a kol. *Interetnické konflikty*. Praha: IKSP, 2004, s. 19.

¹³⁰ Poznámka autora: Lze předpokládat, že mediální obraz vytváří především televize a ta nebyla do výzkumu zahrnuta.

¹³¹ Trávníčková, I. a kol. *Obchodování se ženami z pohledu České republiky*. Praha: IKSP, 2004.

Analyzovány byly následující skutečnosti (uspořádáno volně podle zjištěných obsahů):

- *podstata obchodování s lidmi,*
- *příčiny,*
- *způsob obchodování,*
- *trasy,*
- *výběr a nábor,*
- *zastoupení národností,*
- *ceny za dodání,*
- *reakce veřejnosti,*
- *protiopatření a jejich účinnost.*

Analýza tisku byla například využita i ve výzkumu násilných projevů organizovaných zločineckých skupin.¹³² Analyzovány byly informace o vraždách ve dvanácti nejrozšířenějších denících za období od 1.1.1993 - 31.5.1995. Údaje o jednotlivých případech byly vždy konfrontovány s policejními vyšetřovateli. Autorka se o tomto druhu informací zmiňuje velice kriticky. Uvádí, že „údaje ke stejnému případu se lišily v závislosti na druhu novin, které je publikovaly a často i stejné noviny o jednom případě v rozmezí několika dnů poskytovaly navzájem značně odlišné informace“¹³³. Nejen z těchto důvodů, ale také proto, že novináři si často pletli pojmy, nebyla nakonec analýza tisku využita.

Na začátku 90. let se analýza tisku prováděla téměř ve všech výzkumech Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Například při výzkumu nelegální migrace byla pomocným zdrojem poznatků. I zde autor konstatuje, že hodnotu takového poznatku „je třeba obezřetně vážit, zejména pro nemožnost ověření spolehlivosti zdrojů, i proto, že novinářská informace již v procesu výběru a zpracování nutně prochází selekcí na základě jiných kritérií než kriminologických“¹³⁴.

¹³² Marešová, A. *Etiologie násilných projevů organizované kriminality*. Praha: IKSP, 1995.

¹³³ Tamtéž, s. 78.

¹³⁴ Scheinost, M. *Nelegální migrace a převaděčství jako jedna z aktivit organizovaného zločinu*. Praha: IKSP, 1995, s. 74.

Do výzkumné sondy IKSP, která byla zaměřena na problematiku obrazu delikventní mládeže v českém tisku, bylo zahrnuto 227 novinových článků z let 2000 - 2003, které se bezprostředně týkaly tématu sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.¹³⁵

Pokud se týká analýzy informací z tisku, lze hodnotně využít spíše **informace z odborných časopisů**. Navíc by to měly být raději časopisy zaměřené na tu oblast, která je předmětem výzkumu a ne odborné tiskoviny z jiných oblastí.

Analýzu informací z odborného tisku využila – kromě dalších dokumentů, jako jsou resortní zprávy, resortní statistiky, trestní spisy jednotlivých případů a doplňkové dotazníkové šetření – A. Marešová při řešení dosti specifické oblasti, která se týkala násilí uplatňovaného organizovaným zločinem. Syntetizovala informace z odborných statí zaměřených na zkoumanou oblast z časopisů Kriminallistika, Kriminallistický sborník, Trestní právo apod.¹³⁶

Určitou variantou analýzy tisku je i **analýza tiskovin určité skupiny**.

Tak například při výzkumu extremismu¹³⁷ byly mimo jiné analyzovány i extrémistické tiskoviny.

Pokud se týká **informací z internetu** a dalších otevřených zdrojů, byl tento typ informací hojně využíván při výzkumu ekonomické kriminality, kde možnost přístupu do spisů a dalších pramenů byla i pro výzkumníky velice omezená.

Proto například V. Baloun charakterizoval hlavní rysy ekonomické a finanční kriminality v České republice na konkrétních příkladech, o nichž existovaly veřejně přístupné informace zejména na internetu.¹³⁸

¹³⁵ Tomášek, J. Obraz delikventní mládeže v českém tisku. In K. Večerka (ed.), *Vybrané problémy sociální patologie*. Sborník příspěvků ze semináře ve Šlovicích v roce 2005. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2005, s. 226 - 229.

¹³⁶ Marešová, A. *Násilí uplatňované organizovanými skupinami a organizovaným zločinem*. Praha: IKSP, 2004, s. 8.

¹³⁷ Kolektiv autorů. *Extremismus mládeže v České republice*. Praha: IKSP, 1997.

¹³⁸ Baloun, V. Ekonomická kriminalita – riziko pro Českou republiku. In M. Cejp a kol. *Obrana proti ohrožení společnosti závažnými formami kriminality*. Praha: IKSP, 2009, s. 103 - 118.

Ve Spojených státech amerických jsou v rámci kriminologického bádání využívány i **autobiografie**. Zejména bývalí mafiáni a bývalí policisté často píší svoje vzpomínky. Nevýhodou je, že oba typy autorů mohou to, co publikují o své minulosti, výrazně zkreslovat. Zločinci se zobrazují jako nevinní, je také otázka, co jim existující zločinecké struktury ke zveřejnění povolí. Detektivové se zase zobrazují jako mnohem úspěšnější, než ve skutečnosti byli.

Z českých publikací, kde jsou shrnuty zkušenosti bývalých detektivů lze uvést knihu Václava Lásky¹³⁹. Pokud se týká obviněných, sepsal svoje vzpomínky Miroslav Provod¹⁴⁰. To, že je tyto memoáry často nutné brát s rezervou, naznačuje nepřímě i M. Provod, když v úvodu píše: „Vydávat knihu o sobě mi připadalo lehce narcisistní a sebestředné.¹⁴¹“

Jako určitý typ dokumentů můžeme využít **záznamy z psychologických vyšetření**. Smyslem těchto vyšetření je objektivně a exaktně zjistit individuální duševní vlastnosti nebo schopnosti. Toto zjišťování není úkolem kriminologie, ta však může využít informační hodnotu vyplývající z jejich vyhodnocení. Výsledky testů poskytují informace o osobnosti, určují, zda osoba je v pásmu normy nebo z něj úplně či v některých charakteristikách vybočuje. Kromě toho může člověk o sobě podat nepřímě řadu cenných informací, které by jinak nechtěl nebo ani nemohl sdělit.

Ve výzkumu, který se týkal komerčního sexuálního zneužívání dětí¹⁴², byly kromě poznatků z odborných publikací a pramenů, analýzy příslušných vládních a resortních dokumentů, internetového vyhledávání, Statistických listů pro soudy a soudních spisů, použity i standardizované psychodiagnostické testy zaměřené na osobnost. Jednalo se o Minnesotský osobnostní dotazník (MMPI-2), který slouží ke zjišťování důležitých vlastností osobnosti a psychických poruch a Kuhlův a Kazénův dotazník (PSSI), kterým je zkoumán styl osobnosti. Testování provedli psychologové v jednotlivých věznicích u 31 osob.

Minnesotský osobnostní dotazník (MMPI) byl použit i při zkoumání osobnostních charakteristik osob odsouzených za trestné činy spáchané v organizované skupině (nemuselo jít o zločinné spolčení) při výzkumu organizovaného zločinu.¹⁴³ Při testování byla část

¹³⁹ Láška, V. *Jak se zavírají tuneláři*. Brno: Jota, 2005.

¹⁴⁰ Provod, M. *Reportáž z rakve*. Praha: Štěchovický poklad, 2010.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 7.

¹⁴² Blatníková, Š. *Pachatelé komerčního sexuálního zneužívání dětí*. Praha: IKSP, 2009.

¹⁴³ Scheinost, M., Netík, K. *Český organizovaný zločin v mezinárodním kontextu*. Praha: IKSP, 2010.

souboru organizovaných pachatelů (N=22) a část kontrolního souboru pachatelů, kteří nespáchali trestný čin ve skupině (N=10), vyšetřena v rámci znaleckého posouzení a část vyšetřena vězeňskými psychology. Výsledky obou skupin pachatelů byly porovnány mezi sebou a posléze pak byly porovnány s normální populací. Mezi „organizovanými“ a kontrolní skupinou neorganizovaných pachatelů nebyly zjištěny významnější rozdíly. Autoři výzkumu konstatovali, že obě skupiny mají poměrně shodné znaky „populace osob, která žije v konfliktu se zákonem“. Jediný rozdíl je v tom, že „neorganizovaní poněkud hůře snášejí dlouhodobé uvěznění, častěji prožívají depresi, ztrácejí motivaci, aktivitu a jsou konformnější ve smyslu podřízení se“¹⁴⁴. Ve srovnání s normální populací byla u pachatelů trestné činnosti zjištěna větší podezřívavost, nedůvěřivost a vztahovačnost, určitá nezdrženlivost, větší sklon ke zlobným afektům. Badatelé konstatovali, že pachatelé mají sklon své problémy zveličovat¹⁴⁵.

4.4. Dotazník

Dotazníkem zjišťujeme **postoje, názory**, případně i **znalosti a informovanost** určitého okruhu lidí o určitých problémech. Dotazníky mohou být zaměřeny i na **hodnocení** různých institucí, programů a opatření. V některých případech mohou respondenti vypovídat i o svých **vlastních zkušenostech**, což bývá dosti často využíváno i při výzkumech obětí trestných činů. V dotazníku zaznamenáváme také identifikační údaje o dotazovaných, většinou pohlaví, věk, vzdělání, zaměstnání, velikost místa bydliště, kraj, ve kterém bydlí. Můžeme rovněž zjišťovat ekonomickou situaci, migrační historii dotazovaných osob a další údaje. Dotazníky mohou být rozdávány nebo rozesílány širší veřejnosti i specialistům, případně i osobám, které přišly do kontaktu s trestnou činností. Dotazník mohou vyplňovat pachatelé i oběti. Na rozdíl od řízených rozhovorů, kdy záznam provádí tazatel, rozdávané nebo rozesílané dotazníky dotázaní (respondenti) zásadně **sami vyplňují**. Adresně rozesílané dotazníky se v kriminologii většinou používají při šetření názorů soudců, státních zástupců, někdy i policistů, často pracovníků státní správy, samosprávy. Rozdávané dotazníky se používají u shromážděné skupiny osob, v případě výzkumu kriminality nebo sociálně patologických jevů často tam, kde by přítomnost tazatele byla rušivým momentem.

¹⁴⁴ Scheinost, M., Netík, K. *Český organizovaný zločin v mezinárodním kontextu*. Praha: IKSP, 2010, s. 53.

¹⁴⁵ Tamtéž.

Výhodou dotazníku je, že lze zjistit názory velkého počtu lidí. Odpovědi lze porovnávat, třídit podle jednotlivých skupin, hledat mezi nimi souvislosti. Nevýhodou je, že z důvodů nezbytné standardizace není možné jít do hloubky a zkoumat, proč dotázaní (respondenti) vyslovili určité názory a jak tyto názory vznikají. Chybí bezprostřední komunikace mezi dotázanými a tím, kdo výzkum realizuje. (To je možné doplňovat hloubkovými rozhovory, ty však není možné provádět u velkých souborů dotázaných.) Nevýhodou je i to, že při rozesílaných dotaznících bývá návratnost velice nízká (asi kolem 20 – 50 %). V důsledku toho následně vznikají problémy s reprezentativností. Podařilo-li se zajistit, že byl reprezentativní výběr osob, jimž byly dotazníky rozeslány, není při nižší návratnosti většinou reprezentativní soubor těch, kdo dotazníky vrátili. Zajištění reprezentativnosti je u dotazníků největším úskalím. Zaměříme-li se na výše zmíněné specifické skupiny, musíme vždy vymežit přesně základní soubor (což bývá dosti obtížné, protože ne vždy lze přesně ohraničit, kdo ze soudců nebo policistů do specifické skupiny, kterou sledujeme, patří a kdo ne). Pokud není přesně vymezen základní, a následně i výběrový soubor, získáme nereprezentativní výsledky, které sice můžeme prezentovat jako sondu, ale fakticky nemají téměř žádnou hodnotu. Nevypovídají o sledované skupině, ale pouze o nahodile vybraných členech. K použití dotazníků a anket je však nutné konstatovat, že jevy, které vyžadují spíše hlubší rozbor, často zaměřený na příčiny či širší souvislosti, nelze zjišťovat prostřednictvím jednoduchých a do značné míry povrchních otázek v dotazníku.

V kriminologii jsou často dotazovány specifické skupiny respondentů, zejména ty, jejichž profese souvisí s kontrolou kriminality nebo omezováním sociálně-patologických jevů. Pokud mají jejich odpovědi charakter odborných vyjádření, zařazujeme takto pojaté dotazování do expertních dotazníků (viz. *Expertní šetření*). Dotazník se používá rovněž při selfreportových výzkumech (viz. *Selfreport*). Na tomto místě se zmíníme o takových šetřeních, ve kterých jsou dotazováním zjišťovány obecnější postoje a názory.

Na hranici mezi dotazováním určité specializované skupiny a expertním dotazováním bylo i šetření zaměřené na romské poradce. Osloveni byli okresní romští poradci (N=74) a prostřednictvím dotazníku byly u nich zjišťovány názory na faktické postavení Romů

v okrese z hlediska jejich možné diskriminace, základní charakteristiky Romů v okrese z hlediska integrace a popis vzájemného vnímání Romů a Ne-Romů v okrese.¹⁴⁶

Byly-li například zjišťovány názory pracovníků policie, vězeňské služby a studentů Policejní akademie ČR na extremistické projevy některých skupin obyvatelstva¹⁴⁷, nezařazujeme tento typ dotazníku mezi dotazování expertů. Okruh oslovených respondentů byl širší než okruh těch, kteří se touto problematikou bezprostředně profesně zabývají.

K dotazníkovým šetřením, která byla zaměřena na názory profesních skupin, patřil například průzkum názorů soudců na problematiku jejich profese.¹⁴⁸ V souvislosti s výzkumem zaměřeným na vydírání byly prostřednictvím Podnikatelské komory dotazníky rozeslány podnikatelům.¹⁴⁹

Při výzkumu cizích státních příslušníků, kteří vykonávají trest nepodmíněného odnětí svobody v českých věznicích¹⁵⁰, použili členové výzkumného týmu kromě sekundární analýzy dokumentů, rozboru spisových materiálů a analýzy statistických údajů i dotazníkové šetření a řízené polostandardizované rozhovory. Dotazník byl jednotlivým věznicím distribuován prostřednictvím specializovaných pracovníků Vězeňské služby - mediátorů. Polostandardizované rozhovory se uskutečnily s pracovníky vybraných věznic, kteří s problematikou cizích státních příslušníků přicházejí bezprostředně do styku. Jako respondenti byli v uvedených věznicích osloveni vedoucí oddělení vazby/trestu a jejich zástupci, pedagogové, psychologové, sociální a výchovní pracovníci pracující s cizinci. V navštívených věznicích pro výkon trestu (Valdice, Oráčov) byla také v dohodě s pracovníky věznic provedena anonymizovanou formou analýza vybraného spisového materiálu k jednotlivým případům. Případy byly vybírány tak, aby byly zastoupeny hlavní sledované skupiny vězeňské populace cizích státních příslušníků, tj. Ukrajinci, Vietnamci, občané balkánských států a občané islámských států.

Prostřednictvím dotazníkových šetření jsou prováděny výzkumy poskytovatele sexuálních služeb. Například občanské sdružení Rozkoš bez rizika realizovalo od října 2007

¹⁴⁶ Večerka, K. Romové očima romských poradců. In K. Večerka (ed.), *Sborník příspěvků ze semináře MČSS ve Velkých Karlovicích*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2003, s. 47 - 53.

¹⁴⁷ Martinková, M. *K problematice náboženských sekt v České republice*. Praha: IKSP, 1999.

¹⁴⁸ Scheinost, M., Vůjtěch, J. *Situace v soudnictví, profese soudce*. Praha: IKSP, 1992.

¹⁴⁹ Cejp, M. *Vydírání jako jedna z forem organizovaného zločinu*. Praha: IKSP, 1995.

¹⁵⁰ Scheinost, M. a kol. *Výzkum cizích státních příslušníků v českých věznicích*. Praha: IKSP, 2004.

do března 2008 během ordinačních hodin šetření mezi 84 klientkami, které docházejí do střediska.¹⁵¹

V jiném dotazníkovém šetření téhož sdružení byly v roce 2005 požádány klientky (N=107), aby se vyjádřily o svém dětství, současné situaci a plánech do budoucna.¹⁵²

V rámci mezinárodního projektu OSN „Global Programme against Trafficking in Human Beings“ se v České republice uskutečnil výzkum k této tématice.¹⁵³

Byla použita celá sada dotazníků:

- záznamový list (v něm byly shrnuty informace z trestních spisů),
- dotazník, ve kterém byly zjišťovány zkušenosti mezinárodních a nevládních organizací a odborníků s bojem proti obchodování s lidmi,
- dotazník pro zdroje z oblasti trestního soudnictví orgánů zajišťujících vymáhání práva,
- nástroj pro hloubkové interview s oběťmi,
- dotazník pro zastupitelské úřady.

Dotazníkem se můžeme **obrátit i na instituce**, které vedou o sledovaném jevu evidenci.

Například ve výzkumu, který se týkal domácího násilí¹⁵⁴, se řešitelé se žádostí o vyplnění dotazníku obrátili na obvodní a místní úřady všech správních částí hlavního města Prahy, které se přestupky zabývají, a dotázali se na přestupkové chování občanů za rok 1999. Dotazník vyplnili pracovníci, kteří se přestupkovou agendou na uvedených úřadech zabývali.

Při výzkumu krátkodobých NEPO trestů¹⁵⁵ bylo uskutečněno dotazníkové šetření, v němž vyjadřovali státní zástupci a soudci okresních (obvodních) soudů a ředitelé věznic své názory k této problematice; tři otázky byly položeny probačním pracovníkům. Cílem bylo

¹⁵¹ Malinová, H. Kdo chodí za holkama aneb zákazníci sexuálních pracovníků. In K. Večerka (ed.), *Trendy sociálně patologických jevů*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2008, s. 155 - 163.

¹⁵² Malinová, H. Včera, dnes a zítra. In K. Večerka (ed.), *Mládež a sociální patologie*. Sborník příspěvků ze semináře v roce 2006 v Bystřici pod Hostýnem. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2006, s. 102 - 110.

¹⁵³ Trávníčková, I. a kol. *Obchodování se ženami z pohledu České republiky*. Praha: IKSP, 2004.

¹⁵⁴ Martinková, M., Macháčková, R. *Fyzické domácí násilí v oblasti hlavního města Prahy v roce 1999 - kriminologické aspekty*. Praha: IKSP, 2001.

¹⁵⁵ Karabec, Z., Diblíková, S., Macháčková, R. *Krátkodobé tresty odnětí svobody*. Praha: IKSP, 2000.

porovnání pohledů jednotlivých profesních skupin na konkrétní problémy a zařazení takto získaných názorů do výzkumu trestně-politických a kriminologických aspektů krátkodobých trestů odnětí svobody.

V kriminologii je vhodné používat tzv. otázky **projektivní**, v nichž se dotázaný vyjadřuje k chování jiných osob, a předpokládá se, že se do odpovědi promítnou jeho názory a postoje.

Projektivní otázky byly např. použity při výzkumu postojů mladých lidí k některým právním normám. Dotázaným byly předloženy vykonstruované krátké příběhy, v nichž byla obsažena nějaká kriminogenní situace. Respondenti se měli vyjádřit, zda postavy z příběhů řešily situaci správně, a měli se vyslovit, jak by ji řešili oni sami.¹⁵⁶

Modifikací rozesílaného dotazníku je **anketa**. Obsahuje zpravidla jen málo otázek. Předností ankety je rychlé zjištění názorů na konkrétní problém. Nevýhodou je, že máme k dispozici pouze odpověď – žádné zdůvodnění, žádný hlubší rozbor. Problémem je i to, že soubor osob, které odpověděly, není většinou reprezentativní, takže výsledky nelze prezentovat jako názor celé populace nebo určité skupiny. Anketa je většinou využívána prostředky masové komunikace. Pomocí ankety jsou zjišťovány reakce posluchačů, čtenářů, diváků, sdělovacích prostředků na některé otázky nebo názory odborníků.¹⁵⁷

Příkladem funkčně použité ankety bylo dotazování, které proběhlo přímo na semináři k problematice legalizace drog, který se uskutečnil 24.10.1991. Jejím cílem bylo zmapování názorů odborníků, kteří se semináře zúčastnili. Účastníkům byly na začátku rozdány dotazníky, které obsahovaly 8 meritorních a 3 identifikační otázky a o přestávce již bylo k dispozici vyhodnocení celkem 80-ti archů. Zveřejnění výsledků v průběhu akce vhodně doplnilo přednesené referáty.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Večerka, K., Štěchová, M., Neumann, J. *Vztah mladých lidí k některým mravním a právním normám*. Praha: IKSP, 1992.

¹⁵⁷ *Malý sociologický slovník*. Praha: Svoboda, 1970, s. 15.

¹⁵⁸ Trávníčková, I. (ed.) *Legalizace drog ano či ne*. Praha: IKSP, 1992.

4.5. Řízený rozhovor

Při řízeném rozhovoru **klade** výzkumník (nebo tazatel) dotázanému (respondentovi) **otázky podle** více či méně standardizovaného **dotazníku**, do něhož zaznamenává jeho odpovědi. Při rozhovoru vzniká vzájemná interakce, která umožňuje hlubší proniknutí k podstatě problému, případně k získání doplňujících poznatků. Na druhé straně zde mohou vznikat zábrany, takže se při zjišťování důvěrných nebo intimních informací doporučuje použít spíše zcela anonymní dotazník. V poslední době probíhají řízené rozhovory stále častěji prostřednictvím **telefonního dotazování**. Při tomto typu šetření kladou vyškolení tazatelé pečlivě vybraným respondentům (musí být dodržena kritéria reprezentativnosti) telefonicky otázky podle předem připraveného dotazníku a bezprostředně zaznamenávají jejich odpovědi. Výhodou telefonního dotazování je rychlost a úspornost. Odpadá vyhledávání respondentů, cestování za nimi, zpětné zasílání získaných informací. Odpovědi jsou známy okamžitě a v zápětí jsou použitelné pro další zpracování. Úskalím je, že z dotazování jsou předem vyřazeni lidé, kteří nemají telefon, což snižuje reprezentativnost. Bezprostřední reakce respondenta může být dosti povrchní. V oblasti kriminologického výzkumu jsou navíc často zjišťovány skutečnosti, které není příliš vhodné sdělovat po telefonu. *Dost obtížně si lze například představit situaci, kdy dotázaná osoba říká někomu, kdo jí zatelefonoval, že je z nějaké agentury, koho navíc vůbec nevidí a v podstatě může být odkudkoliv, jak má zabezpečený byt proti zlodějům: zda má bezpečnostní dveře, mříže na oknech, hlídacího psa, poplašné zřízení, pozorného souseda a další pojistky. Ještě obtížnější je situace při dotazování obětí násilných trestných činů. Ptát se ženy, která byla znásilněna, na podrobnosti po telefonu, by bylo přímo nehorázné.* Přesto se v zahraničí telefonní dotazování velice často používá.

Řízený rozhovor bývá využíván při šetřeních u rozsáhlých souborů dotázaných, téměř vždy pak při výzkumech veřejného mínění. Široce koncipované **výzkumy veřejného mínění** mohou být přímo zaměřeny na zjišťování postojů, názorů a znalostí obyvatel České republiky na otázky spojené s kriminalitou. Je však nutné upozornit na to, že v takovýchto výzkumech je možné se ptát pouze na takové problémy, o kterých jsou lidé nějakým způsobem informováni, o které se zajímají, které se dotýkají jejich života, o kterých přemýšlejí. Kriminalita není oblastí, o které by byla širší veřejnost kvalifikovaně informována, a tak postoje lidí mohou být náhodné, přejaté (většinou z médií).

Kriminologa, který se zabývá kriminalitou jako společenským jevem, zajímají i širší souvislosti, například postoje obyvatel k nejrůznějším politickým, ekonomickým a sociálním otázkám. Zajímá ho rovněž, jaké mají lidé pocity, jaké uznávají hodnoty, jaké mají životní cíle a strategie. Takovýto typ dotazů lze buď přímo zařadit do výzkumů, ve kterých jsou zjišťovány meritorní otázky týkající se kriminality, nebo je možné využít výsledky šetření, která pravidelně provádějí specializované agentury.

Příklady, kdy byly výsledky výzkumů veřejného mínění využity v kriminologii, lze rozdělit do dvou oblastí. Jde jednak o reprezentativní šetření, která proběhla v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, jednak o převzatá data výzkumných agentur (většinou Centra pro výzkum veřejného mínění při Sociologickém ústavu Akademie věd České republiky a některých dalších).

Z výzkumů Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (resp. Výzkumného ústavu kriminologického) bychom měli zmínit výzkumy, které v sedmdesátých letech proběhly ve Výzkumném ústavu kriminologickém. Ve výzkumu veřejného mínění byly tehdy popsány případy trestných činů a dotázaní měli jako „fiktivní soudci“ stanovit výši trestů, které by za jejich spáchání uložili. Výsledky pak byly porovnávány se skutečnou trestní sazbou. V tomto směru byly zjištěny značné rozdíly. Mínění veřejnosti bylo např. podstatně tolerantnější k hospodářské kriminalitě a naopak mnohem přísnější ke kriminalitě násilné.¹⁵⁹

Další oblastí, ve které se Institut pro kriminologii a sociální prevenci zapojuje přímo, jsou rozsáhlé mezinárodní výzkumy obětí trestné činnosti. Viktimologické výzkumy probíhají ve světě od šedesátých let. Jako mezinárodní srovnávací šetření se uskutečnil viktimologický výzkum v roce 1989 za účasti 14-ti tzv. průmyslově vyspělých zemí. V roce 1992 se ho zúčastnilo 10 průmyslově vyspělých zemí, 6 zemí střední a východní Evropy, 4 asijské země, 5 zemí v Africe, 3 v Latinské Americe. Tento výzkum již probíhal i za účasti České republiky. V roce 1996 se již výzkum realizoval ve 64 zemích, opět za účasti České republiky. V roce 2000 byl výzkum zaměřen na světová města a v rámci České republiky se realizoval v Praze. Ve viktimologických výzkumech je zjišťováno u reprezentativních výběrů zastupujících obyvatelstvo příslušné země nebo města, zda u nich došlo k ohrožení vybranými

¹⁵⁹ Kvasnička, V., Tomin, M., Vacek, L. *Veřejné mínění o kriminalitě II.* Praha: VÚK, 1973.; Kvasnička, V., Tomin, M. *Veřejné mínění o kriminalitě III.* Praha: VÚK, 1975.

druhy kriminality v uplynulém roce (tzv. roční viktimizace) a v období uplynulých tří let (tzv. tříletá viktimizace). Proto se výzkumy opakují ve čtyřletých cyklech, aby bylo možné tento princip dodržet.

Nespornou předností je, že tyto výzkumy přinášejí přesnější data o obětech než statistika evidovaných obětí. Statistika zaznamenává počet registrovaných (evidovaných) trestných činů, počty evidovaných pachatelů a počty evidovaných obětí. Ve viktimologickém výzkumu lze dotazem, zda se dotázaný v posledním roce nebo v období posledních tří let stal obětí vybraných trestných činů, zaznamenat i ty osoby, které trestný čin neohlásily nebo nebyly evidovány jako oběti. Kromě evidované kriminality se tak může zachytit i značná část kriminality latentní. Podle průzkumu z roku 1996, ke kterému máme k dispozici mezinárodní srovnání, bylo vybraným trestným činem v České republice za rok poškozeno kolem 1/3 osob, v meziročním – tříletém – období pak kolem 2/3. V tomto směru jsme podle těchto výzkumů byli na přibližně stejné úrovni jako svět i Evropa.¹⁶⁰ Jestliže se v České republice tedy počet evidovaných trestných činů po roce 1990 více než ztrojnásobil, neposkočili jsme – vzhledem k ostatnímu světu – nijak výrazně k horšímu, ale dá se spíše říci, že jsme se teprve dostali na evropský a celkem i světový průměr.

Tabulka č. 2:

Světové srovnání míry tříleté viktimizace 1994 - 1996¹⁶¹

	VŠECHNY ZEMĚ	Západní Evropa	Severní Amerika	Latinská Amerika	Střední a východní Evropa	Asie	Afrika
TRESTNÉ ČINY 1996 - 1999	63,4	61,2	65,3	74,5	62,2 /ČR 61/	51,4	74,0

Další mezinárodní viktimologické výzkumy se realizovaly pravidelně po čtyřech letech, tj. v roce 2004 a 2008. V České republice jsme tento typ výzkumu uskutečnili v letech 2004 a 2006.

¹⁶⁰ Van Dijk, J. J. M. Criminal victimisation and victim empowerment in an international perspective. In J. J. M. van Dijk, R. G. H. van Kaam, J. M. Wemmers (eds.), *Caring for crime victims : selected proceedings of the Ninth International Symposium on Victimology*. Amsterdam, 1997. Pp. 15 - 39.

¹⁶¹ Tamtéž.

V roce 2004¹⁶² byla měřena míra viktimizace u následujících trestných činů¹⁶³:

□ krádež auta	4 %,
□ krádež věcí z auta	14 %,
□ vloupání do obydlí	9 %,
□ pokus o vloupání do obydlí	12 %,
□ krádež majetku, který měl respondent při sobě,	18 %,
□ loupežné přepadení (včetně pokusu)	3 %,
□ fyzické napadení bez použití zbraně	3 %,
□ napadení střelnou zbraní	0,4 %,
□ požadování úplatku	11 %.

V roce 2006 se dotazování týkalo následujících deliktů¹⁶⁴:

A) proti domácnosti (mohly se stát respondentovi i členům jeho rodiny)

□ krádež auta	9 %,
□ krádež věcí z auta	31 %,
□ krádež motocyklu, skútru, mopedu	12 %,
□ krádež jízdního kola	26 %,
□ vloupání do obydlí	13 %,
□ vloupání do chaty, chalupy	40 %,

B) proti osobě dotázaného

□ loupež včetně pokusu	4 %,
□ krádež osobního majetku	36 %,
□ sexuální motivované delikty	5 %,
□ fyzické napadení, včetně vyhrožování,	14 %,
□ úplatkářství	11 %.

¹⁶² Martinková, M. *Oběti některých kriminálních deliktů v roce 2004*. Praha: IKSP, 2006.

¹⁶³ Bylo zjišťováno, zda se trestný čin stal jednou nebo opakovaně. Uvádíme součet zaokrouhleně na celá čísla - s výjimkou fyzického napadení se střelnou zbraní (= 0,4).

¹⁶⁴ Martinková, M. *Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty - výsledky viktimologického výzkumu*. Praha: IKSP, 2007.

V roce 2000 proběhl mezinárodní viktimologický výzkum v hlavním městě Praze.¹⁶⁵ Byl zaměřen na zjištění viktimizace obyvatelstva vybranými druhy trestné činnosti za rok 1999 a zpětně za období roku 1996 až 2000. Respondenti vypovídali o svých zkušenostech s vybranou trestnou činností (13 trestných činů). Jednalo se o:

A. - Trestné činy proti domácnosti (které negativně ovlivňují chod domácnosti jako celku a bylo jimi přímo poškozeno většinou více osob - členů domácnosti, tedy nejen samotný respondent),

- krádeže aut,
- krádeže věcí z aut,
- poškozování aut,
- krádeže motocyklů,
- krádeže jízdních kol,
- krádeže vloupáním,
- pokusy o krádeže vloupáním.

B. Trestné činy proti jednotlivci (trestné činy, které se přihodily respondentovi osobně),

- loupež,
- krádež osobního majetku,
- sexuální incident (dotazovány byly jen ženy),
- napadení/vyhrožování,
- korupce ze strany úředníků,
- podvody na spotřebitelích.

Oběť jakéhokoli ze zmíněných trestných činů byla poté dotazována na bližší okolnosti jeho spáchání (např. kdy k němu došlo, kde, jak často k němu docházelo apod.). Významnou část dotazování tvořila problematika oznamování (neoznamování) deliktů policii, včetně důvodů tohoto rozhodnutí. Obětem byla též položena otázka týkající se poskytnutí jim pomoci po viktimizaci. Dotazník též obsahoval otázky související s kriminalitou obecněji. Všem respondentům (tedy i těm, kteří se ve sledovaném souboru nestali obětí kriminality), byly položeny otázky zjišťující jejich strach z kriminality, názory na policii a otázky týkající se preventivních opatření přijatých proti krádeži vloupáním do obydlí a dalším druhům kriminality.

¹⁶⁵ Martinková, M. Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti v Praze v roce 2000. Praha: IKSP, 2002.

Nedostatkem těchto výzkumů je to, že někdy zahrnují všechny obyvatele na celém území sledovaných zemí, někdy pouze vybraná města, většinou metropole. Ještě horší situaci jsme zaznamenali v roce 1992, kdy v tzv. průmyslově vyspělých zemích byla sledována města a v zemích střední a východní Evropy celá území. Tato roztržitost pravděpodobně vychází z obrovského množství zkoumaných zemí. Účastní-li se výzkumu více než šedesát zemí z celého světa, nelze asi všude zajistit standardní podmínky.

*Pokud se týká rozsáhlejších výzkumů veřejného mínění, realizovaných v poslední době v IKSP, můžeme uvést výzkum, který byl věnován problematice **postojů veřejnosti k trestní politice**. Reprezentativní šetření proběhlo v roce 2009 u 1692 dotázaných¹⁶⁶. Cílem výzkumu bylo sumarizovat – prostřednictvím sekundární analýzy – výsledky dosavadního výzkumu veřejnosti k jednotlivým aspektům trestní politiky v České republice a přinést nové – v některých směrech prohloubené – poznatky o názorech a postojích. Ve výzkumu bylo zjišťováno:*

- ❑ jaké jsou postoje veřejnosti ke stavu a vývoji kriminality v ČR;*
- ❑ jaká je míra tolerance a punitivity;*
- ❑ jak je chápána funkce a činnost systému trestní justice a jeho orgánů;*
- ❑ jak je vnímán stav relevantní legislativy;*
- ❑ jaká je informovanost o zkoumané problematice.*

Z výzkumu vyplynulo, že téměř polovina občanů se o problematiku kriminality a trestní justice soustavněji zajímá, i zbývajícím není tato problematika lhostejná a zaujímají k ní postoje. Problém je, že občané si „často nedokáží vytvořit reálnou představu o kriminalitě a reakci státu na ni“ a zvláště „respondenti, kteří se o problematiku kriminality zajímají dle vlastního vyjádření více, mají obecně horší znalosti o jejím skutečném stavu a jsou více znepokojeni rozsahem a strukturou kriminality, které ovšem odhadují spíše mylně (domnívají se, že kriminalita stoupá, ač je tomu spíše naopak, nadhodnocují podíl násilné a mravnostní trestné činnosti a podhodnocují podíl kriminality majetkové, atp.)“. Je tedy důležité „v jakém rozsahu a kvalitě jsou veřejnosti informace o kriminalitě a reakci trestní justice na ni poskytovány“¹⁶⁷. Z výzkumu rovněž vyplynulo, že občané zastávají spíše punitivnější postoje. „Výsledky průzkumu naznačují, že veřejnost si je vědoma problémů, které zažívají oběti

¹⁶⁶ Zeman, P. a kol. *Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky*. Praha: IKSP, 2010.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 99.

trestné činnosti v podobě tzv. sekundární viktimizace.¹⁶⁸ Zároveň mezi občany výrazně převládá názor, že opatření státu na ochranu obětí před těmito problémy jsou stále nedostatečná. Z rozdílů podle demografických znaků se nejvíce projevíly diference podle věku a vzdělání. V této stručné rekapitulaci stojí za zmínku zejména to, že u lidí s vyšším vzděláním bylo možné se setkat „s méně punitivními postoji (větší přístupnost vůči alternativním trestům, větší akceptace možnosti podmíněného propuštění)“¹⁶⁹.

*Významným monotematickým reprezentativním šetřením, realizovaným v IKSP, byl výzkum veřejného mínění o **prevenci kriminality**.¹⁷⁰ Ve výzkumu bylo dotázáno 1100 občanů České republiky starších 15 let. Zjišťovány byly:*

- ❑ obecné názory na etiologii kriminality – zde hlavně příčiny vzniku zločinnosti, vliv vybraných sociálních fenoménů na stav kriminality, vymezení skupin s vyšším kriminogenním potenciálem,*
- ❑ názory na stav a vývoj kriminality – zde hlavně vnímání změn, informovanost o kriminalitě a informační zdroje,*
- ❑ hodnocení práce policie a dalších orgánů činných v trestním řízení,*
- ❑ názory na prevenci kriminality – zde hlavně postoj k vlastní bezpečnosti, postoj k prevenci a represí, postoj k preventivním programům,*
- ❑ případné vlastní preventivní aktivity dotázaných a míra připravenosti k nim,*
- ❑ pocit ohrožení, skutečná viktimizace a míra ohlašování trestné činnosti,*
- ❑ názor na organizaci pomoci obětem.*

*V souvislosti s výzkumy, ve kterých je zjišťován pocit bezpečí, byly sledovány i názory obyvatelstva na **prevenci kriminality na místní úrovni**. Například v roce 2002 se uskutečnilo šetření ve vybraných městech, která realizovala „Komplexní součinnostní program prevence kriminality na místní úrovni“ po dobu delší než 5 let.¹⁷¹ Cílem sociologického šetření bylo jednak zjistit aktuální stav pocitu bezpečí občanů měst (komparace meziměstská), jednak získat podkladovou bázi pro porovnání pocitu bezpečí občanů jednotlivých měst před a po aplikaci programů prevence kriminality (komparace situace uvnitř města). Terénní sběr dat proběhl v následujících dvanácti městech: Břeclav, Česká Lípa, Karlovy Vary, Karviná,*

¹⁶⁸ Zeman, P. a kol. *Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky*. Praha: IKSP, 2010, s. 100.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 101.

¹⁷⁰ Večerka, K. a kol. *Občané o kriminalitě a prevenci*. Praha: IKSP, 2007.

¹⁷¹ Holas, J., Večerka, K. *Prevence kriminality očima občanů*. Praha: IKSP, 2003.

Kopřivnice, Liberec, Most, Nový Jičín, Pardubice, Přerov, Příbram, Teplice. Kromě výše uvedených proběhl výzkum paralelně i v Brně, které provedlo průzkum stejného druhu na vlastní náklady, za použití stejné metodiky i výzkumného nástroje. Celkem bylo dotázáno 6235 respondentů, kteří byli vybráni kvótním výběrem.

Ve výzkumu se například prokázalo, že pocit ohrožení úzce souvisí s hodnocením celkové atmosféry města, mezilidských vztahů a kvality vedení města. Ani ve městech s nejvyšší mírou obav z kriminality nebyla zaznamenána masivní touha odstěhovat se. Mezi obecně používanými preventivními postupy měly největší podporu obyvatel programy zaměřené na volný čas mládeže; jako málo vhodné respondentům připadaly osvětové akce a integrační programy zaměřené na Romy. Celkově se prokázalo, že občané se v zásadě ztotožňují s metodami a směry prevence kriminality, které jsou rámci jednotlivých Komplexních součinnostních programů prevence aplikovány.

Oproti zjištěním z roku 1996 se situace v oblasti obav občanů z kriminality v roce 2002 zřetelně zlepšila. Ukazuje se, že v polovině devadesátých let panovala vysoká hladina obav především z násilných trestných činů, tedy vraždy, loupeže, ublížení na zdraví a znásilnění. Tyto pocity na počátku nového milénia oslabily, zaznamenáváme menší obavy respondentů o vlastní bezpečnost a bezpečnost svých rodin. Stouply naopak obavy z postižení kapesní krádeží, na mírně nižší nebo stejné úrovni jako před pěti až šesti lety je – ve většině zkoumaných měst – strach z vykradení bytu a odcizení automobilu; orientačně lze říci, že těchto druhů kriminality se obává cca 50 - 60 % respondentů a spolu s pouličními krádežemi jsou to „nejobávanější“ delikty¹⁷².

Kromě rozsáhlejších výzkumů veřejného mínění realizuje občas Institut pro kriminologii a sociální prevenci i tzv. omnibusová šetření. Při nich je do dotazníku, který zahrnuje i několik různorodých oblastí, zařazeno několik orientačních otázek. Například v roce 2010 se realizovaly výzkumy zaměřené na názory občanů na organizovaný zločin, korupci ve státní správě, na oblast tzv. duševního vlastnictví. Proběhl i výzkum viktimizace obyvatel ČR starších 15 let vybranými delikty během jednoho roku.

¹⁷² Holas, J., Večerka, K. *Prevence kriminality očima občanů*. Praha: IKSP, 2003, s. 56, 57.

Omnibusové šetření k problematice korupce ve státní správě bylo zaměřeno na následující okruhy:

- přibližné zjištění míry korupce (tedy kolik lidí uplácí, případně zná někoho, kdo uplácí),*
- jakým způsobem k úplatku došlo, role a chování úředníka (zda přijal nebo odmítl, jak byl úplatek vyžadován, míra aktivity),*
- ohrožení úředníka korupcí jako formou nátlaku,*
- zhodnocení efektu a postoj k případnému opakovanému uplácení,*
- důvody, proč lidé dávají úplatky,*
- postoj k opatřením proti korupci.*

Z výsledků lze orientačně uvést, že třetina lidí zná někoho, kdo dal na úradech úplatek, 13 % přiznalo, že po nich byl úplatek vyžadován. K úplatku došlo tak, že to většinou bylo naznačeno, nepřímo sděleno, jen zcela výjimečně úředník úplatek přímo vyžadoval. Lidé se spíše domnívají, že úředník úplatek přijme, jen výjimečně odmítne. Nepřímo bylo při té příležitosti zjištěno, že 40 % by úplatek nikdy nedalo. Ukázalo se, že téměř polovina dotázaných chápe korupci jako oboustranný vztah mezi korumpujícím a korumpovaným a uvědomuje si, že iniciativa může vycházet nejen od úředníka, ale i od občana. Pokud se lidé domnívají, že úředníci mohou být k uplácení nuceni, pak jsou toho názoru, že nejčastěji je nutí žádající občan nebo soukromá firma. V povědomí lidí je i to, že úředník může být nucen i zločineckým podsvětím, někdy svým nadřízeným, výjimečně pak voleným zástupcem. Lidé, kteří by úplatek dali, většinou spoléhají na to, že by tím dosáhli splnění svého požadavku. Při zjišťování postoje k případnému opakovanému uplácení se ukázalo, že by o něco převážili ti, kdo by znovu neupláceli. Jako důvod, proč lidé uplácejí, se až příliš často objevuje, že to považují za slušnost nebo že chtějí úředníkovi poděkovat, že se postaral. Hned vzápětí jsou důvody, že je to od nich úředníkem přímo požadováno nebo alespoň naznačeno. Následují nepřímé náznaky nebo setrvačnost, ale do určité míry se objevila i možnost, že chtějí úředníka donutit, aby jednal v jejich zájmu. Z opatření, která by měla být proti úplatkářství uplatněna, převažují tresty, postihy a kontrola. Teprve za nimi jsou kvalitativní prvky jako výběr a morální kodexy. Kolem tří pětin souhlasí i se stíháním občanů, kteří úplatky dávají, s daňovými a majetkovými příznámi úředníků, více než polovina je i pro uplatnění skrytých pozorovatelů nebo agentů provokatérů. Pouze návrh na řešení pomocí zvýšení platů úředníků se nesetkal se souhlasem ani u poloviny lidí. Třetina lidí neví, co by udělali, kdyby se osobně

setkali s úplatkářstvím při jednáních na úřadech. Další pětina by o tom mlčela, čtvrtina by to řekla jen svým příbuzným a přátelům. Jen 16 % tvrdí, že by si stěžovali na institucích, kde k tomu došlo, 7 % by to oznámilo anonymně na policii a pouhá 3 % by to oznámila na policii a šla svědčit k soudu.¹⁷³

Z výzkumů agentur se přímo nebo nepřímo dotýkají kriminality následující okruhy otázek. Nepřímo souvisejí s kriminalitou názory obyvatelstva na *spokojenost s politickou, případně ekonomickou situací, hodnocení životní úrovně celé země i vlastní domácnosti.* Tato témata souvisejí s kriminalitou dosti vzdáleně: bylo by možné například předpokládat, že nespokojení lidé – zvláště jsou-li nespokojeni oprávněně – se nebudou příliš ztotožňovat s opatřeními, které stát realizuje a naopak, že lidé spokojení budou více podporovat opatření k zajištění veřejného pořádku. Nespokojenost by tak mohla být kriminogenním faktorem a naopak, zvyšování kvality života by mohlo být významným prvkem sociální prevence. Hypotézy tohoto druhu však nejsou zcela jednoznačné: například porovnáním míry spokojenosti a postoje k některým opatřením bylo zjištěno, že lidé nespokojení s politickou situací – (a těch je stále nejméně tříčtvrtinová většina) – požadují opatření proti korupci a omezování kriminality.¹⁷⁴ Poměrně obecné je i šetření, které se týká **naléhavosti problémů k řešení. Od roku 1992 se na prvním místě mezi problémy objevovala kriminalita, od roku 1995 se dostala na přední místa také korupce a organizovaný zločin, v roce 2005 hospodářská kriminalita. Jen výjimečně se na první místo dostala nějaká jiná oblast. Veřejnost citlivě reaguje i na problémy nezaměstnanosti a zdravotnictví. Kriminologové si občas kladou otázku, zda zvyšující se podíl nezaměstnaných vede nebo by mohl vésti ke zvýšené kriminalitě. Určitý signál o tom, že by mohla mezi těmito jevy být souvislost, ukazuje porovnání, které uvedl na semináři k prognózování kriminality pořádaném Akademií policejního sboru v Bratislavě v roce 2009 v Omšení pracovník Policejní akademie ČR Z. Kovařík. Výsledek nemůžeme příliš zobecňovat, protože ukazuje jen na souvislost růstu nezaměstnanosti a krádeží v pohostinství (viz Graf č. 1).**

Naproti tomu v oblasti organizovaného zločinu se v rámci České republiky neprokázalo, že by zvyšující se počty nezaměstnaných nasměrovaly některé z nich k zapojení do organizovaných zločineckých struktur, tak jak je tomu například u ruských nebo

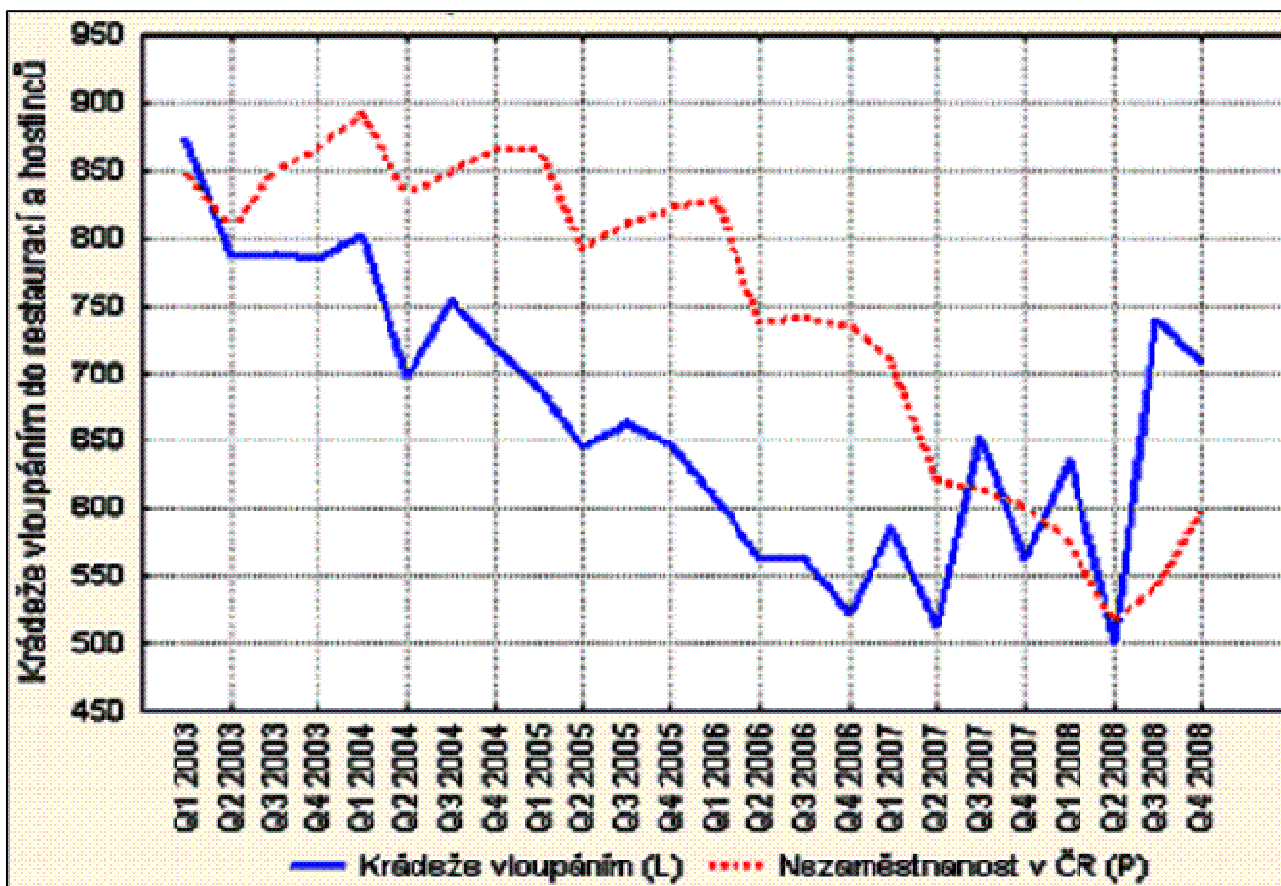
¹⁷³ Cejp, M. Od obecného pojetí k některým dílčím poznatkům z výzkumu veřejného mínění o korupci ve státní správě. Rukopis dosud nepublikovaného článku, 2011.

¹⁷⁴ Purkrábek, M. Občan a veřejná politika. In *Veřejná politika a její aktéři*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 1996, s. 24.

ukrajinských skupin. Dochází pouze k tomu, že někdy jsou někteří bezdomovci zneužíváni jako tzv. „bílí koně“.

Graf č. 1:

Porovnání vývoje nezaměstnanosti a krádeží vzloupáním do restaurací a hostinců v ČR¹⁷⁵

Častým tématem výzkumů realizovaných Centrem pro výzkum veřejného mínění je zjišťování důvěry k institucím. Pravidelně se zjišťuje míra důvěry prezidentovi, vládě, poslanecké sněmovně, senátu, krajským zastupitelstvím, obecním zastupitelstvím, armádě, BIS, médiím, ombudsmanovi, odborům, církvím, občas i bankám, bezpečnostním agenturám, penzijním fondům, pojišťovnám, cestovním kancelářím. Hlavně je pravidelně zjišťována důvěra policii a soudům. Důvěru k Policii ČR vyjadřuje v období od roku 1990 do současnosti mezi 25 % a 58 % občanů – nejnižší byla mezi lety 1995 - 1998. Oproti tomu důvěra v policii v místě bydliště je vyšší, po roce 2000 se pohybuje mezi 55 % - 65 %.

¹⁷⁵ Kovařík, Z. Scénáře vývoje vybraných ukazatelů kriminality a nezaměstnanosti v České a Slovenské republice. In *Aktuálne problémy kriminologickej prognostiky VI* (sborník ze stálého mezinárodního semináře). Bratislava: Akadémia policajného zboru, 2010.

Nepříznivé je, že důvěra v soudy je mnohem nižší než důvěra v polici. Mezi lety 1990 a současností se pohybovala mezi 25 % a 45 %.

Při přípravě programů prevence kriminality jsou prostřednictvím výzkumů veřejného mínění často zkoumány **obavy z kriminality**. V celostátním měřítku i v místních podmínkách je zkoumáno, zda se lidé bojí doma ve dne (v České republice se bojí doma ve dne téměř 10 %), doma v noci (v České republice se bojí doma v noci téměř 20 %), mimo domov ve dne (v České republice se bojí mimo domov ve dne necelých 10 %), mimo domov po setmění (v České republice se bojí mimo domov v noci necelých 40 %). Jako většina údajů z výzkumů veřejného mínění mají i tyto určitou signální funkci, nelze je však přeceňovat, protože nevíme, jak pocit obavy vzniká a jak je u koho pociťován.

Oblastí, kde zkoumání veřejného mínění má své opodstatnění, jsou výše zmíněné **viktimitizační výzkumy**. Jestliže v této části hovoříme o výzkumech CVVM, můžeme porovnat některé výsledky IKSP a CVVM.

Tabulka č. 3:

Viktimizace vybranými trestnými činy v letech 1996 - 2005

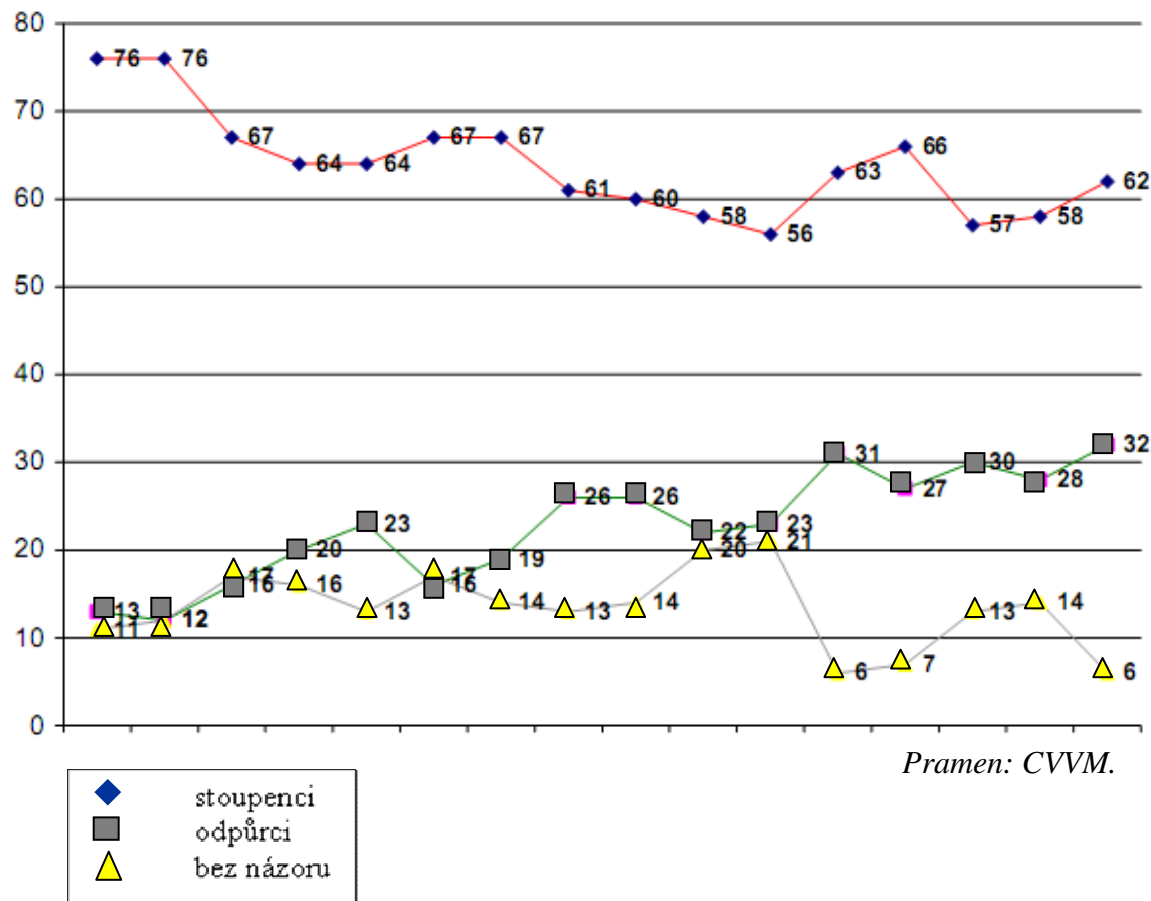
	IKSP	IKSP	CVVM	IKSP
	1996	2000	2002	2005
	ČR	Praha	ČR	ČR
Krádež auta	7	3,8	6	4,5
Krádež věcí z auta	28	56	17	17
Auto poškozeno	21	35	–	–
Krádež motocyklu, skútru, mopedu	8	12	–	–
Krádež jízdního kola	23	23	–	–
Vloupání do obydlí (včetně sklepů)	6	24	7	9
Násilné loupežné přepadení	6	4,5	–	3
Krádež osobních věcí	25	32	26	17
Fyzické napadení	6	14	7	4
Sexuální delikty (dot. jen ženy)	7	8	4	–
Úplatkářství	–	8	–	11

Doplňující údaje z agentur můžeme též uvést k – rovněž zmiňované – problematice **postojů veřejnosti k trestu**. Zde je pravidelně zjišťován názor na **trest smrti**. Podle dlouhodobých tabulek patřily k jeho zastáncům v první polovině 90. let 3/4 lidí v České republice, ve druhé polovině 90. let to byla 1/3. Po roce 2000 se počet zastánců

pohyboval mezi 60 % - 55 %. Počty zastánců trestu smrti postupně klesají, stále je však více než polovina lidí toho názoru, že by měl existovat. Ve výzkumech veřejného mínění jsou zjišťovány i argumenty těch, kdo jsou pro trest smrti a těch, kdo jsou proti.

Graf č. 2:

Stoupenci versus odpůrci trestu smrti: časová řada 1992 - 2008 (v %)

Obecnější problematice trestu se výzkumy veřejného mínění téměř nevěnují. Pouze ve výzkumu CVVM z března 2003 jsme zaznamenali otázku, v níž dotázaní navrhovali, jakou trestní sazbou by potrestali: krádež více než 1 000 000 Kč (10 % – 21 a více let), úmyslné zranění dospělého člověka (14 % – 21 a více let, 1 % trest smrti), znásilnění (13 % – 21 a více let, 3 % trest smrti), zavinění autonehody s usmrcením v opilosti (21 % – 21 a více let, 3 % trest smrti), vraždu (43 % – 21 a více let, 33 % trest smrti). Sem patří i výše zmíněné výzkumy, které se realizovaly ve Výzkumném ústavu kriminologickém v sedmdesátých letech¹⁷⁶.

¹⁷⁶ Kvasnička, V., Tomin, M., Vacek, L. *Veřejné mínění o kriminalitě II.* Praha: VÚK, 1973.; Kvasnička, V., Tomin, M. *Veřejné mínění o kriminalitě III.* Praha: VÚK, 1975.

Čas od času jsou zjišťovány názory veřejnosti týkající se **snížení hranice trestní odpovědnosti**. Naprostá většina dotázaných (70 – 85 %) je pro snížení hranice na 14 let. Přitom 60 % je toho názoru, že snížení by se mělo vztahovat na všechny trestné činy, 40 % si myslí, že pouze na závažné. Problém vyžaduje odbornou analýzu, nicméně veřejné mínění přináší – stejně jako v řadě jiných oblastí – určitou informaci, která by měla i při odborných analýzách být brána v potaz. Občas se realizují i výzkumy postojů k rasové nesnášenlivosti, postoje k cizincům, k **Romům**. Jako zpětnou vazbu lze využít i některé výzkumy postojů k různým **kampaním**. Prostřednictvím výzkumů veřejného mínění jsou zjišťovány postoje k **drogám** a drogové závislosti, problematické je však zjišťovat touto cestou počty konzumentů či závislých. V tomto směru si nemůžeme být jisti, do jaké míry odpovídají respondenti pravdivě. Podobně je čas od času zjišťováno prostřednictvím výzkumů veřejného mínění i **vlastnictví střelné zbraně**. Zde se mohou naopak objevit i někteří vlastníci, kteří nejsou evidováni, nevíme však, do jaké míry dochází k přiznání nelegálního vlastnictví. Porovnání výsledků výzkumu s oficiálními statistikami však může mnohé naznačit.

Výzkumy veřejného mínění lze využít i při zjišťování postojů ke **korupci**. Lze se například tázat, co občané zařazují do korupce, zda může docházet i ke korupčnímu nátlaku ze strany občana, jaké korupční jednání je tolerované, jaká je míra nevyhnutelnosti, do jaké míry občané korupční jednání odsuzují, co považují občané za závažnou korupci, co za banální, jak může korupce škodit společnosti. Lze zjišťovat i názor na možné příčiny korupce ve veřejném sektoru a na účinnost protikorupčních opatření. Poněkud spornější je zjišťování názoru na to, ve kterých oblastech společenského života se korupce nejčastěji vyskytuje. Tam záleží na tom, jakou osobní zkušenost dotázaný má či nemá. Podobně lze zpochybnit i dotazy na osobní zkušenost. Ne každý se přizná, že on sám se korupčního jednání dopustil.

Prostřednictvím výzkumů veřejného mínění probíhají opakované **výzkumy korupčního klimatu**. Například v roce 1998 a 1999 se uskutečnila tři reprezentativní šetření. První, realizované v lednu 1998, bylo zaměřené hlavně na analýzu rozsahu fenoménu korupce a síly korupčního klimatu. Druhé, realizované v dubnu 1998, bylo zaměřeno na srovnání tehdy současné situace se situací vnímání korupce před rokem 1990. Třetí reprezentativní šetření,

kteří se uskutečnilo v červnu 1999, se orientovalo hlavně na otázky korupčního vzdoru obyvatelstva České republiky.¹⁷⁷

Transparency International, která každoročně zkoumá mezi úředníky veřejné správy, politiky a podnikateli ve 180-ti zemích **index vnímání korupce**, provádí občas i výzkum veřejného mínění pomocí tzv. **Globálního barometru korupce**. Tento typ výzkumu se zaměřuje na názory veřejnosti a otázky korupce a zkoumá osobní zkušenosti respondentů s korupčními praktikami. Například v roce 2007 byl takovýto výzkum proveden v 60-ti zemích. V České republice uvedlo 13 % osob (srovnej výše uvedené omnibusové šetření IKSP), že v posledním roce poskytlo úplatek.¹⁷⁸

Kromě standardizovaných rozhovorů, ve kterých je zjišťováno mínění obyvatelstva, mohou probíhat i hlouběji zaměřené rozhovory. V **nestandardizovaných rozhovorech** nejsou předem určeny závazné formulace a pořadí otázek. Interview se přizpůsobuje situaci tak, aby se co nejvíce blížilo přirozenému volnému dialogu. Výzkumník často klade doplňující dotazy typu proč, jak, kdy, s kým, jak jinak apod. Tím se může dostat hlouběji k pochopení postojů, které dotázaný vyjadřuje. Takovýto postup je často využíván při rozhovorech s odborníky (viz expertizy).

V kriminologii je poměrně časté využití **individuálních rozhovorů**. Jejich prostřednictvím lze získávat informace od pracovníků policie, justice a dalších osob, které v souvislosti s výkonem své profese přicházejí se zločinem do kontaktu. Informace o podsvětí je možné získat i na základě rozhovoru se členem nebo členy zločineckých skupin. Jejich odpovědi však mohou být účelově upraveny a nebývají věrohodné. Získání členů kriminální skupiny pro takový rozhovor je problematické, tím spíše pak takových, kteří by byli výmluvní a přemýšliví.

U rozsáhlých mezinárodních šetření OSN a RE týkajících se organizovaného zločinu v jednotlivých zemích bylo vždy požadováno, aby číselná data byla pro ilustraci doplněna konkrétními příběhy. *Například dotazník OSN z roku 1999 k problematice organizovaného*

¹⁷⁷ Frič, P. a kol. *Korupční klima v ČR*. Praha: GfK, 2000, s. 5.

¹⁷⁸ Gřivna, T. Kriminologické aspekty korupce. In O. Novotný, J. Zapletal a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 385.

zločinu (*United Nations Transnational Organized Crime Assessment Form*), který jsme v IKSP vyplňovali za Českou republiku, měl být takto doplněn. Prostřednictvím tzv. **narativních rozhovorů** jsou doplňovány formální a příliš standardizované údaje z dotazníků, ze spisů a jiných písemných dokumentů. Výzkumníci chtějí jejich prostřednictvím získat hlubší a doplňující údaje. Dotazování probíhá většinou formou hloubkového rozhovoru, ale i písemné dotazování je možné a u údajů intimnějšího rázu často i vhodnější.

Příkladem použití narativních rozhovorů může být šetření uskutečněné v roce 2002 a 2003 ve vybraných ženských věznicích¹⁷⁹. V první fázi zde proběhlo dotazníkové šetření. Ve věznici Praha - Řepy bylo rozdáno 43 dotazníků, ve Světlé nad Sázavou 100 dotazníků. Formou narativního dotazování bylo zpovídáno v Řepích 13 dotázaných, ve Světlé 14. Dotazování bylo zaměřeno na:

- ❑ *hodnoty a hodnotovou orientaci delikventních žen,*
- ❑ *postoje k právu a právním institucím,*
- ❑ *hodnocení vězeňských poměrů.*

Prostřednictvím strukturovaných narativních rozhovorů byly při výzkumu korupčního klimatu v České republice zpracovány desítky korupčních příběhů.¹⁸⁰ Rozhovory prováděli studenti Fakulty sociálních věd UK v roce 1998. Pro realizaci rozhovorů byly stanoveny přesné pokyny. Tazatel měl například oslovovat jen ty respondenty, se kterými se znal, aby byla nastolena atmosféra vzájemné důvěry. Základním pravidlem vedení rozhovoru bylo nechat respondenta volně vyložit korupční příběh a pak případně zjišťovat doplňujícími otázkami další podrobnosti. Kromě děje příběhu se respondent vyjadřoval i k sociální charakteristice aktérů příběhu, parametrům korupční transakce (například výši sumy, která byla ve hře), byl zjišťován i jeho postoj ke korupci. Mezi příběhy byla zařazena jak vyprávění o případech, které vycházely z vlastní zkušenosti, tak o těch, které znal respondent z druhé ruky“, rozdíl však bylo třeba přesně označit.

¹⁷⁹ Hungr, P. Ženská kriminalita a hodnotové orientace a postoje k právu delikventních žen – narativní rozhovory. In K. Večerka (ed.), *Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS ve Velkých Karlovicích*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2003, s. 20 - 22.

¹⁸⁰ Frič, P. a kol. *Korupční klima v ČR*. Praha: GfK, 2000, příloha s. 1 - 28.

4.6. Kriminální predikce

Kriminální predikce je **předvídání možného budoucího delikventního jednání jednotlivce**. Předvídání možného budoucího chování jednotlivce nás zajímá především v souvislosti s recidivou. Před propuštěním pachatele z výkonu trestu potřebujeme získat co nejspolehlivější odhad toho, zda se znovu nedopustí trestné činnosti. Jde o stanovení míry pravděpodobnosti budoucí kriminální recidivy.

Individuální predikce kriminálního chování může být zaměřena¹⁸¹:

- na dosud netrestaného jedince = predelikventní prognóza,
- na osobu již trestanou = predikce kriminální recidivy,
- na predikci rizika pachatele či predikci nebezpečnosti.

Podle Marešové¹⁸² jsou metodami kriminální predikce: metoda statistická (obvykle reprezentovaná predikčními tabulkami), metoda klinická (expertizní) a metoda intuitivní. Základem predikce s využitím statistické metody je uplatnění znalosti souhrnu rizikových faktorů, které byly zjištěny jako významné doprovodné znaky kriminálního jednání. Z takových faktorů bývají sestavovány tzv. predikční tabulky. Prostřednictvím takových tabulek je sledována celá řada charakteristik (prediktorů) týkajících se sledované osoby. Jsou to psychické (např. struktura osobnosti), sociální (např. aktuální sociální vazby) nebo výchovné problémy, údaje o počátku a průběhu kriminální kariéry. U osob, které již byly trestány, se hodnotí průběh předchozího trestu a postoj ke spáchanému trestnému činu a vlastnímu zavinění. Mezi prediktory lze zařadit rovněž příliš častou konzumaci alkoholu, drog, promiskuitní sexuální chování, rozpor mezi zjištěnou inteligencí a dosaženým vzděláním, dále i nízkou adaptací na svět práce, příživnický životní styl. Jednotlivé charakteristiky jsou obodovány a z celkového počtu bodů je odvozována míra rizika dalšího možného kriminálního jednání.

Metoda klinická bývá uplatňována v rámci zkoumání osobnosti pachatele při zpracování expertízy pro trestní řízení.

¹⁸¹ Blatníková, Š., Netík, K. *Predikce vývoje pachatele*. Praha: IKSP, 2008.

¹⁸² Marešová, A. Podklad pro Kriminologický slovník. Praha: Policejní akademie ČR. (rukopis-dosud nevydáno).

Metoda intuitivní je individuálním odhadem dalšího chování (jednání) posuzované osoby provedeným zkušeným odborníkem (soudcem, psychiatrem atd.) při stanovení druhu trestu, jeho výměry či jiného opatření, způsobů dalšího zacházení s pachatelem, při individualizaci výkonu trestu a výběru léčebných postupů.

Podrobněji můžeme uvést příklad z výzkumu Š. Blatníkové a K. Netíka zaměřeného na predikci vývoje pachatele. Autoři „na základě studia odborné literatury, vlastních odborných zkušeností a povědomí o evidovaných datech v rámci institucí justice, vybrali – pro potřeby další analýzy – následující proměnné, jakožto prediktory opětovného odsouzení (kriminální recidivy)“¹⁸³:

1. *Pohlaví*
2. *Věk*
3. *Věk pachatele v době prvního odsouzení*
4. *Hlavní trestný čin, za který byl pachatel poprvé odsouzen*
5. *První uložený trest nepodmíněný*
6. *První trestný čin ve spolupachatelství*
7. *První odsouzení za více trestných činů*
8. *Počet odsouzení ve věku 15 – 18 let*
9. *Převládající druh trestné činnosti ve věku 15 – 18 let*
10. *Věk v době posledního odsouzení*
11. *Celkový počet pravomocných odsouzení*
12. *Ukončení posledního VTOS*
13. *Násilí v kriminální anamnéze*
14. *Sexuálně motivovaná trestná činnost v kriminální anamnéze*
15. *Porušení uložené povinnosti („porušení podmínky“ a/nebo § 171 TZ)*
16. *Spolupachatelství v kriminální anamnéze*
17. *Zvlášť rychle vznikající recidiva*
18. *Multirecidiva*
19. *Copas míra*¹⁸⁴
20. *Krádež vloupáním v kriminální anamnéze*

¹⁸³ Blatníková, Š., Netík, K. *Predikce vývoje pachatele*. Praha: IKSP, 2008, s. 109 - 110.

¹⁸⁴ Míra užívaná v predikčním instrumentu OGRS (Offender Group Reconviction Score) ve Velké Británii. „Copas míra“ je vyjádřena zlomkem, kde v čitateli je počet-suma odsouzení/záznamů v opisu RT a ve jmenovateli je uvedena délka kriminální kariéry v letech +10; tedy pachatel s pěti odsouzeními během pěti let (mezi prvním a aktuálním odsouzením) bude mít vyšší „míru odsouzení“ než pachatel s pěti odsouzeními během deseti let. (Blatníková, Š., Netík, K. *Predikce vývoje pachatele*. Praha: IKSP, 2008, s. 112)

„Proměnné pokrývají oblast identifikačních, základních dat (1., 2.), dále údaje týkající se prvního odsouzení (č. 3 až 7), následují informace o případném odsouzení osoby ve věku 15-18 let (č. 8. až 9) a dále údaje k průběhu kriminální kariéry (položka č. 10. – 20.)¹⁸⁵“.

4.7. Selfreport

Selfreport je subjektivní **výpověď** zkoumané osoby **o sobě** formou **sebehodnocení** (vědomé prožívání vlastní sociální pozice) nebo **sebeuposouzení** (představa sebe sama v určité reálné nebo imaginární situaci, či při hypotetických volbách řešení této situace).

Jde buď o výpověď o tom, co si zkoumaná osoba myslí (nebo myslela), jak se cítí (nebo cítila), k čemu se přiklání (nebo přikláněla), jak jedná (nebo jednala) v dané situaci – v případě kriminologického výzkumu většinou kriminálního charakteru – nebo o zprávu o tom, jak proběhlo jednání osoby v konkrétní problémové situaci (většinou jako pachatele, oběti či svědka). Výzkum probíhá buď formou interview s písemným záznamem, nebo formou dotazníku, zkoumaná osoba může rovněž sama sepsat zprávu o problémové situaci. Tato zpráva je pak předmětem obsahové analýzy. Respondenti zůstávají většinou v anonymitě. Pokud máme příliš velké soubory zkoumaných osob, můžeme – stejně jako u řady jiných výzkumů – uplatnit náhodný, vícefázový nebo stratifikovaný výběr. V některých případech lze interview realizovat prostřednictvím rozsáhlého výběrového souboru (1000 - 3000 osob) u celé populace. K rozboru sebehodnocení a sebeuposouzení lze využít též různé autobiografie.

Selfreport má řadu výhod – poskytuje respondentovy přímé pohledy na problematiku, je snadno realizovatelný (data můžeme získat e-mailem, telefonem, pomocí interview, dotazníků, z písemných dokumentů). Prostřednictvím selfreportu můžeme získat dosti podrobné informace o pachatelích, o jejich osobnosti, postojích, vzorcích chování, rodinném zázemí, vztahu ke škole, k práci, o jejich zájmech a hodnotových orientacích. V kriminologii se využívá při zkoumání latentní kriminality nebo při zkoumání účinnosti programů sociální prevence či jako doplněk k datům, která byla získána jinými metodami a technikami.

¹⁸⁵ Blatníková, Š., Netík, K. *Predikce vývoje pachatele*. Praha: IKSP, 2008, s. 109 - 110.

Nevýhodou selfreportu je jeho dosti nízká validita. Dotázaný může úmyslně zkreslovat skutečnosti ve svůj prospěch nebo ve prospěch někoho jiného tak, aby se prezentoval v příznivém světle nebo aby byly zohledněny jeho osobní zájmy. Respondent se může dopouštět chyb, mít zkreslený neobjektivní pohled, může mít sníženou schopnost analyzovat situaci. Vzhledem k tomu, že selfreport je vždy retrospektivní, je validita závislá na tom, do jaké míry si respondent všechny okolnosti pamatuje. Z těchto důvodů se vždy doporučuje kontrolovat výsledky získané introspekci pomocí objektivnějších postupů. Spolehlivější jsou zřejmě kvalitativní údaje o tom, jak respondent situaci prožíval, jak ji s odstupem hodnotí. Očekávání některých badatelů v tom smyslu, že jsou selfreportové výzkumy dostatečně validní a reliabilní¹⁸⁶ a že by mohly doplnit statistiky a odhalit latentní kriminalitu, považují za příliš optimistická. Spíše se přikláním k názoru J. Tomáška, že mají-li vypovídat selfreportingové výzkumy o rozsahu delikventního chování v populaci, podaří se kriminologům dosti snadno získat poměrně velký vzorek ve vzdělávacích institucích, zatímco „studie podchycující latentní kriminalitu mezi dospělou populací jsou naproti tomu spíše ojedinělé“¹⁸⁷. Není ostatně příliš mnoho důvodů, aby dospělý pachatel závažné trestné činnosti sděloval bez svého právního zástupce o vlastní trestné činnosti něco navíc.

*Prostřednictvím selfreportu jsou často zkoumáni studenti škol, obsahově se pak výzkum nejčastěji zaměřuje na šikanu. Například výzkum realizovaný pracovníky Institutu psychologie v Německu se zabýval otázkou násilí na školách u lidí ve věku 15 - 25 let. Jako výzkumné nástroje byly použity dotazníky, selfreporty, psychologické testy a analýza životopisných dat. Ze souboru 1163 studentů se s násilím setkalo: 9 % velmi často, 18 % často, 33 % příležitostně, 33 % zřídka, 7 % nikdy. Podle selfreportů se objevilo 5 % násilníků a 5 % obětí násilí.*¹⁸⁸

Občas se vyskytují i rozsáhlejší výzkumná šetření. Práce na selfreportových studiích delikvence byly pod vedením Střediska výzkumu a dokumentace nizozemského ministerstva spravedlnosti započaty v roce 1990. Výzkumy zahrnuly 12 zemí (Belgie, Anglie a Wales, Finsko, Německo, Řecko, Nizozemsko, Nový Zéland, Severní Irsko, Portugalsko, Španělsko, Švýcarsko, USA). Cílem studie bylo doplnit data z rozsáhlých mezinárodních výzkumů

¹⁸⁶ podle Podané a Buriánka – např. J. P. Clark, L. L. Tiffit, M. J. Hindelang, T. Hirschi, J.G.Weis.

¹⁸⁷ Tomášek, J. *Úvod do kriminologie : Jak studovat zločin*. Praha: Grada, 2010, s. 91 - 92.

¹⁸⁸ Bender, D., Fehn, J., Schulze, V., Lösel, F. Adolescent school bullies in adulthood. : social and personality development from age 15 to 25 years. In *The Stockholm Criminology Symposium 2007. Program and Abstracts*. Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention, 2007. Pp. 76 – 78.

o obětech trestných činů v těch oblastech, kde nelze oběť jednoznačně identifikovat (drogové a alkoholové závislosti). Kromě toho se očekávalo, že tento typ výzkumu může přinést hlubší údaje o příčinách vzniku delikventního chování.¹⁸⁹ Na zmíněný výzkum navázala Selfreportová studie delikvence mládeže v Anglii a Walesu, v Nizozemí a ve Španělsku. Ta se soustředila na analýzu antisociálního a delikventního jednání mladých lidí ve věku od 14 do 21 let. Zaměřila se nejen na delikventní a deviantní jednání, ale i na chování antisociální a takové, které lze označit jako problémové. Konkrétně bylo u mladistvých zjišťováno: záškoláctví, útěky, konzumace alkoholu, opilství, jízda na černo, jízda autem bez řidičského oprávnění, násilí proti předmětům.¹⁹⁰

Mezinárodní výzkum delikvence mládeže, který se v první vlně uskutečnil na počátku 90. let, po roce 2000 pokračoval. Celkem se do něj zapojilo 33 zemí, včetně České republiky, ve které výzkum organizovala Katedra sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.¹⁹¹ Výzkum se zaměřil na žáky šestých, sedmých a osmých tříd. Jeho cílem bylo zjistit prevalence delikventních a problémových forem chování, jakými jsou třeba konzumace alkoholu a drog, různé násilné a majetkové delikty apod., a jejich souvislost se sociálním prostředím i individuálními faktory. V dotazníku respondenti sami vypovídali o delikventních činech, kterých se dopustili. V české verzi byl výzkum ještě doplněn o zjišťování informací o vzdělání rodičů, posouzení důležitosti názorů autorit a výzkum hodnotových orientací.

4.8. Sociometrie

V malých skupinách, jejichž členové se navzájem znají a jsou v bezprostředním styku, můžeme měřit vztah vzájemné přitažlivosti nebo odpudivosti (případně i lhostejnosti) a zjistit tak, jaké je **postavení jednotlivých členů uvnitř dané skupiny** neboli jejich sociometrický status.

Při použití sociometrických technik se jednotlivým členům skupiny kladou jednoduché otázky, jejichž prostřednictvím by měl být měřen stupeň sympatie či antipatie.

¹⁸⁹ Citováno podle Barberet R. et al. *Self-Reported Juvenile Delinquency in England and Wales, The Netherlands and Spain*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, 2004.

¹⁹⁰ Barberet R. et al. *Self-Reported Juvenile Delinquency in England and Wales, The Netherlands and Spain*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, 2004.

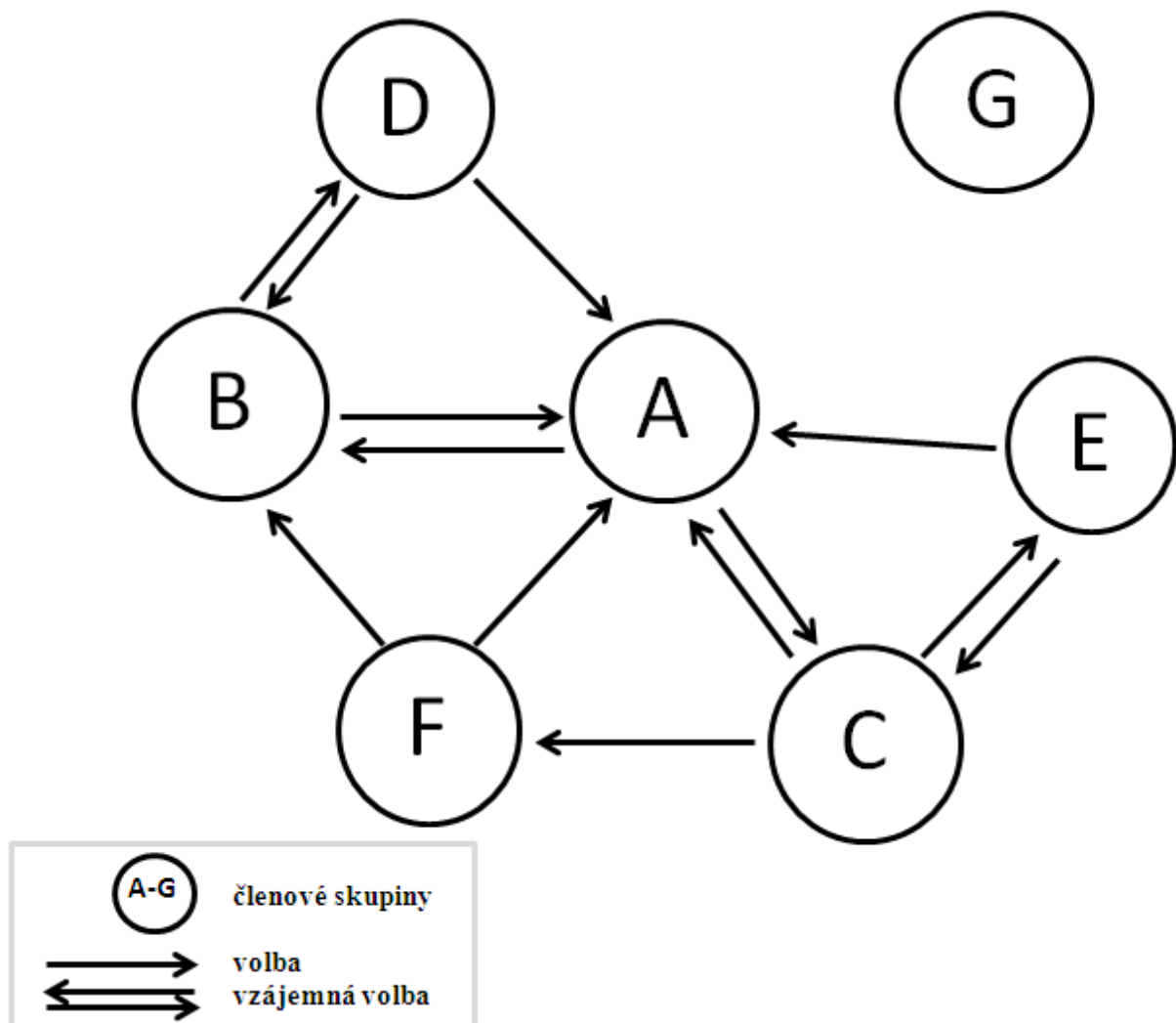
¹⁹¹ Podaná, Z., Buriánek, J. *Česká mládež v perspektivě delikvence*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2007.

Jde např. o otázky typu: s kým byste chtěl spolupracovat při řešení úkolu, s kým byste chtěl strávit dovolenou, koho byste chtěl navštívit, s kým byste se nejvíce pobavil, od koho byste si půjčil větší částku peněz nebo komu byste takovou částku půjčil, s kým byste se poradil. Totéž podobně v záporném smyslu (tj. s kým ne).

Sumarizace výsledků této techniky je znázorněna v **sociogramu**. Sociogram sumarizuje výběry a odmítnutí mezi členy skupiny prostřednictvím geometrických značek, které znázorňují jednotlivé členy skupiny, a šipek, znázorňujících výběry, případně i odmítnutí. V rámci schématu je patrné, kdo je v dané skupině osobou nejvíce vybíranou, s největším počtem pozitivních výběrů, kdo osobou izolovanou, s nejmenším počtem pozitivních výběrů. V případě současného uplatnění negativních výběrů můžeme určit i osobu odmítnutou, to je ta, která má největší počet negativních výběrů. Kromě toho můžeme vytipovat také osoby, které se volí vzájemně, buď dvojice, trojice, nebo i početnější shluky (řetězce). Skupinu též můžeme hodnotit jako celek, například z hlediska integrace.

Schéma č. 3:

Sociogram vzájemných vztahů ve skupině z hlediska kladných voleb

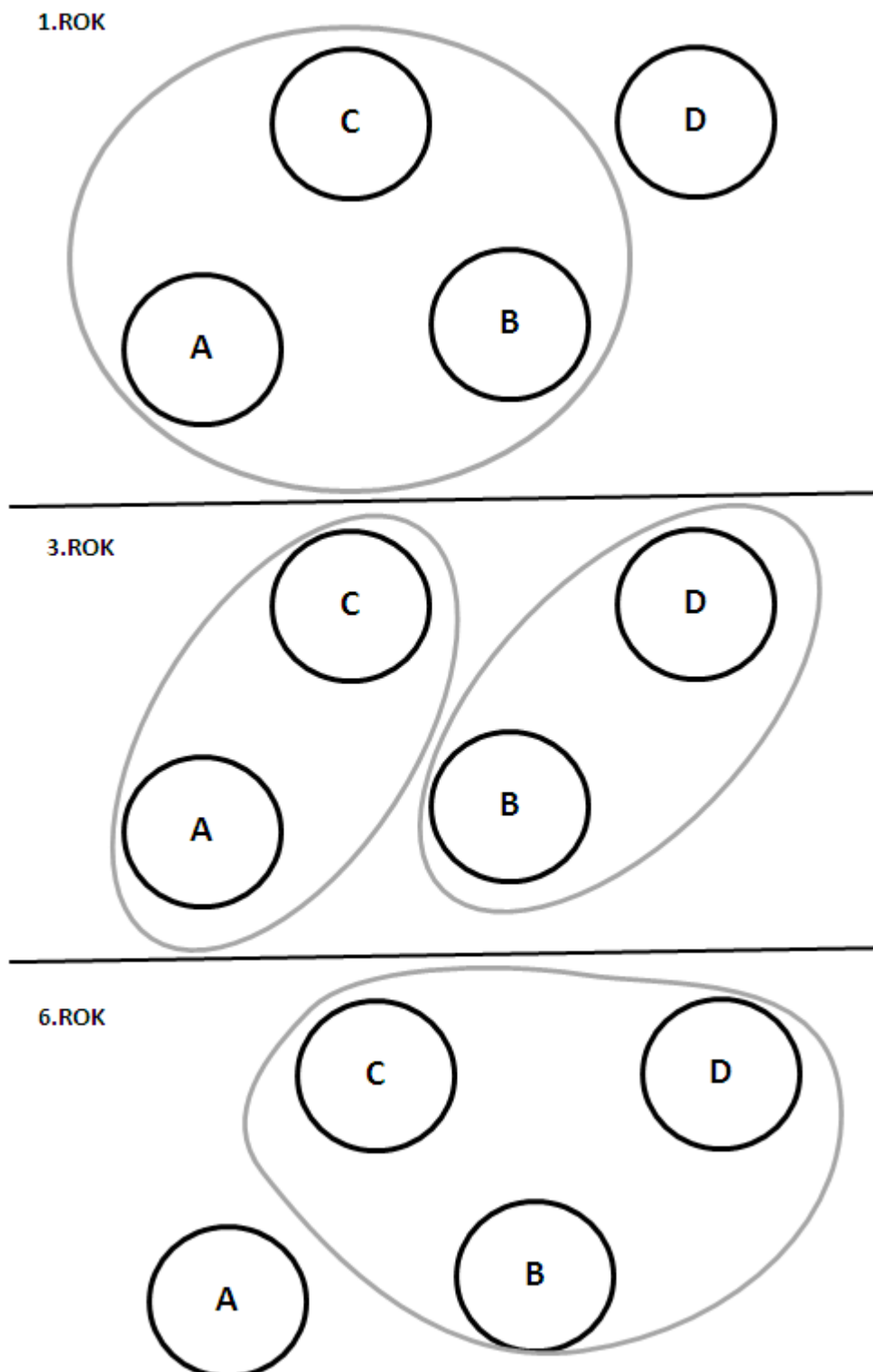

Sledování vztahů ve skupině, která existuje ve stejném složení delší dobu, může probíhat opakovaně v čase.

Jako příklad si uvedeme schematicky znázorněné dlouhodobé sledování, při kterém došlo k zásadnímu obratu ve vztazích. (I to je možné.)

Schéma č. 4:

Změny ve vztazích uvnitř sledované skupiny po třech a dalších třech letech

V oblasti kriminologie je sociometrie aplikována v souvislosti s výzkumy vězeňské populace. Využití se rovněž nabízí při sestavování policejních týmů.

4.9. Analýza časových řad

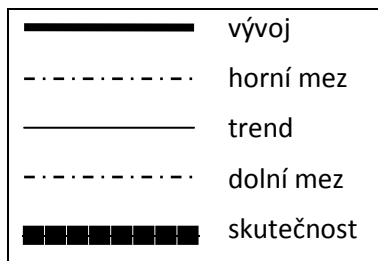
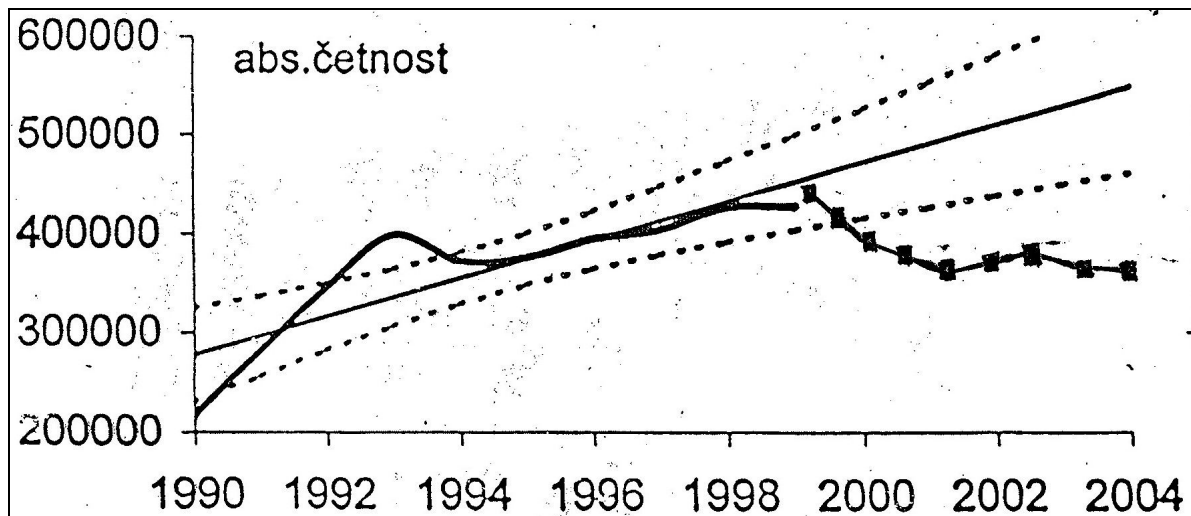
Údaje za určité období lze uspořádat do číselně nebo graficky vyjádřených časových řad. Z nich můžeme vyčíst trendy. Provedeme-li hypotetické prodloužení dosavadního trendu do budoucích let, realizujeme tzv. **extrapolaci**. Platí přitom zásada, že vždy dvě třetiny dosavadního vývoje umožní prodloužit trend o další třetinu. (Jestliže máme tedy zpracovány tendence za dobu dvaceti let, můžeme stanovit pravděpodobný trend na deset let, máme-li ale pouze pětiletou časovou řadu, jsme oprávněni prodloužit křivku pouze na dva a půl roku.) Vzhledem k tomu, že je tento postup relativně jednoduchý a výsledky lze vyjádřit prostřednictvím názorných grafů, bývá někdy nadužíván. Přílišná důvěra k relativně jednoduchým extrapolacím je spojena se značným nebezpečím. Extrapolaci by bylo možné aplikovat jen za předpokladu, že by měl sledovaný proces i v budoucnosti naprosto stejné podmínky, které ovlivňovaly jeho vývoj v minulosti, a že síla i směr jejich působení by byly zachovány. Stejně tak je nutné pozorně posoudit, o čem údaje vypovídají, co je a co není do nich zahrnuto. Extrapolační křivky jsou pro výzkumníka pouze pomocným materiálem a lze je použít pouze jako východisko k dalším úvahám, probíhající kupříkladu za účasti expertů.

*V IKSP jsme v rámci prognózy zpracovali **regresní a autoregresní analýzy** vývoje.¹⁹² Jako vstupní informaci jsme použili známou časovou řadu o výskytu zjištěné kriminality. Měli jsme k dispozici data od roku 1990 do roku 1999, mohli jsme tedy prodloužit nejvýše o třetinu, tedy do roku 2004. V grafu č. 3 je prodloužená řada, získaná prostřednictvím regresní analýzy, konfrontována se skutečným vývojem. U autoregresní křivky – při které se větší váha přikládá vývoji v posledních letech (graf č. 4) – není rozdíl tak velký, ale je také. I když nemůžeme porovnávat absolutně, protože zde hraje roli celá řada dalších okolností – například zvýšení hranice trestnosti u majetkové kriminality z 2000 Kč na 5000 Kč – prognóza se od skutečnosti dosti liší. Reálný vývoj kriminality nebyl tak vzestupný, jak se očekávalo.*

¹⁹² Cejp, M. a kol. *Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2001.

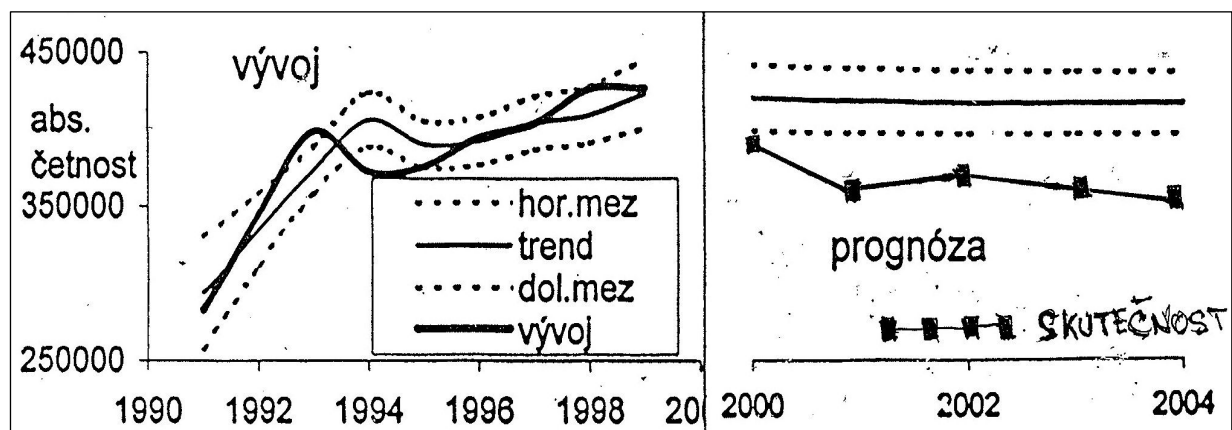
Graf č. 3:

Regresní křivka vývoje kriminality a porovnání se skutečným stavem

Graf č. 4:

Autoregresní křivka vývoje kriminality a porovnání se skutečným stavem

4.10. Expertní šetření

Expertizy jsou založeny na **řízené diskusi renomovaných odborníků**. Tato diskuse probíhá buď verbálně mezi experty shromážděnými ve stejném okamžiku na stejném místě – uskutečňuje se tedy přímo (brainstorming, kulatý stůl, ohniskové skupiny), nebo písemně, kdy experti odpovídají na otázky v dotazníku (delfská technika, brainwriting, expertní dotazník) nebo zpracovávají k danému okruhu studie (individuální expertízy). Vychází se přitom z předpokladu, že významní specialisté jsou schopni analyzovat hlavní problémy svého oboru, uvést argumenty pro a proti, formulovat návrhy na řešení a vyslovit předpovědi. Z těchto důvodů bývají expertní metody používány v oblasti prognostiky, jejich použití je však možné i při vstupních rozhovorech k dané problematice nebo jako doplněk ke zjištěným datům a jejich analýze. Hlavním účelem je vyslovit nebo napsat **nápady, návrhy na řešení, argumenty**. Není nutné, aby experti došli ke shodě. Výsledkem expertizy může být jak to, na čem se všichni shodli, tak rozličná škála názorů.

Problémem je výběr odborníků pro dotazování. Na rozdíl od dotazování širšího okruhu respondentů nebo od řízených rozhovorů zde nejde o to, aby výběrový soubor reprezentoval všechny členy širší zkoumané skupiny. Ve výzkumu jde většinou o specifické okruhy problémů, takže vůbec nemůžeme za základní soubor považovat veškeré obyvatelstvo ale ani celé profesní skupiny, jako soudce, státní zástupce, pracovníky vězeňské služby a podobně. Musíme najít renomované odborníky, kteří se daným problémem zabývají a jsou schopni poskytnout kvalifikované odpovědi. K rozšíření souboru odborníků můžeme využít i tzv. nabalování nebo princip sněhové koule, kdy námi vybraní nebo nám doporučení odborníci navrhnou další kolegy, které oni sami považují za kapacity ve svém oboru. Použití expertních metod je organizačně poměrně nenáročné. Rozsah panelu dotazovaných nemusí být velký, pro jeden okruh problémů postačí **15 - 25 osob**, u „kulatého stolu“ kolem pěti. Rozsáhlejší soubory se ukázaly jako neefektivní, ve výsledcích nepřinesly žádné další inovace.

Při aplikaci musíme mít stále na paměti, že v rámci expertíz se pohybujeme na úrovni odhadů, tj. pouze pravděpodobných modelů kriminální scény a možných společenských vlivů. Experti se mohou mýlit. Možnost omylu je sice eliminována tím, že se k problému vyjadřuje i několik odborníků, z nichž většina by se mýlit neměla, problém však může být tak složitý, že i všeobecné pomýlení nebo ovlivnění silně zakořeněným postojem je teoreticky možné.

Někdy také mohou odborníci buď vědomě, nebo neúmyslně, prosazovat zájmy skupiny, jejímiž jsou členy. Proto je vhodné konfrontovat názory členů různých skupin, například policistů, státních zástupců. Výsledné názory expertů mohou být více nebo méně shodné se skutečností. Výzkumník si musí však být stále vědom toho, že – byť by se shodli odborníci na něčem zcela jednoznačně – nemusí to znamenat, že tomu tak skutečně je. Výsledky expertních šetření nemůžeme zásadně prezentovat jako odraz skutečného stavu, ale pouze jako názor přesně definované skupiny odborníků na tento stav.

V souvislosti s tím je nutné dbát na míru způsobilosti dotázaných expertů v dané problematice. V tomto směru se doporučuje stanovit **index kompetentnosti**, který může mít dvě podoby. Buď se určí na základě objektivních ukazatelů, vypovídajících o dotázaném expertovi – například počtem publikací nebo posudků, expertíz, účastí v komisích a dalších ukazatelů, nebo subjektivně – tím, že expert sám u každé otázky stanoví, do jaké míry se cítí kompetentní k jejímu zodpovězení nebo do jaké míry jsou spolehlivá data, ze kterých vychází. Nejlepší je kombinace obou ukazatelů. Ta se vyjádří určitým číslem, jímž se pak váží meritorní otázky. Kompetentnější odpověď je potom hodnocena větším počtem bodů (má větší váhu než výpověď, která je méně kompetentní).

Například při výzkumu OSN z roku 1999 (United Nations Transnational Organized Crime Assessment Form), který jsme v IKSP vyplňovali za Českou republiku a který se týkal toho, jak v jednotlivých zemích ohrožuje organizovaný zločin politický, ekonomický, správní a právní systém a další společenské struktury, byli experti z jednotlivých zemí požádáni, aby u každé otázky vyjádřili číslem 3 (High Confidence), pokud vycházejí z nesporných fakt (statistik, vyšetřovacích a soudních spisů apod.), číslem 2 (Medium Confidence), pokud vycházejí z kvalifikovaných odhadů (například expertů), číslem 1 (Low Confidence), pokud jde pouze o jejich osobní názor.

Považujeme za nutné upozornit i na to, že expertízy jsou převážně kvalitativním typem šetření: experti většinou formulují názory, postoje, argumenty – vyjadřují se tedy verbálně. Pokud jsou odpovědi expertů zpracovávány i v kvantitativní podobě, jde vždy spíše o vyjádření názorů a celkových trendů, v nichž číselný údaj nelze chápat absolutně, ale pouze jako prostředek k zachycení struktury a vývojového trendu.

Dotazování expertů je využíváno tam, kde bádání o předmětu zkoumání je v počátcích a znalosti jsou zatím malé, nebo tam, kde se pohybujeme v oblasti náznaku vizí budoucího vývoje. V kriminologii, kde dosti často není možné použít výzkumné metody a techniky, při kterých by docházelo k přímému kontaktu s kriminálním prostředím, je dotazování příslušných expertů, kteří tyto přímé poznatky mají, dosti významným zdrojem poznání. Při výzkumu kriminality jsou některé údaje buď nedostupné, nebo k nim má přístup pouze omezený okruh osob. Naprosto nezbytné je tehdy, jestliže poznatky z terénu nebo i údaje ze spisů znají pouze experti a nikdo jiný. Expertní šetření je téměř vždy chápáno jako doplňkové vzhledem k dalším možnostem a využíváme ho proto, že některé skutečnosti nebylo možné zjistit jinak, než prostřednictvím expertů.

Po obecném úvodu k expertním technikám budeme charakterizovat specifika jednotlivých postupů.

Brainstorming je založen na uvolněném a tvořivém generování nápadů, argumentů a návrhů na řešení, vycházejících z bezprostřední výměny názorů mezi vybranými experty zařazenými do diskusního panelu. Optimální počet účastníků je 15 - 25. V úvodu je nutné přesně vymezit předmět, o němž se bude jednat. Členové panelu by neměli usilovat o popření názoru protivníka, ale o jeho rozvinutí. Vyslovené názory a argumenty se zásadně nevyvracejí, ale každá další myšlenka by měla rozvíjet předchozí, jak do šířky záběru, tak do hloubky zamyšlení. To, že se jednotliví experti vzájemně „slyší“ má mít inspirativní účinek. Průběh diskuse může být se souhlasem účastníků zaznamenáván na magnetofon. Záznam však často bývá příliš obsáhlý a náročný na zpracování, takže se osvědčilo, když moderátor shrnul vždy po ukončení dílčího tématu hlavní myšlenky a požádal účastníky o vyjádření souhlasu či doplnění shrnutého. Uzavření problému by nemělo být uspěchané, šanci by měly dostat další a další nápady. Nevýhodou této metody je, že ústní vyjádření bývá většinou povrchnější, méně přesné a méně odpovědné než vyjádření písemné.

Při zjišťování zkušeností s fungováním preventivního systému v lokalitě a názorů na účinnost jednotlivých typů preventivních projektů¹⁹³ bylo kromě dotazníku pro okruh expertů, jimiž byli manažeři prevence jednotlivých měst, uplatněn i brainstorming. Brainstorming manažerů prevence navázal na výsledky dotazníkového šetření a byl jakousi

¹⁹³ Večerka, K., Holas, J. *Účinnost preventivní práce*. Praha: IKSP, 2001.

kombinací brainwritingu a brainstormingu. Při aplikaci brainwritingu se shromáždění manažeři nejprve vyjádřili písemně (anonymně) k vytypovaným oblastem situační prevence, které by měly být rozebrány podrobněji. Následně byly listy papíru s jejich názory vybrány a znovu náhodně rozdány. Každý se tedy mohl vyslovit k názoru svého (anonymního) kolegy. Toto poté proběhlo ještě jednou. V této fázi šlo stále o určitou variantu brainwritingu. Pomocí této „písemné diskuse“ bylo shromážděno cca 200 názorů, postřehů a poznámek ke každému z témat. Následně pak proběhl brainstorming, ve kterém byla formou moderované diskuse probírána nejen vybraná témata, ale i řada souvisejících témat. Účastníci sdělovali své osobní zkušenosti s různými typy programů, které byly uskutečňovány v jejich městě; především byl kladen důraz na problémy, s nimiž je praktická aplikace spojena. Z diskuse byl pořizován zvukový záznam.

Diskusi u **kulatého stolu (round table)** lze použít zejména jako východisko k formulaci problémů, spojených s určitou, dosud nepříliš probádanou oblastí. Pro každý specifický okruh můžeme vytvořit několik nevelkých, speciálně zaměřených skupin odborníků (každou do 5 osob). Pojednávané téma má být přesně ohraničené, nápady by se měly rozvádět. Jako vstup do diskuse mohou být shrnuta známá data (statistiky, časové řady, stávající opatření, normy apod.).

*Při zpracovávání prognózy kriminality jsme využili metodu „**round-table**“ (kulatý stůl) tak, že jsme expertům v malých skupinách, zaměřených na vybrané druhy kriminality, předložili vstupní data a požádali je o jejich názor na budoucí vývoj a o zdůvodnění vzestupů či poklesů. Takto byly konkrétně zpracovány kapitoly o obecné kriminalitě, majetkové, násilné a mravnostní kriminalitě.¹⁹⁴*

Při výzkumu, který byl zaměřen na hodnocení navrhovaného institutu zabezpečovací detence, využili řešitelé, kromě jiných pramenů, dosti významně i osobní a korespondenční konzultace a také expertní šetření formou kulatého stolu. Řízené diskuse se v roce 2004 zúčastnilo osm odborníků z oblasti psychiatrie, sexuologie, vězeňství a občanských práv.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Marešová, A. Obecná kriminalita (kap. 6, s. 36 - 43), Majetková kriminalita (kap. 7, s. 44 - 46), Vývoj násilné a mravnostní trestné činnosti. (kap. 8, s. 47 - 67). In M. Cejp, *Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2001.

¹⁹⁵ Zeman, P., Přesličková, H., Tomášek, J. Institut zabezpečovací detence. In *Vybrané problémy sankční politiky*. Praha: IKSP, 2005.

Když například v Transparency International probíhalo v roce 2002 vstupní šetření k problematice transparentnosti justice, byly k diskusi postupně svolány malé skupiny, čítající kolem pěti členů. Jednotlivé skupiny byly složeny z pracovníků Ministerstva spravedlnosti, soudců, státních zástupců, advokátů a posléze i ze soudních znalců. Experti z každé skupiny se odděleně od ostatních skupin vyjadřovali k otázce, kde jsou v systému justice ohrožená místa a jakým způsobem by případně mohla být zneužita.¹⁹⁶

Takzvané „**ohniskové skupiny**“ (**focus groups**) bývají rozsáhlejší (15 - 25 členů), sdružují odborníky z různých oborů. Odborníci mají k dispozici příslušnou dokumentaci nebo se vyjadřují k výsledkům výzkumu a navrhují opatření. Pojednávané téma má být přesně ohraničené, ne příliš široké, diskuse má být zaměřená na vybraný problém. Ten má být pojednán jak do hloubky, tak v co nejširších souvislostech. Návrhy na opatření tak nehledá a neformuluje výzkumník sám, ale postupuje interaktivně – ve spolupráci s odborníky i praxe v dané oblasti.

Takto například v roce 2001 předložili pracovníci Transparency International k diskusi výsledky výzkumu Korupce v Policii ČR¹⁹⁷ vedoucím pracovníkům z resortů vnitra, spravedlnosti, financí a požádali je, aby se pokusili navrhnout opatření, která by vedla k odstranění zjištěných nedostatků.

Delfská metoda. Písemnou variantou brainstormingu je delfská metoda. (V našem pojetí bychom ji měli označovat za techniku.) Při aplikaci delfské techniky nahrazujeme přímou diskusi písemným dotazováním, které probíhá prostřednictvím dotazníků. Dotazování se koná v několika kolech, přičemž výsledky každého kola jsou průběžně vyhodnocovány a účastníci jsou o nich informováni. Takto se dozvídají názory ostatních a v dalších kolech pak svoje názory korigují nebo zdůvodňují svá odlišná stanoviska. Tím se písemné vyjadřování, probíhající „na dálku“, přibližuje bezprostřední diskusi. Diskuse by měla plnit svoji inspirativní roli tím, že díky zprostředkované zpětné vazbě, zajištěné opakováním dotazníků, by se měli účastníci vzájemně „slyšet“, i když nejsou shromážděni na jednom místě a každý naopak osaměle sleduje názory ostatních, které mu zprostředkovává badatel. Někdy se ukazuje jako potřebné uspořádat místo posledního kola písemného dotazování

¹⁹⁶ Štička, M. *Projekt transparentnost české justice*. Závěrečné shrnutí výstupů z pracovních seminářů. Interní materiál Transparency International, 2002.

¹⁹⁷ Frič, P. *Korupce v Policii ČR*. Praha: Transparency International, 2000.

přímou diskusi, v níž jsou vyjasňovány otázky, které se ukázaly jako nejsložitější. Znovu však připomínáme, že oslovení experti nemusejí nakonec dospět ke shodě. I to, že existují různá, často rozporná stanoviska, může být pro uživatele výsledků užitečná informace. Zvláště tehdy, když experti svoje názory důkladně zdůvodní.

Delfskou technikou jsme v roce 1993 v IKSP začali původně zkoumat organizovaný zločin. Vzhledem k tomu, že výzkum pak probíhal každoročně, ukázalo se vícekolové dotazování jako příliš zdlouhavé a experty neúměrně zatěžovalo. U každého kola byl nutný určitý čas na přípravu, průběh, zpracování a znovu obeslání dotazovaných. Jedno kolo tak zabralo 6 - 8 týdnů, při vícekolovém dotazování to pak znamenalo ztrátu přinejmenším jednoho čtvrtletí, případně i půl roku. Kromě toho obsahově nepřinášela další kola téměř žádné nové poznatky. To však neznamena, že prvotní výsledky by nebylo možné prohloubit dalším dotazováním expertů, ve kterém by svoje vyjádření zdůvodnili, podrobněji vysvětlili a uvedli v širších souvislostech. Vzhledem k tomu, že i u organizovaného zločinu šlo především o expertní dotazníky, uvedeme tato šetření v souvislosti s touto technikou.

Expertní dotazníky. Na rozdíl od dotazníků, jejichž prostřednictvím zjišťujeme názory, postoje, argumenty určité skupiny osob na otázky obecnějšího charakteru, je smyslem dotazování expertů zjistit specifické informace v oblasti, na kterou jsou právě oni specializováni. Takto se můžeme dostat k informacím jinak nedostupným, které nejsou nikde zveřejňovány, ale o nichž ví pouze dotazovaný odborník z vlastní zkušenosti. Pokud by šlo o skutečnosti utajované, je na něm, aby posoudil a rozhodl, co může sdělit a jakým způsobem tak může učinit. Může třeba uvést informace o průběhu konkrétního trestného činu, aniž by jmenoval osoby, nebo může použít některé informace z neuzavřených trestních spisů, které nepodléhají utajení. (Zatímco výzkumník nemůže mít tyto podklady k dispozici, protože by se tak dostal i k informacím, ke kterým by v dané fázi vyšetřování mít přístup neměl.) Expert může také svoje konkrétní poznatky zobecňovat, i když hlavní fáze zobecňování náleží spíše výzkumníkovi, který má k dispozici výpovědi i několika desítek odborníků. (Při vícekolovém dotazování prováděném delfskou technikou se o souhrn těchto informací s oslovenými odborníky dělí. I proto je možné delfskou techniku považovat za ideálnější způsob zapojení expertů.) Kromě sdělování nedostupných informací mohou experti rovněž zaujímat stanoviska k problémům, na které jsou renomovanými odborníky a mohou navrhnout způsob

řešení. Mohou též plnit roli zpětnovazební a posuzovat, zda problémy jsou řešeny dobře nebo špatně, případně mohou navrhnout i modifikace.

Od roku 1993 do současnosti tvoří expertní šetření jeden z nejvýznamnějších zdrojů poznatků o organizovaném zločinu v České republice.¹⁹⁸ Tuto oblast nelze efektivně zkoumat metodami a technikami, při kterých by docházelo k přímému kontaktu výzkumného pracovníka s kriminálním prostředím.¹⁹⁹ V našich podmínkách je o organizovaném zločinu zatím k dispozici velice málo uzavřených vyšetřovacích a soudních spisů, v důsledku toho existuje pouze omezená statistika. Systematické dotazování těch odborníků, kteří se problematikou organizovaného zločinu profesně zabývají, se proto ukázalo jako relativně nejschůdnější cesta k získávání nepřímých informací - kvalifikovaných odhadů. Takto bylo v letech 1993 - 2010 dotazováno 20 - 30 vedoucích pracovníků speciálních útvarů Policie ČR, specializovaných na odhalování nebo vyšetřování organizovaného zločinu. (Od roku 1993 do roku 2010 se zatím uskutečnilo XVII opakovaných expertíz. XVIII. právě probíhá.)

Expertízy se opakovaně zaměřují na základní kvantitativní údaje, vypovídající o struktuře zločineckých skupin působících na území České republiky a o skladbě jejich zločineckých, případně i podpůrných aktivit. K základním kvantitativním údajům patří data o stupni rozvinutosti, o míře účasti stálých členů a externistů, o účasti žen. Vzhledem k nadnárodnímu charakteru organizovaného zločinu je pravidelně zjišťována míra a skladba účasti cizinců. V kvantitativní podobě se sleduje, které činnosti organizovaných skupin byly v jednotlivých letech na území České republiky nejrozšířenější, které se pohybovaly na střední úrovni, které byly zárodečné, které se nově objevily i ty, které postupně ztratily na významu. Od roku 2000 pravidelně sledujeme i nelegální aktivity jednotlivých národnostních skupin. V pětiletých intervalech je u všech základních kvantitativních charakteristik zjišťován odhad možného vývoje vztahujícího se k horizontu dalších pěti let. Díky tomu, že expertní šetření zatím probíhalo od roku 1993 každoročně, je u většiny údajů k dispozici dlouhodobá časová řada.

Kromě těchto základních každoročně sledovaných kvantitativních charakteristik se experti vyjadřovali ke kvalitativním charakteristikám organizovaného zločinu, například k uspořádání skupin, přípravě akcí, operačního prostoru, míře a způsobu použití násilí

¹⁹⁸ Scheinost, M., Cejp, M., Musil, J. Výzkum struktury, forem a možností postihu organizovaného zločinu v České republice. Praha: IKSP, 1997.

¹⁹⁹ Fijnaut, C. Researching organized crime. Rotterdam: Erasmus University, 1989.

a korupce, napojení na politické, státní, obchodní, místní, případně i mediální struktury. Experti se vyslovovali i ke změnám v charakteru organizovaného zločinu na území České republiky v dosavadním průběhu i vzhledem k budoucnosti, ke kriminogenním společenským faktorům, které mohou skupiny organizovaného zločinu zneužívat k páchání trestné činnosti i aktivit zabezpečujících trestnou činnost, k získávání spolupracovníků a klientů pro nabízené zboží a služby. Experti rovněž přispěli k identifikaci problémů v oblasti politiky, ekonomiky, státní správy, justice, sociální struktury, kultury a navrhovali jejich řešení. Experti taktéž navrhovali opatření proti organizovanému zločinu a posuzovali jejich účinnost. V roce 2007 se experti vyjádřili i k téměř dvaceti konkrétním mediálně známým kauzám a doložili, na základě jakých znaků je řadí do oblasti organizovaného zločinu.²⁰⁰

Expertní šetření bylo například využito rovněž při výzkumu, který se týkal efektivnosti použití „agenta provokatéra“²⁰¹. Podobně jako u jiných témat, týkajících se závažné trestné činnosti a obrany proti ní, se autor obrátil na policisty působící v oblasti potírání organizovaného zločinu. Osloven byl Útvar speciálních činností Služby kriminální policie a vyšetřování, který je zmocněn jako jediný policejní orgán k právnímu a organizačnímu zajištění institutu použití agenta. Autor se dále obrátil na Útvar pro odhalování organizovaného zločinu SKPV a Národní protidrogovou centrálu SKPV, tedy policejní orgány, které nejčastěji používají agenta k odhalování a prokazování závažné trestné činnosti.

„Dotazník, obsahoval dvanáct otázek zaměřených na následující okruhy problémů:

- Význam role agenta v trestním řízení ve vztahu k ostatním prostředkům operativně pátrací činnosti.
- Hodnota informací získaných agentem z aspektu jejich využitelnosti jako důkazů v trestním řízení.
- Současná právní úprava a aplikační praxe institutu použití agenta.
- Systém povolování použití agenta a míra jeho pružnosti při poskytování dostatečné míry ochrany lidských práv.
- Důvody, které vedou k odmítnutí realizace použití agenta.
- Úroveň technického a materiálového vybavení agentů, umožňující jejich důvěryhodné působení v zájmovém prostředí a dodržování stanovené legendy.

²⁰⁰ Cejp, M. a kol. *Obrana proti ohrožení společnosti závažnými formami trestné činnosti*. Praha: IKSP, 2009, s. 82 - 83.

²⁰¹ Karabec, Z. *Účinnost právních nástrojů proti organizované kriminalitě – použití agenta*. Praha: IKSP, 2010.

- ❑ *Zajištění bezpečnosti a celkového krytí agenta v průběhu akce i mimo ni, možnost dekonspirace.*
- ❑ *Míra bezpečnosti agenta při soudním líčení dle ustanovení § 102a trestního řádu.*
- ❑ *Významnost přínosu výčtu korupčních trestných činů v § 158e odst. 1 trestního řádu pro možnosti použití agenta.*
- ❑ *Role implementace § 437 trestního řádu pro mezinárodní spolupráci při použití agenta.*
- ❑ *Bezrestnost agenta ve stávající právní úpravě Zhodnocení uvažovaných protikorupčních opatření v návrzích na tzv. agenta provokatéra, agenta civilistu, korunního svědka a spolupracujícího obviněného.*²⁰²

Expertní šetření probíhající formou dotazníku je často vhodným doplňkem u těch výzkumů, kde základní údaje jsou zjišťovány prostřednictvím analýzy oficiálních dokumentů, soudních spisů, údajů z Rejstříku trestů a podobně.

*Například ve výzkumu opatření nahrazujících vazbu v trestním řízení proběhla expertní dotazníková šetření mezi soudci, státními zástupci a probačními úředníky. Experti se vyjádřili k tomu, zda alternativní opatření za vazbu zajišťují v současnosti naplnění účelu vazby, jaké jsou překážky, přínosy a rizika jejich využívání, navrhli případné náměty na zlepšení. Kromě toho posoudili experti i vhodnost, přínosy a rizika využití elektronického sledování v rámci opatření nahrazujících vazbu.*²⁰³

*Podobná kombinace se realizovala ve výzkumu, který se zabýval uplatněním právních norem v protidrogové politice.*²⁰⁴ *Řešitelé zde analyzovali trestní spisy a v návaznosti na to uskutečnili dotazníkové šetření u specialistů, kteří byli vybráni z řad: pracovníků státní správy, policistů z Národní protidrogové centrály, státních zástupců, soudců, pracovníků vězeňské služby. Z výčtu je patrné, že nešlo o příliš homogenní skupinu expertů. Zástupci jednotlivých profesí mají různou roli v rámci systému trestní justice a jsou tudíž schopni se vyjadřovat k problematice z hlediska svého specifického postavení. Řešitelé výzkumu proto použili čtyři verze dotazníků. Ve všech verzích byla z důvodů komparability pro všechny*

²⁰² Karabec, Z. *Účinnost právních nástrojů proti organizované kriminalitě - použití agenta*. Praha: IKSP, 2010.

²⁰³ Zeman, P. *Opatření nahrazující vazbu v trestním řízení*. Praha: IKSP, 2010, s. 71.

²⁰⁴ Trávníčková, I., Zeman, P. *Možnosti trestní justice v protidrogové politice*. Praha: IKSP, 2008.

dotázané část stejná a následovaly čtyři specifické části, diferencované podle jednotlivých profesí.

Problém s rozdílnou mírou schopnosti vypovídat byl i při expertizách v oblasti organizovaného zločinu. Od roku 1993 byli každoročně jako experti oslovováni příslušníci specifických policejních útvarů, které se organizovaným zločinem zabývají. Pokud jsme se pokoušeli oslovit i státní zástupce, kteří přišli s případy organizovaného zločinu do kontaktu, nedostali jsme od nich příliš kvalifikované odpovědi. Na rozdíl od policistů, kteří měli přímou zkušenost, měli státní zástupci pouze zkušenost zprostředkovanou, navíc ještě jen s nepatrnou částí těch případů, kde bylo vzneseno obvinění.

Další příklady využití expertního dotazování jsou z jiné oblasti. Ve výzkumu, který se týkal domácího násilí na seniorech, proběhlo dotazníkové šetření, ve kterém byly zjišťovány poznatky o případech špatného zacházení se seniory u sociálních pracovníků (N=58). Současně byly u vedoucích pracovníků zařízení pečujících o seniory (N=20) zjišťovány jejich zkušenosti se špatným zacházením se seniory v rodině.²⁰⁵

V rámci výzkumu ekonomické kriminality²⁰⁶ se kromě využití celé řady dalších výzkumných postupů, uskutečnilo dotazníkové šetření u pracovníků orgánů činných v trestním řízení. Dotazníkové šetření bylo zaměřeno na zjištění názorů respondentů na problémy při postihu ekonomické kriminality a na problémy vznikající při trestním řízení, na platnou legislativu a účinnost sankcí, na praxi justičních orgánů a na některé specifické rysy ekonomické kriminality. Dotazníky byly v roce 2003 rozeslány dle stanoveného rozdělovníku na okresní soudy a okresní státní zastupitelství, na krajské a vrchní soudy, na krajská, vrchní a Nejvyšší státní zastupitelství; prostřednictvím Policejního prezidia na SPOK a na odbory hospodářské kriminality Služby kriminální policie a vyšetřování na krajích. Návratnost dotazníků byla dosti vysoká: cestou Policejního prezidia bylo zasláno 40 dotazníků, vráceno 32, tj. 80 %; státním zastupitelstvím bylo rozesláno 124 dotazníku, vráceno 82, tj. 66 %, soudům bylo rozesláno 110 dotazníků, vráceno 105, tj. 95 %. Celkem bylo získáno 219 vyplněných dotazníků.

²⁰⁵ Martinková, M., Vlach, J., Krejčová, S. *Špatné zacházení s osobami pokročilého věku – se zvláštním zřetelem k domácímu násilí*. Praha: IKSP, 2009.

²⁰⁶ Scheinost, M. a kol. *Výzkum ekonomické kriminality*. Praha: IKSP, 2004.

Expertní šetření se realizovalo i v rámci výzkumu trestné činnosti policistů.²⁰⁷ Osloveni byli příslušníci Policie ČR (N=19), soudci (N=18), státní zástupci (N=5), vyšetřovatelé a advokáti (N= 9). Výsledky byly porovnány s výzkumem veřejného mínění (N=50), který byl zaměřen na stejnou problematiku.

Dotazník pro přesně vymezený okruh expertů byl použit i při zjišťování zkušeností s fungováním preventivního systému v lokalitě a názorů na účinnost jednotlivých typů preventivních projektů.²⁰⁸ Jako experti byli osloveni manažeři prevence jednotlivých měst, zapojených alespoň druhým rokem do KSP.

V podobném průzkumu, který byl zaměřen na problémy lokality a situaci v oblasti sociálně patologických jevů, na hodnocení účinnosti preventivních opatření, na organizační a materiálně technické zabezpečení prevence a na spolupráci místních, krajských a celostátních institucí, se řešitelé obrátili jako na experty²⁰⁹:

- na manažery prevence,*
- na příslušníky městské policie,*
- příslušníky Policie České republiky,*
- pracovníky odboru sociálních věcí.*

Další příklad využití dotazníkového šetření můžeme uvést z výzkumu, který se týkal násilných projevů v oblasti organizované kriminality.²¹⁰ Jako experti zde byli osloveni policisté, pracující na úseku vražd. Celkem bylo využito 19 vyplněných dotazníků. V dotazníku byl zjišťován charakter organizované kriminality, názor na to, zda v České republice existují zločinné organizace propojené s obdobnými organizacemi v zahraničí, názor na působení českých zločineckých organizací v cizině, zkušenost s prostředky, které organizované zločinecké skupiny používají. Další otázky se pak týkaly násilí. Bylo zjišťováno, jaký druh násilí je využíván organizovanou kriminalitou, do jaké míry a za jakým účelem dochází k vraždám, zda a jak se liší vraždy spáchané zločinným společením a organizovanou skupinou, jak se mění charakter vražedných útoků, zda dotázaní experti podobný případ řešili, kdo byl pachatelem, jaký měl motiv, kdo byl organizátorem nebo návodcem, kdy páchali vraždy

²⁰⁷ Marešová, A., Kotulan, P. *Kriminologické aspekty trestné činnosti policistů*. Praha: IKSP, 2001.

²⁰⁸ Večerka, K., Holas, J. *Účinnost preventivní práce*. Praha: IKSP, 2001.

²⁰⁹ Večerka, K., Holas, J., Tomášek, J. *Prevence kriminality na úrovni obcí a krajů*. Praha: IKSP, 2009, s. 6.

²¹⁰ Marešová, A. *Etiologie násilných projevů organizované kriminality*. Praha: IKSP, 1995.

cizinci, jak byly vraždy potrestány, zda existují latentní vraždy tohoto druhu. Poslední otázka se týkala obětí. Data z dotazníku byla doplněna rozhovory s některými experty.

Příkladem expertního šetření, zaměřeného na přesně vymezenou skupinu expertů, může být i průzkum mezi romskými poradci na okresních úřadech, který Institut pro kriminologii a sociální prevenci provedl v roce 2001.²¹¹

Průzkum se zaměřil na:

- *charakteristiky romských obyvatel v okrese z hlediska jejich postavení a soužití s majoritním obyvatelstvem, faktické postavení Romů v okrese z hlediska možné diskriminace, včetně popisu tendencí a změn tohoto postavení; na základní charakteristiky Romů v okrese z hlediska integrace; na popis vzájemného vnímání Romů a Ne-Romů v okrese,*
- *činnost a postavení okresního romského poradce v okrese z hlediska statusu a podmínek pro vykonávání práce; i na jeho představu o tom, jaká by měla být náplň práce okresního romského poradce a jaké by měl mít k této činnosti pravomoci.*

Individuální expertízy. Kromě expertních šetření, kterých se zúčastňují desítky expertů, můžeme v některých případech využít individuální expertízy. Někdy jsme na tento typ šetření odkázali proto, že pro danou oblast nemůžeme získat více expertů, kteří by byli ochotni spolupracovat, nebo jde oblast natolik specifickou, že více odborníků, kteří by se jí hlouběji zabývali, opravdu neexistuje. K individuálním expertízám bychom se měli uchýlit jen v nejnútnejších případech, protože konfrontace názorů optimálního počtu odborníků je nenahraditelná. Individuální expertízy lze však plně využít k doplnění a prohloubení poznatků získaných rozsáhlejším dotazováním nebo jiným způsobem. Vybraní experti pak písemnou nebo ústní formou podrobněji rozvedou poznatky, analýzy a návrhy z větších šetření, které tak do hloubky nešly, anebo rozšíří prvotní informace o dalších poznatky.

Individuální expertízy jsou většinou zpracovávány písemnou formou. Respondent shrne svoje poznatky ve formě studie. Téma, které mu bylo zadáno by mělo být zcela přesně ohraničeno: Je vhodné, je-li dotazovaný veden rámcovými otázkami. V rozsahu odpovědí

²¹¹ Štěchová, M. a kol. *Romská minorita a postupy integrace*. Praha: IKSP, 2002.

by však neměl být příliš omezován a měl by pokud možno sdělit vše, co o zkoumaném jevu ví. Včetně zaujetí vlastního názoru.

Individuální expertízy mohou proběhnout i formou řízeného rozhovoru. Záznam si buď bezprostředně, nebo dodatečně pořizuje výzkumník.

Pokud se týká expertíz, které proběhly formou individuálních rozhovorů, můžeme uvést některé další příklady.

V rámci výzkumu ekonomické kriminality²¹² se jako doplňující zdroj poznatků využily konzultace s vybranými experty, například z Finančního ředitelství pro Prahu, Ústředního finančního a daňového ředitelství Ministerstva financí ČR, specializovaného útvaru Vrchního státního zastupitelství v Praze, Bankovní asociace, ČSOB, Komerční banky.

4.11. Scénáře

Scénář je snímek nějakého konkrétního jevu v určitém okamžiku v budoucnosti. Bere v úvahu všechny okolnosti, neanalyzuje je však ve všech možných vzájemných vztazích a souvislostech, ale zabývá se jimi pouze z hlediska vybraného jevu. Vybírá určitý problém a ukazuje varianty jeho řešení. „*Scénáře jsou vyprávění o možné budoucnosti. Jejich cílem není přesná predikce budoucího vývoje, ale spíše popis možného vývoje vzniklého na základě vývojových souvislostí mezi jednotlivými (autory stanovenými) událostmi.*“²¹³ Scénář musí být logicky konzistentní, hodnověrný, srozumitelný. Neměl by být triviální. Ve scénáři mohou být popsány nejen varianty řešení problému, ale může být i popsáno, co by se stalo, kdyby problém nebyl řešen. Scénář má zaujmout, provokovat k přemýšlení.

Scénáře nejsou celistvou prognózou, která by brala v úvahu všechny okolnosti, ale jsou souhrnným vyjádřením situace, jaká může nastat, když se námi vymezené problémy budou úspěšně řešit nebo nebudou řešit. Scénář není prognóza, může být pouze její součástí, ale nemůže ji nahradit. Prognóza je komplexnější zachycuje celý vývoj od minulosti do přítomnosti ve všech aspektech a ve všech okamžicích. Zásadní chybou by bylo pokládat scénáře za oficiální verzi budoucího vývoje. Scénáře jsou autorskými výpověďmi. Vyjadřují

²¹² Scheinost, M. a kol. *Výzkum ekonomické kriminality*. Praha: IKSP, 2004.

²¹³ Nekolová, M. Scénáře. In M. Potůček (ed.), *Manuál prognostických metod*. Praha:SLON, 2006, s. 173.

názory a postoje autorů, jsou ovlivněny jejich viděním problémů. V tomto smyslu jsou určitým vstupem do diskuse odborníků, v níž by jednotlivé postoje a názory mohly být konfrontovány s dalšími možnými. Jde při nich v podstatě o vyslovení kvalifikovaného názoru na to, co by se mohlo stát kdyby: ...například, kdyby se snížila hranice trestní odpovědnosti, kdyby byla povolena marihuana a alkohol by byl prohlášen za drogu, kdyby byla prostituce prohlášena za živnost, kdyby došlo k teroristickému útoku na Prahu.

Aplikaci metody scénářů jsme v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci použili v letech 2005 - 2007. Nejprve jsme analyzovali hlavní problémy v životě společnosti, které by se mohly stát kriminogenními faktory. Poté jsme se pokusili o nalezení pravděpodobných příčin problematického stavu. Chtěli jsme vědět, proč je určitý druh trestné činnosti páchán, proč se pachatelé zaměřují právě na tuto činnost a proč ji páchají určitým konkrétním způsobem, proč jsou oběťmi právě určití lidé za určitých podmínek. Třetím krokem bylo, že jsme sestavili pro jednotlivé oblasti podrobné varianty možného vývoje, vycházející z různých způsobů řešení problémů. Nakonec jsme se pokusili o vytvoření modelových scénářů, vycházejících z různých způsobů řešení klíčových problémů.²¹⁴ Nešlo nám o scénář optimistický a scénář katastrofický, ale vycházeli jsme ze dvou variant: buď se problémy úspěšně řeší, nebo se neřeší či řeší se špatně. Nechtěli jsme, aby ve scénářích bylo obsaženo černobílé hodnocení. Vize není nikdy zcela optimistická a nemusí být vždy zcela pesimistická. Prognostik by měl říci, že za určitých okolností může dojít k těm a těm následkům, jiné okolnosti mohou mít jiné důsledky. Uživatel prognózy by se pak měl snažit, aby právě naznačené okolnosti ovlivnil tak, aby se nastolil žádoucí stav a eliminovaly se nežádoucí prvky.

²¹⁴ Cejp a kol. *Variantní scénáře vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2008.

Závěr

Každý badatel, který řeší výzkumný úkol, by se měl zamýšlet nad tím, jak fungují výzkumné postupy, které používá. Občas je žádoucí provést takovéto posouzení celkově za delší časové období a za celý obor. Cílem takto pojatého vyhodnocení, zpracovaného v této studii, bylo zhodnotit a na příkladech demonstrovat využití výzkumných postupů používaných v posledních letech v české kriminologii. V úvodní obecné publikaci nejde pouze o výčet aktuálně používaných metod a technik. Jde hlavně o jakousi reflexi toho, co a jak bylo v poslední době v oblasti kriminologického výzkumu zkoumáno. Z metodologického hlediska jsme se pokusili o zhodnocení efektivnosti použitých výzkumných postupů a hledání nových zlepšení, která by měla vést k větší plastičnosti, přesnosti a spolehlivosti, a tudíž i k mnohostranné využitelnosti zjištěných výsledků.

V kriminologickém výzkumu, realizovaném v posledních dvaceti letech v České republice, se více nebo méně uplatnilo kolem dvaceti výzkumných metod a technik. V naprosté většině případů se k výzkumným výsledkům dospělo prostřednictvím kombinace několika různých výzkumných postupů. Téměř vždy byly výsledky analýz všech dostupných dokumentů kombinovány se zjišťováním názorů těch, kdo jsou aktivními účastníky zkoumaných procesů. V rámci obou hlavních směrů pak jsou sdružovány i další postupy. Kombinace vede k všestrannějšímu pohledu. Je-li problém zkoumán z více úhlů, je obraz o něm plastičtější. Některými postupy můžeme doplnit specifické detaily, které celkový pohled ozvlášťují. Významným důvodem pro kombinování metod by mělo být, že takto můžeme výsledky zpřesňovat. Máme-li k dispozici některá obecná zjištění, můžeme je dalšími výzkumnými postupy blíže rozvádět, prohlubovat, precizovat. Užitečná je i korekce jedněch výsledků jinými výsledky. Nejdůležitější je pak konfrontace. Výsledek, získaný pomocí jedněch postupů, se při použití jiných výzkumných postupů buď potvrdí, nebo nepotvrdí. Pokud se nepotvrdí, nebo pokud se potvrdí jen z části, jde o významné zjištění. Dostáváme tak signál, že je buď zkoumaná problematika složitější, než jsme původně předpokládali, nebo že výzkumné metody nebyly použity správným způsobem.

Kombinace výzkumných postupů nemusí vždy vést ke zmiňovaným pozitivům. Každá z výzkumných metod má nějaké nedostatky a každá má nějak omezenou vypovídací schopnost. Tato nedostatečnost se může zkombinováním chyb ještě znásobit. Neměli bychom proto podléhat dojmů, že pomocí propojení několika výzkumných postupů dojdeme

automaticky k přesnějším výsledkům. Posláním metodologie je ověřovat vypovídací schopnost nejen u každé jednotlivé metody, ale i u kombinovaných postupů.

Shrnutí

Prostřednictvím kriminologického výzkumu získáváme poznatky o stavu, struktuře a vývoji kriminality, o pachatelích a obětech, o individuálních a společenských příčinách, kriminogenních faktorech a o možnostech efektivní obrany proti ohrožením. Výzkumem shromažďujeme nejen konkrétní data, ale zjišťujeme i názory, postoje, argumenty a návrhy na řešení. Na základě zjištěných dat a výroků se pokoušíme hledat širší a hlubší souvislosti, formulovat principy, které by měly mít obecnou platnost. Měli bychom vyvracet nepřesné a utkvělé představy, varovat před tendencemi, které by mohly být pro jedince i pro společnost ohrožující, měli bychom hledat optimální řešení problémů.

V Institutu pro kriminologii a sociální prevenci jsme se pokusili o zhodnocení výzkumných metod a technik z hlediska toho, do jaké míry jsou tyto nástroje spolehlivé a obecněji platné, jak jsou nebo nejsou schopny zachytit skutečnost, do jaké míry je jejich použití funkční, jaké mohou obsahovat nepřesnosti a případná zkreslení. Zaměřili jsme se na výzkumy, které se uskutečnily v České republice po roce 1990. Ze zahraničních výzkumů jsme uvedli příklady tam, kde jsme podobně zaměřené výzkumy v České republice neměli k dispozici, nebo tam, kde šlo o mezinárodní šetření, která proběhla za čs. spoluúčasti. Většinou šlo o výzkumy realizované v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, v některých případech jsme vzali v úvahu i práce, o kterých jejich řešitelé referovali na seminářích sekce sociální patologie Masarykovy české sociologické společnosti. Tam, kde šlo o zajímavé a méně obvyklé přístupy, jsme výjimečně uvedli práce studentek a studentů Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

Publikace je obecným úvodem ediční řady věnované metodologii kriminologických výzkumů. Je členěna do tří částí.

V první části je charakterizováno, čím se kriminologický výzkum zabývá, jaké má toto zaměření praktické využití. Dále je zde na příkladech ilustrováno, jak kriminologický výzkum probíhá, jaké typy kvalitativních a kvantitativních dat zjišťuje a jak z nich odvozuje obecné principy. Současně jsou zmíněny i limity, související s kriminologickým výzkumem. K nim patří: často obtížně dostupné prostředí, omezený přístup a limitované možnosti použití dat o osobách, latence, složitá komunikace s pachateli i oběťmi. V úvodní části je zmíněno i pracovní rozdělení na metody a techniky. Pokud se týká jednotlivých fází výzkumné

činnosti, je připomenut význam důkladné přípravné fáze. Nezbytná jsou především teoretická východiska: přesné vymezení oblasti, do které zkoumaný jev patří, vymezení celku a jednotlivých částí a jejich přesné ohraničení, případně nástin modelu pravděpodobných vztahů a formulace hypotéz. Důležité jsou i další náležitosti jako operacionalizace, předvýzkum a pilotáž. Velká pozornost je v této části věnována výběrovým souborům a jejich reprezentativnosti vůči souboru základnímu.

Ve druhé části je pojednáno o metodách. Metody chápeme jako výzkumné postupy, při kterých zobecňujeme a uvádíme do souvislostí konkrétní data, zjištěná výzkumnými technikami. Ve studii jsme se nejdříve zabývali metodou historickou. Tu jsme chápali hlavně jako analýzu společenských změn a jejich souvislostí s přeměnami kriminality. V užším smyslu jsme uvedli příklady analýzy zločineckých skupin i jednotlivců. Dále jsme zmínili analýzu statistických dat, která může být jako metoda pojata tehdy, porovnáváme-li evidovaná data v souvislostech z hlediska vývoje v čase nebo z hlediska struktury. Prostřednictvím monografické metody analyzujeme minulost, přítomnost i budoucnost chování a jednání konkrétních osob nebo malých skupin, včetně vnějších vlivů, které na ně působí. Prostřednictvím typologické metody vytváříme ze zjištěných poznatků abstraktní teoretické modely a hledáme typické znaky chování, jednání a působení pachatelů, obětí, skupin, společenských útvarů, různých kriminogenních situací. Na základě poznatků získaných topografickou metodou vytváříme mapy, na nichž znázorňujeme ve světovém, celostátním nebo regionálním měřítku výskyt jevů, míru rozšířenosti něčeho nebo tranzitní cesty či ohrožená území. Stejně jako by měl každý výzkum začít analýzou minulosti, měl by být završen tím, že se pomocí prognostických metod pokusí o předpověď budoucího vývoje zkoumaného jevu. Prognóza by měla být komplexní analýzou možných variant, které by v souvislosti se zkoumanou skutečností mohly v budoucnosti nastat.

Ve třetí části jsme se věnovali výzkumným technikám. Techniky jsme chápali jako výzkumný nástroj, jímž v konkrétních podmínkách zjišťujeme, sumarizujeme a vyhodnocujeme kvantitativní data i kvalitativní výroky. Ve studii jsme pojednali nejprve o pozorování a experimentu, které – shodou okolností – nebyly v posledních letech příliš často aplikovány. Naproti tomu byla hojně využívána analýza dokumentů. Tuto techniku využívaly téměř všechny výzkumy Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Analyzovány byly mezinárodní dokumenty: usnesení, rezoluce, akční plány, úmluvy, směrnice OSN, RE, EU i příslušné vládní, resortní dokumenty, jako jsou hodnotící zprávy,

koncepte, pokyny, rozborů, jakož i dokumenty občanských sdružení, nadací, veřejně prospěšných organizací, církevních iniciativ a další. Ve značném rozsahu jsou využívány i soudní spisy, doplňkové i vyšetřovací spisy, anonymizované záznamy z rejstříku trestů, osobní spisy odsouzených ve vězeňských zařízeních, znalecké posudky. Jako dokumenty lze využít i záznamy z psychologických vyšetření. Častým pramenem je rozbor příslušných právních předpisů. V rámci analýzy dokumentů jsou využívány též informace z médií, včetně internetu. V některých případech se využívá i analýza tisku, případně analýza tiskovin určité skupiny. Mohou být využívány i autobiografie.

Ve výzkumu jsou často aplikována dotazníková šetření, která se realizují buď pomocí dotazníku, nebo řízeného rozhovoru. Prostřednictvím těchto postupů se zjišťují postoje, názory, znalosti, informovanost, při dotazování dotazovaný i hodnotí zkoumané skutečnosti. V kriminologii se často využívají i nestandardizované, individuální a narativní rozhovory. Prostřednictvím dotazování můžeme též zjišťovat zkušenosti odborníků, kteří mají znalosti a praktické zkušenosti s danou oblastí. V kriminologii jsou často dotazovány specifické skupiny respondentů, zejména ty, jejichž profese souvisí s kontrolou kriminality. Dotazníkem se můžeme obrátit i na instituce, které vedou o sledovaném jevu evidenci.

Jako jeden z podkladů můžeme využít i výzkumy veřejného mínění. Poznatky o názorech veřejnosti je možné sledovat jak v oblastech, které bezprostředně souvisejí s kriminalitou, tak i u oblasti sociálně-patologických jevů. Využitelná data lze hledat též v širších společenských souvislostech. O kriminalitě vypovídají rovněž mezinárodně pojeté viktimologické výzkumy, přinášející údaje o obětech trestných činů. V těchto šetřeních je sledována i míra oznamování deliktů policii, míra obav z kriminality, způsob zabezpečení obydlí i majetku. S kriminalitou souvisí také výzkumy postojů veřejnosti k trestní politice. V této oblasti jsou zjišťovány obecné postoje k trestu, punitivita, pravidelně je zjišťován názor na trest smrti, často i na snížení hranice trestní odpovědnosti. V rámci výzkumů veřejného mínění se sledují též názory na prevenci kriminality, jsou sledovány i postoje k drogám, zjišťována míra konzumace alkoholu a některé další sociálně-patologické jevy. Dále se zjišťují postoje veřejnosti k různým národnostním a etnickým skupinám, k migraci.

Z hlediska širších společenských souvislostí se ve výzkumech veřejného mínění ukazuje, že s kriminalitou souvisí míra spokojenosti s politickou a ekonomickou situací, životní úroveň, nezaměstnanost. Při zjišťování nejnaléhavějších problémů k řešení jsou

v posledních dvaceti letech nejčastěji uváděny oblasti jako kriminalita, organizovaný zločin, korupce. Významnou vypovídací schopnost má také zjišťování důvěry k institucím, které jsou rozhodujícími aktéry v boji proti kriminalitě, zejména k policii a soudům, ale i k některým jiným institucím, například i k médiím.

Specifickou technikou, využívanou v kriminologii, je kriminální predikce, jejímž prostřednictvím je předvídáno možné budoucí jednání delikventního jednotlivce. Za specifický lze považovat i selfreport, při kterém zkoumaná osoba – buď oběť, nebo pachatel trestného činu – vypovídá formou sebehodnocení nebo sebezposouzení o své vlastní trestné činnosti nebo o vlastním poškození, které v důsledku trestné činnosti vzniklo. Výsledky mohou být vhodným doplňkem k jiným datům, zjišťovat tímto způsobem míru výskytu kriminality však nedoporučujeme. Sociometrie se v kriminologii uplatňuje při analýze vztahů u skupin odsouzených nebo při hledání optimálního složení policejních týmů. Jde o to, aby skupiny nebyly příliš velké, byly shromážděny na jednom místě a měly časově trvalejší charakter.

V kriminologii jde převážně o výzkum zločineckého prostředí, při kterém většinou nelze uplatnit techniky, které by umožnily přímé sledování. Toto omezení lze nahradit pomocí expertních šetření, v nichž se k dané problematice vyjadřují odborníci, kteří se příslušnou oblastí zabývají a kteří většinou mají informace, jež nejsou běžně dostupné. V posledních dvaceti letech byly využity jak delfská metoda, tak brainstorming i brainwriting, technika kulatého stolu i ohniskových skupin. Masivně je využíváno hlavně dotazování expertů. Takovéto dotazování je – na rozdíl od dotazníků zaměřených na otázky obecnějšího charakteru – orientováno na specifické informace, které dotazovaný odborník sděluje na základě vlastních, často jinak nedostupných zkušeností.

Extrapolace časových řad generuje křivku možného vývoje jevu za nezměněných podmínek. Vzhledem k tomu, že podmínky se mění neustále, měla by být využívána pouze jako vstupní východisko k širším analýzám. Komplexnější obraz o budoucím vývoji mohou přinést scénáře. Ty však nejsou celistvou prognózou, při které by byly brány v úvahu všechny okolnosti, spíše se vyjadřují k jednomu konkrétnímu problému a ukazují varianty, které by mohly nastat v případě jeho řešení či neřešení, případně řešení špatného či jinak deformovaného.

Studie je součástí ediční řady, ve které chceme postupně detailněji připomenout ty výzkumné metody a techniky, které jsou v oblasti kriminologie aktuálně využívány. Tato řada je určena především badatelům – jak začínajícím, tak těm, kteří se sice v tomto oboru realizují delší dobu, ale vzhledem k tomu, že se specializují na užší, specifickou oblast, může pro ně být setkání se širšími souvislostmi užitečné. Vzhledem k tomu, že v oblasti kriminologie se uplatňují badatelé z různých oborů: právníci, psychologové, sociologové, ekonomové, politologové, a každý z nich má trochu odlišné zkušenosti se specifickými výzkumnými postupy daných oborů, měly by jim publikace, zpracované v rámci této řady, poskytnout souhrn, týkající se zhodnocení a praktického uplatnění metod a technik v oblasti kriminologie. Studentům by mohly publikace umožnit přístup k podrobnějším informacím, čteným příkladům praktického využití i ke zhodnocení z metodologického hlediska ve větším rozsahu, než v jakém je běžně uváděno ve slovnících a učebnicích. Publikace by mohly být užitečné i pro pracovníky řídicích složek. Ti by mohli jejich prostřednictvím získat představu o tom, jaká platí v seriózním výzkumu pravidla, jak se k výsledkům dochází, jaká je míra jejich platnosti a do jaké míry poskytují objektivní pohled. Výsledky by pak mohli efektivně využívat, ani je nepodceňovat, ani je nepřeceňovat.

Summary

Cejp, Martin:

The application of research methods and techniques in criminology. General Section.

Through criminological research we are able to collect knowledge concerning the nature, structure and development of criminality, about perpetrators and their victims, both individual and social causes, criminogenic factors, and about the possibilities for effective defence against threats. Through this research we not only collect specific data, but also learn about opinions, attitudes, arguments and consider proposals for solutions. On the basis of the data and statements obtained we seek to discover the wider and deeper context and to formulate principles that should be of general validity. We should refute inaccurate and fixed prejudices, provide warnings concerning tendencies that could become threatening to individuals and for society, we should be looking for optimal solutions to problems.

At the Institute for Criminology and Social Prevention we have tried to evaluate research methods and techniques in terms of the extent to which these tools are reliable and of general validity, whether or are not they are able to encapsulate reality, to what extent their use is functional, what lack of precision or possible bias they may include. We focused on the research that has taken place in the Czech Republic subsequent to the year 1990. When research of similar topics in the Czech Republic was not available we referred to comparable examples from foreign studies or to those international investigations that had been carried out with Czechoslovak participation. Most of this research was carried out by the Institute for Criminology and Social Prevention, in some cases we also took into account studies that the researchers had discussed in the workshops of the Section for Social Pathology of the Masaryk Czech Sociological Association. When there were other interesting and more unusual approaches, we consulted rarely discussed of theses by students of the Faculty of Social Sciences of Charles University.

In the original text there is not simply a generalised list of the methods and techniques currently in use. It seeks primarily to be a reflection of what has been examined recently – and how – in the field of criminological research. From the methodological point of view, we sought to evaluate the effectiveness of the research methods utilised and to seek for fresh

improvement that could lead to greater flexibility, accuracy and reliability and, on the basis of the results found to broaden the range of their applicability.

This publication constitutes a general introduction to the series that is dedicated to the methodology of criminological research. It is divided into three sections.

The first section includes a definition of what criminological research is concerned with and of what the practical applicability is of this focus. Additionally there are illustrative examples of how criminological research is carried out, what types of qualitative and quantitative data it determines and what general principles can be derived from them. Also mentioned at the same time are the limitations associated with criminological research. These include: environments that are frequently difficult to reach, restricted access and limited options for using data of persons, latency, the complexity of communication with offenders and victims. Also mentioned in the introductory section is the division between method and technique. In regard to the specific stages of research activity, the importance of a thorough preparatory phase is highlighted. Primarily essential is the theoretical background: a precise definition of the field to which the phenomena being examined belong, the definition of the complex and of its individual stages and their precise boundaries, and/or an outline model of likely related factors and the formulation of hypotheses. There are also other important elements such as operationalisation, prior research and piloting. Great attention is paid in this section to selected files and to their representativeness in relation to the main file.

The second section deals with methods. Defined as methods are research procedures, in the course of which we generalise and categorise specific data in a context that is determined according to the research techniques utilised. In the study we dealt first in accordance with the historical method. This we understood primarily as an analysis of social changes and their correspondence with changes in criminality. In a narrower sense, we have provided examples of analyses of criminal groups and individuals. We also referred to the analysis of statistical data that can be considered as a method when it compares recorded data within the context of development over time or in terms of structural changes. Utilising a monographic method we analysed the past, present and future of the behaviour and conduct of specific individuals or of small groups, including the external influences that influence them. Using a typological methodology we created abstract theoretical models

from the identified data and we sought for typical patterns of behaviour in the conduct and activities of offenders, victims, groups, social units and various criminogenic situations. Based on the knowledge obtained, by using a topographical method, we create maps on which we can demonstrate, on a global, national or regional scale, the occurrence of phenomena, the prevalence rate of some activity, or transit routes or areas facing threats. Just as all research should start by analysing the past, it should be concluded by utilising forecasting methods to attempt to predict the future development of the phenomenon under investigation. The prognosis should consist of a comprehensive analysis of potential variants that could occur in the future, defined in the context of the facts examined.

In the third section we focused on research techniques. Techniques were considered as research tools, the use which we employ in accordance with the specific circumstances, exploring, summarising and evaluating both quantitative data and qualitative statements. In the study we first discuss observation and experiment, which – incidentally – have not been applied so frequently during recent years. In contrast, widely used was document analysis. This technique has been used in almost all the research of the Institute for Criminology and Social Prevention. Mainly analysed were international documents such as resolutions, action plans, conventions the regulations of the UN, the CoE, the EU and relevant governmental and departmental documents, such as evaluation reports, conceptual proposals, guidelines, analyses, in addition to documents of civic associations, foundations, community organisations, church initiatives and others. Also extensively utilised were court records, additional and investigative files, anonymous criminal records, the personal files of convicted and imprisoned individuals and expert opinions. Recordings of psychological examinations can also be used in the form of documents. A frequently-used source is an analysis of the relevant legislation. Also included in the analysis of documents also is the use of information from the media, including the Internet. In some cases analysis of the press or of the printed material pertaining to a certain group and autobiographies may also be used.

Surveys are often utilised in research that is undertaken either through questionnaires or in the manner of a controlled interview. Using these methods attitudes, beliefs, knowledge and information can be identified; during the interviews the interviewee also evaluates the facts researched. In criminology non-standardised, individual and narrative interviews are frequently also used. Using questioning also enables us to seek the expertise of professionals who have knowledge and practical experience in the specific area. In criminology frequently

specific groups of respondents are interviewed, especially those whose professional life is related to crime control. Using questionnaires we can also contact the institutions that maintain records concerning the phenomenon being observed.

We can also make use of opinion polls as a material source. The findings of public opinion can be monitored both in areas directly related to crime and in regard to socio-pathological phenomena. Usable data can also be searched for in the broader social context. Factual information concerning criminality is also made available in internationally implemented victimological research, bringing data concerning the victims of crime. Also monitored by these investigations is the level of reporting of crimes to police, the worry-level concerning crime, methods for protecting homes and property. Criminality is also a feature of research into public attitudes concerning penal policies. Within this context general attitudes toward punishment and punitiveness are measured views while views concerning capital punishment are regularly investigated, as is frequently a reduction in the age of criminal responsibility. Polls also seek out opinions concerning crime prevention, while attitudes towards drugs are also monitored and the level of alcohol consumption and certain additional socio-pathological phenomena are studied. Additionally investigated are the public attitudes of various national and ethnic groups towards migration.

In terms of the broader social context it appears from public opinion polls that criminality is related to the level of satisfaction with the political and economic situation and with living standards and unemployment. In determining the most urgent problems to be solved over the past twenty years the areas most frequently referred to have been crime, including organised crime and corruption. Significant explanatory power can also be provided by the investigation of confidence in those institutions that are the key players in the fight against crime, especially the police and the courts, but also in certain other institutions, such as the media.

A specific technique employed in criminology, is crime-prediction, by means of which the future conduct of a delinquent individual can be predicted. Selfreport can also be considered as specific tool, by means of which a person involved in an investigation – either a victim or the perpetrator of a crime – testifies in the manner of a self-evaluation or self-assessment in regard to his/her own criminal activity or concerning an injury that occurred as the result of a crime. The results can usefully complement other data, however identifying

the crime incidence rate in this manner is not recommended. Sociometry is applied in criminology to the analysis of relationships for groups of convicted persons, or for discovering the optimal composition of police teams. The conclusion is that the groups should not be too large, nor gathered in one place, and by their nature should be sustainable over a longer period.

Primarily implemented in criminology is research of the criminal environment to which, usually, techniques that would permit direct surveillance are not applicable. This restriction can be overcome through expert investigation in the course of which expert opinions are expressed by individuals who are involved in relevant fields and who frequently possess information that is not accessible on a regular basis. During the last twenty years the Delphi method, the Roundtable and the focus-group techniques have been used, in addition to brainstorming and brainwriting. Very widespread, above all, is the interviewing of experts. Unlike the questionnaires that are focused on issues of a general nature, this manner of questioning is focused on specific information that the expert interviewed communicates on the basis of his/her individual, frequently otherwise inaccessible, experience.

Extrapolation of the time lines generates a curve of the possible development of a phenomenon observed under unchanging conditions. Due to the fact that conditions are changing constantly, this should be used only as the initial starting point for broader analyses. Scenarios can suggest a more complex pattern of future developments. These, however, do not constitute a complete forecast, in which all the circumstances are taken into account; they rather focus on one specific problem and suggest the alternatives that might manifest in the event of its solution or lack thereof, or of a poor or otherwise faulty solution.

In the course of the criminological research undertaken during the last twenty years in the Czech Republic, roughly twenty research methods and techniques have been utilised to a lesser or greater extent. In most cases the research results were achieved through the use of a combination of several different research methods. Almost without exception, the results of the analyses of all the documents available were combined with surveys of the opinions of those individuals who were active participants in the processes under examination. Also the other procedures were then grouped in accordance with the two principal directions. Combination leads to a more all-embracing point of view. If a problem is examined from multiple angles, the image of it becomes more plastic. Some processes can permit

the inclusion of specific details, thereby making the view more precise. An important reason for combining methods should be that the results can thereby be refined. If there are some general findings available, using additional research procedures we can deepen them, elaborate on them, and make them more precise. Also useful is the challenging of results with different results. Most important then is the confrontation between them. The result obtained by means of a certain procedure is either confirmed or not confirmed when using alternative research methods. If it is not confirmed, or if it is only partially confirmed, this is a significant finding. We thereby receive the signal that either the issue examined is more complicated than we had originally anticipated, or that the research methods were not used correctly.

Combining research methods may not always lead to the positive results mentioned. Each research method has some shortcomings and each has a somewhat restricted explanatory effectiveness. This deficiency can be multiplied by the combining of errors. We should therefore not become subject to the impression that by linking several research procedures the results obtained will automatically be more accurate. The purpose of the methodology is to verify the explanatory power not only of each individual method, but also of combined procedures.

This study is part of a series in which we wish to sequentially recall additional details in regard to the research methods and techniques that are currently in use in the field of criminology. This series is intended primarily for researchers – both beginners and those who, though active in this field for a long time, but due to their narrower specialisation in a more specific area, can find this broader context useful to them. Due to the fact that in criminology researchers from different disciplines make representations, i.e. lawyers, psychologists, sociologists, economists, political scientists, and each of these has a somewhat different experience in terms of the specific research practices of their relevant discipline, the publications prepared as a part of this series should provide them with a summary of the evaluation and practical application of methods and techniques in the field of criminology. These publications could provide students with access to detailed information, numerous examples of practical use and assessment on a larger scale from the methodological point of view than is commonly available in dictionaries and textbooks. These publications could be useful also for the staff of operational units. From them they could obtain some idea of the rules that are applicable to serious research, how results are obtained and what the degree of their validity is and to what extent they provide an objective view. They would

then be able to effectively make use of these results, without either underestimating or overestimating them.

Použitá literatura

- Baloun, V. Ekonomická kriminalita – riziko pro Českou republiku. In M. Cejp a kol. *Obrana proti ohrožení společnosti závažnými formami kriminality*. Praha: IKSP, 2009. S. 103 - 118.
- Barberet R. et al. *Self-Reported Juvenile Delinquency in England and Wales, The Netherlands and Spain*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, 2004.
- Bender, D., Fehn, J., Schulze, V., Lösel, F. Adolescent school bullies in adulthood. : social and personality development from age 15 to 25 years. In *The Stockholm Criminology Symposium 2007. Program and Abstracts*. Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention, 2007. Pp. 76 – 78.
- Bjorgo, T. *Xenophobic Violence against Migrants: Perpetrators, Motives, and Community Responses*. Referát z konference Migration and Crime. Milan: ISPAC. UNICRI. IOM, 1996.
- Blatníková, Š. *Pachatelé komerčního sexuálního zneužívání dětí*. Praha: IKSP, 2009.
- Blatníková, Š. *Sexuální vykořisťování jako forma závažné organizované kriminality*. Praha: IKSP, 2010.
- Blatníková, Š., Netík, K. *Predikce vývoje pachatele*. Praha: IKSP, 2008.
- Blatníková, Š., Netík, K. *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*. Praha: IKSP, 2007.
- Brabcová, K. *Azylová politika ČR*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2005.
- Brabcová, I., Cejp, M., Janda, P. Zpráva z výzkumu byla zpracována pro zadavatele (ředitelství Poštovní přepravy) a nebyla publikována.
- Cejp, M. Kriminologický výzkum. In O. Novotný, J. Zapletal a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI - Wolters Kluwer, 2008. S. 255 – 284.
- Cejp, M. Metodologická náročnost – nezbytný požadavek efektivního využití odborných expertíz a stanovisek. In *Význam kriminologického skúmania a jeho využitie pre trestno-právnu prax*. Bratislava: Akademia policejného sboru v Bratislave, 2005. S. 36 - 39.
- Cejp, M. Od obecného pojetí k některým dílčím poznatkům z výzkumu veřejného mínění o korupci ve státní správě. Rukopis dosud nepublikovaného článku, 2011.
- Cejp, M. Použití některých méně obvyklých výzkumných metod v kriminologii : Výzkumy veřejného mínění, expertízy, scénáře. In M. Vanduchová, T. Gřivna (eds.), *Poceta Otovi Novotnému k 80. Narodeninám*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008. S. 19 – 27.
- Cejp, M. *Společenské příčiny a důsledky organizovaného zločinu*. Praha: IKSP, 1999.
- Cejp, M. *Vydírání jako jedna z forem organizovaného zločinu*. Praha: IKSP, 1995.
- Cejp, M. a kol. *Obrana proti ohrožení společnosti závažnými formami trestné činnosti*. Praha: IKSP, 2009.
- Cejp, M., a kol. *Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2001.
- Cejp, M. a kol. *Variantní scénáře vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2008.
- Čarnogurský, T. *Divácké násilí v České republice : veřejně politický problém*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2009.
- Disman, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2007.
- Dressing, H., Kulner, Ch., Gass, P. Was ist Stalking? Aktueller Forschungsstand. *Familie, Partnerschaft, Recht*, 2006, N. 5, S. 176 - 178.
- European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2010*. Hague: Boom Juridische uitgevers, 2010.
- Fijnaut, C. *Researching organized crime*. Rotterdam: Erasmus University, 1989.
- Frič, P. *Korupce v Policii ČR*. Praha: Transparency International, 2000.
- Fritscherová, J. Regulace kriminality a kamerové systémy. In K. Večerka (ed.), *Vybrané problémy sociální patologie*. Semináře sekce sociální patologie MČSS ve Šlovicích (sborník příspěvků). Praha: Masarykova sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2005. S. 159 – 164.
- Gabal, I. Občanská společnost nebo trh bezpečnosti. In F. Gál (ed.), *Násilí*. Praha: EGEM, 1994.
- Gál, F. (ed.). *Násilí*. Praha: EGEM, 1994.
- Gawlik, L. *Tranzit drog na českém území*. Praha: IKSP, 1994.
- Gřivna, T. Kriminologické aspekty korupce. In O. Novotný, J. Zapletal a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008. S. 373 – 394.

- Havrdová, E. Rizikové a ochranné faktory ovlivňující delikventní chování dětí a mládeže. In K. Večerka (ed.), *Společenské podmínky vzniku sociálních deviací*. Semináře sekce sociální patologie MČSS v Kašperských horách (sborník příspěvků). Praha: Masarykova sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2007. S. 36 – 44.
- Holas, J., Večerka, K. *Prevence kriminality očima občanů*. Praha: IKSP, 2003.
- Holyst, B. Rola ofiary w genezie zabójstwa. *Państwo i Prawo*. 1964, n. 11, s. 746 - 755.
- Hungr, P. Ženská kriminalita a hodnotové orientace a postoje k právu delikventních žen – narativní rozhovory. In K. Večerka (ed.), *Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS ve Velkých Karlovicích*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2003. S. 20 – 21.
- Jelínková, M. *Srovnání italského a ruského organizovaného zločinu*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd UK, 2010.
- Jeřábek, H. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Univerzita Karlova, 1992.
- Kaiser, G. *Kriminologie*. Praha: C.H.Beck, 1994.
- Kapr, J., Šafář, Z. *Sociologie nebo zdravý rozum*. Praha: Mladá fronta, 1969.
- Karabec, Z. *Účinnost právních nástrojů proti organizované kriminalitě – použití agenta*. Praha: IKSP, 2010.
- Karabec, Z., Diblíková, S., Macháčková, R. *Krátkodobé tresty odnětí svobody*. Praha: IKSP, 2000.
- Karabec, Z., Musil, S., Zapletal, J. *Střednědobá prognóza vývoje kriminality*. Praha, VÚK, 1977.
- Keller, J. *Dvanáct omylů sociologie*. Praha: SLON, 1995.
- Keller, J. *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha: SLON, 1996.
- Kolektiv autorů. *Extremismus mládeže v České republice*. Praha: IKSP, 1997.
- Kovařík, Z. Scénáře vývoje vybraných ukazatelů kriminality a nezaměstnanosti v České a Slovenské republice. Resumé. In *Aktuálne problémy kriminologickej prognostiky VI* (sborník ze stálého mezinárodního semináře). Bratislava: Akadémia policajného zboru, 2010. S. 10. [Plné znění na CD.]
- Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H.Beck, 2005.
- Kvasnička, V., Tomin, M. *Veřejné mínění o kriminalitě III*. Praha: VÚK, 1975.
- Kvasnička, V., Tomin, M., Vacek, L. *Veřejné mínění o kriminalitě II*. Praha: VÚK, 1973.
- Lamsers, V. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Svoboda, 1966.
- Láska, V. *Jak se zavírají tuneláři*. Brno: Jota, 2005.
- Machonin, P., Tuček, M. *Česká společnost v transformaci*. Praha: SLON, 1996.
- Machonin, P., Šťastnová, P., Kroupa, A., Glasová, A. *Strategie sociální transformace čs. společnosti*. Brno: DOPLŇEK, 1996.
- Malinová, H. Kdo chodí za holkama aneb zákazníci sexuálních pracovníků. In K. Večerka (ed.), *Trendy sociálně patologických jevů*. Semináře sekce sociální patologie MČSS v Kašperských horách (sborník příspěvků). Praha: Masarykova česká sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2008. S. 155 – 163.
- Malinová, H. Včera, dnes a zítra. In K. Večerka (ed.), *Mládež a sociální patologie*. Semináře sekce sociální patologie MČSS v Bystřici pod Hostýnem (sborník příspěvků). Praha: Masarykova česká sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2006. S. 102 – 110.
- Malý sociologický slovník*. Praha: Svoboda, 1970.
- Marešová, A. *Etologie násilných projevů organizované kriminality*. Praha: IKSP, 1995.
- Marešová, A. Majetková kriminalita. In M. Cejp, *Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2001. S. 44 - 46.
- Marešová, A. *Násilí uplatňované organizovanými skupinami a organizovaným zločinem*. Praha: IKSP, 2004.
- Marešová, A. Obecná kriminalita. In M. Cejp, *Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2001. S. 36 – 43.
- Marešová, A. Pachatel trestného činu. In O. Novotný, J. Zapletal a kol., *Kriminologie*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008. S. 119 – 149.
- Marešová, A. Podklad pro Kriminologický slovník. Praha: Policejní akademie ČR. (rukopis-dosud nevydáno).
- Marešová, A. Vývoj násilné a mravnostní trestné činnosti. In M. Cejp, *Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality*. Praha: IKSP, 2001. S. 47-67.
- Marešová, A., Kotulan, P. *Kriminologické aspekty trestné činnosti policistů*. Praha: IKSP, 2001.
- Marešová, A., Kotulan, P., Martinková, M. *Výzkum prvověžněných žen*. Praha: IKSP, 2008.

- Marešová, A., Cejp, M., Martinková, M., Tomášek, J. *Analýza kriminality v roce 2009 a v předchozím dvacetiletém období*. Praha: IKSP, 2010.
- Martinková, M. *K problematice náboženských sekt v České republice*. Praha: IKSP, 1999.
- Martinková, M. *Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti v Praze v roce 2000*. Praha: IKSP, 2002.
- Martinková, M. *Oběti některých kriminálních deliktů v roce 2004*. Praha: IKSP, 2006.
- Martinková, M. *Oběti různých kriminologických deliktů v České republice v roce 2004*. Praha: IKSP, 2006.
- Martinková, M. *Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty - výsledky viktimologického výzkumu*. Praha: IKSP, 2007.
- Martinková, M., Macháčková, R. *Fyzické domácí násilí v oblasti hlavního města Prahy v roce 1999 - kriminologické aspekty*. Praha: IKSP, 2001.
- Martinková, M., Vlach, J., Krejčová, S. *Špatné zacházení s osobami pokročilého věku – se zvláštním zřetelem k domácímu násilí*. Praha: IKSP, 2009.
- Meloun, M a kol. *Počítačová analýza vícerozměrných dat v příkladech*. Praha: Akademia, 2009.
- Musil, J. Oběť trestného činu. In O. Novotný, J. Zapletal a kol., *Kriminologie*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008. S. 150 – 180.
- Materiály z 9. konference OSN*. Překlad: Novotný, Č. Praha: IKSP, 1997.
- Nekolová, M. Scénáře. In M. Potůček (ed.), *Manuál prognostických metod*. Praha: SLON, 2006.
- Neumann, J. Základní kriminologické směry a školy. In O. Novotný, J. Zapletal a kol., *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004. S. 80 - 118.
- Nezkusil, J. a kol. *Československá kriminologie*. Praha: Panorama, 1978.
- Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001
- Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004.
- Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI - Wolters Kluwer, 2008.
- Novotný, O., Zapletal, J a kol. *Základy kriminologie*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 1993.
- Nožina, M. *Mezinárodní organizovaný zločin v České republice*. Praha: THEMIS, 2003.
- Osmančík, O. Etiologie a prevence kriminality. In O. Novotný, J. Zapletal a kol. *Základy kriminologie*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 1993. S. 121 – 135.
- Osmančík, O. a kol. *Trestný čin loupeže v Praze*. Praha: IKSP, 1992.
- Podaná, Z., Buriánek, J. *Česká mládež v perspektivě delikvence*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2007.
- Polišenská, V. A. Vliv rodinného zázemí a vazby na místo na výběr cíle pachatelů vloupání. In K. Večerka (ed.), *Společenské podmínky vzniku sociálních deviací*. Seminář sekce sociální patologie MČSS v Kašperských horách (sborník příspěvků). Praha: Masarykova česká sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2007. S. 208 – 213.
- Potůček, M. *Manuál prognostických metod*. Praha: SLON, 2006.
- Potůček, M. *Nejen trh*. Praha: SLON, 1997.
- Potůček, M. *Putování českou budoucností*. Praha: CESES, FSV UK, 2003.
- Potůček, M. a kol. *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Praha: Gutenberg, 2002.
- Potůček, M. a kol. *Vize rozvoje České republiky do roku 2015*. Praha: Gutenberg, 2001.
- Provod, M. *Reportáž z rakve*. Praha: Štěchovický poklad, 2010.
- Purkrábek, M. Občan a veřejná politika. In *Veřejná politika a její aktéři*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 1996. S. 9 – 39.
- Purkrábek, M. Veřejná politika – faktor a výsledek formování demokratického politického režimu. In *Analýza událostí veřejné politiky v ČR*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 1996.
- Rozum, J. a kol. *Uplatnění mediace v systému trestní justice II*. Praha: IKSP, 2010.
- Rozum, J. a kol. *Výzkum trestného činu loupeže v Praze*. Praha: IKSP, 2005.
- Scheinost, M. (ed.). *Dokumenty Evropské unie a OSN k organizovanému zločinu*. Praha: IKSP, 1998.
- Scheinost, M. *Nelegální migrace a převaděčství jako jedna z aktivit organizovaného zločinu*. Praha: IKSP, 1995.
- Scheinost, M. Organizovaná kriminalita. In O. Novotný, J. Zapletal a kol. (eds.), *Kriminologie*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008. S. 395 – 425.
- Scheinost, M. (ed.). *Organizovaný zločin a korupce. I. díl*. Praha: IKSP, 1995.

- Scheinost, M. (ed.). *Závěry neapolské konference k organizovanému zločinu*. Praha: IKSP, 1996.
- Scheinost, M., Diblíková, S. Zločinné spolčení z pohledu České republiky - právní rámec, definice, postih, pachatelé. In Cejp, M. (ed.), *Obrana proti ohrožení společnosti závažnými formami trestné činnosti*. Praha: IKSP, 2009. S. 61 - 79.
- Scheinost, M., Netík, K. *Český organizovaný zločin v mezinárodním kontextu*. Praha: IKSP, 2010.
- Scheinost, M., Vůjtěch, J. *Situace v soudnictví, profese soudce*. Praha: IKSP, 1992.
- Scheinost, M., Cejp, M., Musil, J. *Výzkum struktury, forem a možností postihu organizovaného zločinu v České republice*. Praha: IKSP, 1997.
- Scheinost, M. a kol. *Výzkum cizích státních příslušníků v českých věznicích*. Praha: IKSP, 2004.
- Scheinost, M. a kol. *Výzkum ekonomické kriminality*. Praha: IKSP, 2004.
- Smolík, J. Subkultury mládeže a sociálně patologické jevy. In K. Večerka (ed.), *Trendy sociálně patologických jevů*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2008. S. 101 - 108.
- Sojka, M., Konečný, B. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. Praha: LIBRI, 1996.
- Statistická ročenka České republiky*. Praha: Český statistický úřad, 2008.
- Šiklová, J. Migranti jako marginalizovaná skupina. In *Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS ve Velkých Karlovicích*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2003. S. 32 - 41.
- Štěchová, M., Luptáková, M., Kopoldová, B. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: IKSP, 2008.
- Štěchová, M. a kol. *Interetnické konflikty*. Praha: IKSP, 2004.
- Štěchová, M. a kol. *Romská minorita a postupy integrace*. Praha: IKSP, 2002.
- Štička, M. *Projekt transparentnost české justice*. Závěrečné shrnutí výstupů z pracovních seminářů. Interní materiál Transparency International, 2002.
- Tomášek, J. Obraz delikventní mládeže v českém tisku. In K. Večerka (ed.), *Vybrané problémy sociální patologie*. Sborník příspěvků ze semináře ve Šlovicích v roce 2005. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2005. S. 226 - 229.
- Tomášek, J. *Úvod do kriminologie : Jak studovat zločin*. Praha: Grada, 2010.
- Trávníčková, I. (ed.). *Legalizace drog ano či ne*. Praha: IKSP, 1992.
- Trávníčková, I. *Specifické aspekty zneužívání drog u žen*. Praha: IKSP, 2001.
- Trávníčková, I., Zeman, P. *Kriminální kariéra pachatelů drogové kriminality*. Praha: IKSP, 2010.
- Trávníčková, I., Zeman, P. *Možnosti trestní justice v protidrogové politice*. Praha: IKSP, 2008.
- Trávníčková, I. a kol. *Obchodování se ženami z pohledu České republiky*. Praha: IKSP, 2004.
- Válková, J. Výzkum obětí trestného činu. In J. Válková (ed.), *Oběti trestného činu*. Praha: IKSP, 1998. S. 1 - 105.
- Van Dijk, J. J. M. Criminal victimisation and victim empowerment in an international perspective. In J. J. M. van Dijk, R. G. H. van Kaam, J. M. Wemmers (eds.), *Caring for crime victims : selected proceedings of the Ninth International Symposium on Victimology*. Amsterdam, 1997. Pp. 15 - 39.
- Večerka, K. Romové očima romských poradců. In K. Večerka (ed.), *Sborník příspěvků ze semináře MČSS ve Velkých Karlovicích*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, Sekce sociální patologie, 2003. S. 47 - 53.
- Večerka, K., Holas, J. *Účinnost preventivní práce*. Praha: IKSP, 2001.
- Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M. *Kriminologická analýza lokality*. Praha: IKSP, 1995.
- Večerka, K., Holas, J., Tomášek, J. *Prvence kriminality na úrovni obcí a krajů*. Praha: IKSP, 2009.
- Večerka, K., Štěchová, M., Neumann, J. *Vztah mladých lidí k některým mravním a právním normám*. Praha: IKSP, 1992.
- Večerka, K. a kol. *Mládež v kriminologické perspektivě*. Praha: IKSP, 2009.
- Večerka, K. a kol. *Občané o kriminalitě a prevenci*. Praha: IKSP, 2007.
- Večerník, J. (ed.), Matějů, P. a kol. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 - 1998*. Praha: ACADEMIA, 1998.
- Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996.
- Zapletal, J. K problematice „pronásledování“. In K. Večerka (ed.), *Trendy sociálně patologických jevů*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2008. S. 51 - 54.

- Zapletal, J. Násilná kriminalita. In O. Novotný, J. Zapletal a kol., *Kriminologie*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008. S. 285 – 309.
- Zapletal, J. a kol. *Aktuální problémy kriminologie*. Praha: Policejní akademie ČR, 2009.
- Zapletal, J a kol. *Kriminologie*. Praha: Policejní akademie ČR, 1994.
- Zeman, P. *Opatření nahrazující vazbu v trestním řízení*. Praha: IKSP, 2010.
- Zeman, P., Přesličková, H., Tomášek, J. Institut zabezpečovací detence. In *Vybrané problémy sankční politiky*. Praha: IKSP, 2005. S. 124 – 198.
- Zeman, P. a kol. *Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky*. Praha: IKSP, 2010.
- Zeman, P. a kol. *Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy*. Praha: IKSP, 2009.
- Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2009*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2010.

APLIKACE VÝZKUMNÝCH METOD A TECHNIK V KRIMINOLOGII OBECNÁ ČÁST

Autor: Martin Cejp
Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, 150 21 Praha 5
Určeno: Pro odbornou veřejnost
Tiskárna: Vydavatelství KUFR s.r.o.
Naskové 3, Praha 5
Dáno do tisku: srpen 2011
Edice: Studie
Řada: Vybrané metody kriminologického výzkumu
Svazek: první
Vydání: první
Náklad: 200 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 978-80-7338-108-0